

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

Стрижалковська Вікторія Владиславівна

УДК 374

**РОЗВИТОК ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ
У НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

**Науковий керівник
Биковська Олена Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор**

Київ – 2012

ЗМІСТ

СПИСОК ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ.	13
1.1. Розвиток обдарованих дітей у неформальній освіті як наукова проблема	13
1.2. Сучасна практика роботи з обдарованими дітьми у неформальній освіті європейських держав	36
Висновки до першого розділу	56
РОЗДІЛ II ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ...	59
2.1. Нормативні і організаційні засади розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чехії	59
2.2. Зміст, форми і методи роботи з розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки	90
Висновки до другого розділу	121
РОЗДІЛ III РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ .	126
3.1. Розвиток обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України	126
3.2. Перспективи використання досвіду Чеської Республіки для розвитку позашкільної освіти України	144
Висновки до третього розділу	172
ВИСНОВКИ	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	179

СПИСОК ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

AMD CR	Asociace malých debružárů České republiky – Асоціація малих дебрярив Чеської Республіки
AMAVET	Asociace pro mládež, vědu a techniku – Асоціація у справах молоді, науки і технологій
EAICY	European Association for Leisure Time Institutions of Children and Youth – Європейська асоціація організацій вільного часу дітей та молоді
ECHA	European Council for High Ability, its study and development – Європейська рада з обдарованості, її дослідження та розвитку
CN	Centrum nadání – Центр обдарованості
ČRDM	Česká rada dětí a mládeže – Чеська рада дітей і молоді
IPPP	Institutu pedagogicko-psychologického poradenství – Інститут психолого-педагогічного консультування
JCOMM	Jihomoravské centrum pro mezinárodní mobilitu – Південноморавський центр міжнародної мобільності
MILSET	Mouvement International pour le Loisir Scientifique et Technique – Міжнародний рух з науки і техніки у вільний час
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – Міністерство освіти, молоді та спорту
NICM	Národní informační centrum pro mládež – Національний молодіжний інформаційний центр
NICM	Národní informační centrum pro mládež – Національний молодіжний інформаційний центр
NIDM	Národní institut dětí a mládeže – Національний інститут дітей та молоді
NIDV	Národní institut pro další vzdělávání – Національний інститут

	післядипломної освіти
NÚOV	Národní ústav odborného vzdělávání – Національний інститут професійно-технічної освіти
NNO	Nevládní a neziskové organizace – неурядові та неприбуткові організації
RPS	Resortní pracovní skupiny відомча робоча група для розвитку обдарованих
SOČ	Středoškolská odborná činnost – Конкурс науково-технічної діяльності у середній школі
SP DDM	Sdružení pracovníků Domů dětí a mládeže v České republice – Асоціація працівників дитячих і молодіжних центрів у Чеській Республіці
VÚP	Výzkumný ústav pedagogický – Науково-дослідний педагогічний інститут

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних соціально-економічних умовах, обдаровані діти – головний скарб нації, чим пояснюється зростаючий інтерес світової науки та практики до роботи з ними.

В Україні питання розвитку обдарованих дітей є надзвичайно актуальним, що підкреслюється Указом Президента України «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді» від 30.09.2010 р. № 927/2010.

Розвиток обдарованих дітей здійснюється в різних сферах їх життєдіяльності та є одним з важливих напрямів позашкільної освіти як освіти, що надається у вільний час у позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях і забезпечує розкриття здібностей та обдарувань дітей, задоволення їх інтересів, духовних запитів, потреб у професійному самовизначенні.

Інтеграція України до європейського і світового освітнього простору, розвиток взаємовигідного співробітництва у вирішенні актуальних питань освіти зумовлює необхідність вивчення і використання іноземного досвіду.

На сучасному етапі розвитку освітньої системи позашкільна освіта України, яка за своєю суттю подібна до неформальної освіти іноземних держав нарівні з формальною відіграє особливу роль у сучасному освітньому просторі, сприянні розвитку обдарованих дітей.

Серед іноземних держав важливу увагу у розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті заслуговує досвід Чеської Республіки, що є європейською державою і має подібну українській структуру освіти, спільні історичні та культурні риси, значні досягнення.

Проблемою обдарованості, її розвитку займалися зарубіжні вчені з різних держав, серед яких: Дж. Рензулі (J. Renzulli), А. Танненбаум (A. Tannenbaum), П. Торренс (P. Torrance), Д. Фельдгюсен (J. Feldhusen), Дж. Фрімен (J. Freeman) та ін.

Слід відмітити, що актуальним питанням розвитку обдарованих дітей приділили увагу у своїх працях чеські вчені, а саме: П. Гартл (P. Hartl), Л. Гржібкова (L. Hříbková), Е. Маху (E. Machů), Ш. Портешова (Š. Portešová), В. Фортік (V. Fořtík), Й. Фортікова (J. Fortikova) та ін.

Серед українських учених проблему обдарованої особистості досліджували Г. Балл, Б. Бітінас, С. Гончаренко, В. Войтко, І. Іванов, В. Кузь, О. Кульчицька, Л. Липова, В. Моляко, Б. Теплов, С. Сисоева та ін.

Питання розвитку особистості в системі позашкільної освіти, позашкільних навчальних закладів вивчали українські науковці О. Биковська, В. Вербицький, Б. Кобзар, О. Литовченко, В. Мадзігон, І. Мельникова, Г. Пустовіт, В. Сухомлинський, Т. Сущенко, Л. Яременко та ін.

Однак системних досліджень щодо аналізу чеського досвіду у сфері розвитку обдарованих дітей у системі неформальної освіти вітчизняними науковцями не проводилося. Отже, виникає протиріччя між соціальною значущістю розвитку обдарованих дітей в Україні, необхідністю використання іноземного досвіду і відсутністю достатньо широкого кола компаративних досліджень у цій сфері.

Тому актуальним постає аналіз досвіду розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки з урахуванням його позитивних надбань для національної системи освіти і, зокрема, позашкільної освіти. Зазначені протиріччя та актуальність зумовили вибір теми дослідження **«Розвиток обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Державної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 785.

Тема і зміст роботи пов'язані з дослідженням «Розроблення змісту підготовки педагогічних працівників для позашкільної освіти в Україні» (державний реєстраційний номер 0111U008209) відповідно до Указу

Президента України від 20.05.2011 р. № 592/2011 «Про призначення грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених на 2011 рік».

Дисертаційне дослідження є складовою комплексних науково-дослідних тем лабораторії порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України за темами: «Світоглядний потенціал шкільної гуманітарної освіти в країнах Європейського Союзу та США» (державний реєстраційний номер 0108U000304) та «Порівняльний аналіз забезпечення якості загальної середньої освіти у провідних країнах Європи та США» (державний реєстраційний номер 0112U001419).

Тема дослідження затверджена Вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 10 від 28.10.2010 р.) і узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 30.11.2010 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та розкрити організаційно-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки з рекомендаціями для України.

У відповідності до сформульованої мети визначені такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати основні положення теорії та практики розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті.
2. Визначити організаційно-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки.
3. Розкрити особливості роботи з обдарованими дітьми в системі позашкільної освіти України.
4. Представити перспективи використання досвіду Чеської Республіки для розвитку обдарованих дітей у позашкільній освіті України.

Об'єкт дослідження: розвиток обдарованих дітей у системі неформальної (позашкільної) освіти.

Предметом дослідження є розвиток обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є:

- нормативно-правові засади освіти, що впливають із Конвенції ООН про права дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН (резолюція 44/25 від 20.11.1989 р.) і ратифікованої Верховною Радою України (Постанова від 27.02.1991 р. № 789XII (78912)), Міжнародного стандарту класифікації освіти (МСКО) (The International Standard Classification of Education (ISCED); законів та постанов Чеської Республіки: Закон про дошкільну, початкову, середню, вищу професійну та інші освіти (шкільний закон) (Zakon č.561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), Постанова про освіту дітей, учнів та студентів зі спеціальними освітніми потребами та обдарованих дітей, учнів, студентів (Vyhláška č.73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných), Постанова про освіту за інтересами (Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání), Концепція національної політики у сфері дітей та молоді на 2007–2013 рр. (Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007–2013), Стратегія освіти протягом життя в Чеській Республіці (Strategie celoživotního učení ČR), Концепція підтримки обдарованих дітей та учнів на період 2009–2013 рр. (Koncepce péče o mimořádně nadané děti a žáky pro období let 2009–2013); законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», Державної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, Національної доктрини розвитку освіти, Концепції позашкільної освіти та виховання, Положення про позашкільний навчальний заклад тощо;
- фундаментальні положення філософії освіти (В. Андрущенко, В. Бех, Г. Волинка, І. Зязюн, В. Кремень, М. Михальченко, Ю. Романенко, А. Толстоухов та ін.);

– теорія компаративних досліджень (В. Зубко, Г. Єгоров, К. Корсак, Н. Лавриченко, О. Локшина, Л. Пуховська, І. Тараненко, А. Яновський та ін.);

– теоретичні основи теорії особистості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтєв, В. Моляко, К. Платонов, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.);

– теоретичні положення і прикладні розробки з обдарованості зарубіжних вчених (П. Гартл (P. Hartl), К. Геллер (K. Heller), Л. Гржібкова (L. Hříbková), В. Дочкал (V. Dočkal), Е. Маху (E. Machů), Ф. Монкс (F. Monks), Ш. Портешова (Š. Portešová), Дж. Рензуллі (J. Renzulli), А. Танненбаум (A. Tannenbaum), П. Торренс (P. Torrance), Д. Фельдгюсен (J. Feldhusen), В. Фортік (V. Fořtík), Й. Фортікова (J. Fortikova), Дж. Фрімен (J. Freeman), В. Чермак (V. Čermák) та ін.);

– фундаментальні положення і прикладні розробки з питань обдарованості, розвитку особистості, її здібностей, креативності (Б. Ананьєв, В. Войтко, Л. Виготський, С. Гончаренко, С. Довгий, В. Кузь, А. Кулемзина, О. Кульчицька, Л. Липова, А. Матюшкін, В. Моляко, К. Платонов, В. Рибалка, С. Рубінштейн, С. Сисоєва, Л. Яременко та ін.);

– загальнотеоретичні і практичні основи позашкільної освіти (О. Биковська, В. Вербицький, С. Довгий, Б. Кобзар, М. Коваль, О. Лісовий, О. Литовченко, А. Макаренко, Є. Мединський, Г. Пустовіт, В. Сухомлинський, Т. Сущенко, Л. Яременко та ін.).

У відповідності до поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження:**

теоретичні: вивчення й аналіз нормативних документів, психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми розвитку обдарованих дітей; порівняння, узагальнення та систематизація теоретичних даних з метою конкретизації специфіки неформальної освіти в Чеській Республіці; організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у системі неформальної (позашкільної) освіти;

емпіричні: вивчення, аналіз та узагальнення практики розвитку обдарованих дітей у Чеській Республіці; анкетування, інтерв'ю, бесіди з дітьми та педагогами; педагогічне спостереження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* визначено і обґрунтовано основні положення щодо розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки; розкрито організаційно-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті за основними компонентами (нормативний, організаційний, педагогічний, кадровий та фінансовий); запропоновано рекомендації щодо використання досвіду Чеської Республіки для розвитку обдарованих дітей у позашкільній освіті України;

- *удосконалено* визначення понять «неформальна освіта», «розвиток обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки»; теоретичні основи розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті; особливості роботи з обдарованими дітьми у системі позашкільної освіти України;

- *дістали подальший розвиток* основні підходи і положення щодо розвитку обдарованих дітей; розробка питань про місце та роль неформальної (позашкільної) освіти в розвитку особистості.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінець ХХ – початок ХХІ століття.

Нижня межа дослідження зумовлена формуванням Чеської Республіки як окремої держави у 1993 р., основних положень щодо ролі і місця неформальної освіти в розвитку обдарованих дітей у нових умовах.

Верхня межа (початок ХХІ ст.) визначена законодавчим закріпленням основних засад розвитку обдарованих дітей у Чеській Республіці.

Територіальні межі дослідження. Основну увагу в дослідженні приділено питанням організації неформальної освіти та роботі з обдарованими дітьми в Чеській Республіці як державі, що має значні традиції в цій сфері. Її столиця Прага – штаб-квартира Європейської асоціації організацій вільного часу дітей та молоді (EAICY).

Крім цього у порівняльному аспекті розглядається досвід розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті інших держав Європи – Республіці Польща, Федеративній Республіці Німеччина та Російській Федерації.

Окремо аналізується досвід Словацької Республіки, яка до 1993 р. з Чеською Республікою була в єдиній державі – Чехословаччині.

Оглядово охарактеризовано ситуацію щодо обдарованих дітей ще в низці європейських держав.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблено рекомендації щодо розвитку обдарованих дітей в системі позашкільної освіти України з урахуванням досвіду Чеської Республіки.

Основні положення, висновки та рекомендації дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів України; викладачами вищих навчальних закладів та післядипломної педагогічної освіти під час підготовки майбутніх педагогів системи позашкільної освіти та підвищення їх професійної кваліфікації.

Впровадження результатів дослідження. Теоретичні висновки та практичні матеріали наукового дослідження впроваджені в практику позашкільних та вищих навчальних закладах, що підтверджено довідками, а саме: Будинок дітей та молоді в Празі (Чеська Республіка) (довідка від 16.05.2012 р.), Європейська асоціація організацій вільного часу дітей та молоді (EAICY) (Чеська Республіка) (довідка від 15.05.2012 р.), Національний центр «Мала академія наук України» (довідка № 1/2–240 від 17.05.2012 р.), Київська мала академія наук учнівської молоді (довідка № 67 від 18.05.2012 р.), Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (довідка № 07–10/1177 від 18.05.2012 р.).

Достовірність отриманих результатів дослідження підтверджується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій дослідження; використанням комплексу різноманітних методів наукового дослідження відповідно до мети та завдань; обґрунтованістю наукових положень і висновків.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданнях лабораторії порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України; засіданнях науково-дослідної лабораторії теорії та методики позашкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; конференціях, семінарах, «круглих столах» міжнародного, всеукраїнського, міського, районного рівнів з питань позашкільної освіти, діяльності позашкільних навчальних закладів з розвитку обдарованих дітей.

Висновки і рекомендації доповідалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Талант без кордонів» (Прага, 2010), Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації» (Київ, 2010), Міжнародній науково-практичній конференції «Науково-методичне забезпечення позашкільної освіти: теорія і практика» (Київ, 2008), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Університет – позашкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» (Київ, 2010), науково-практичному семінарі «Компаративістські підходи до підтримки та розвитку обдарованості» (Київ, 2011), прес-конференції «Підготовка педагогів для позашкільної освіти» (Київ, 2011) тощо.

Публікації. Основні результати дослідження відображені в 10 наукових та навчально-методичних працях, серед яких 6 – одноосібні статті в наукових фахових виданнях, 4 публікації в журналах, збірниках матеріалів конференцій, інших наукових виданнях.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ

1.1. Розвиток обдарованих дітей у неформальній освіті як наукова проблема

Сучасні умови життя вимагають від системи освіти, щоб вона була якісною і доступною, відповідаючи потребам різних категорій населення. Це обумовлено тим, що у сучасному світі для збереження конкурентоспроможності держав суспільні інститути повинні швидко реагувати на політичні та економічні зміни. Особливо це стосується інститутів, які функціонують за рахунок виробництва і надання сфери послуг, зокрема освітніх. Серед них – інститути освіти, які мають трансформуватися під дією таких чинників, як фінансово-економічні кризи, модернізація суспільства, глобальні та локальні політичні зміни тощо.

Встановлено, що на сучасному етапі розвитку освітньої системи неформальна освіта нарівні з формальною освітою відіграє важливу роль у сучасному освітньому просторі.

Неформальна освіта згідно з Міжнародним стандартом класифікації освіти, розробленим ЮНЕСКО (International Standard Classification of Education, ISCED, 1997), визначається як будь-яка організована систематична освітня діяльність, що проводиться поза межами формальної системи для забезпечення окремих підгруп населення обраними видами навчання. При цьому програми неформальної освіти можуть мати різну тривалість та надавати або не надавати сертифікат по завершенні навчання [159].

Аналіз інформаційних джерел і педагогічної практики свідчить, що неформальна освіта має свої глибокі історичні корені.

З'ясовано, що одним з перших звернув увагу на неформальне навчання особистості і його роль у процесі виховання видатний філософ

минулого Платон. У своїй праці «Закони», яку було написано ще в 360 р. до н.е., він приділив велике значення організації вільного часу дітей та молоді.

Разом з Платоном на неформальній освіті акцентували увагу й інші видатні діячі минулого. Серед них можна виокремити Б. Мікеланджело, Г. Галілея, Р. Декарта та інших видатних мислителів [170].

Проблематика неформальної освіти набуває особливого розголосу наприкінці XIX і, особливо, у XX столітті, коли виходять роботи таких дослідників, як М. Ахмед (M. Ahmed), Т. Джеффс (T. Jeffs), П. Кумбс (P. Coombs), А. Роджерс (A. Rogers), Т. Сімкінс (T. Simkins), М. Сміт (M. Smith), П. Фордгем (P. Fordham) та ін. [147, 160, 206, 213].

П. Фордгем (P. Fordham) визначає, що неформальна освіта пов'язана з тим, що її організація, планування забезпечені самими учнями [147].

При цьому до неформальної освіти відноситься будь-яка організована навчальна діяльність за межами встановленої формальної системи – окрема діяльність або суттєва частина більш широкої діяльності, покликана служити суб'єктам навчання і реалізувати мету навчання.

Глибоке бачення історії розвитку та сучасного стану неформальної освіти дослідив А. Роджерс (A. Rogers) [206]. Вчений вважає, що критики формальної освіти в кінці 1960-х на початку 1970-х років були сильніші у своєму критицизмі, ніж в пошуку альтернатив.

Тим не менш, такі альтернативи були доступні, і одним з їх джерел стала гуманістична психологія, яка є однією з основ неформальної освіти. К.Роджерс, один із творців і лідерів гуманістичної психології, замість того, що він назвав традиційним зразком вчення, запропонував у своїй парадигмі експериментального навчання гуманістичний підхід, заснований на добровільному навчанні, що спирається на потреби і досвід учнів, шанобливе ставлення до них як до окремих унікальних індивідуумів, поділ відповідальності за навчання серед усіх членів групи, які беруть участь у

навчанні, критичну рефлексію знань, віри, цінностей і поведінки суспільства, самокероване навчання і циклічну взаємодію навчання та діяльності [75].

Незважаючи на тривалий час еволюції ідей неформальної освіти, основні процеси історичного розвитку неформальної освіти відбулися в другій половині ХХ століття. Це було обумовлено кризою в формальній освіті.

Так, на міжнародній конференції в Вільямсберзі, США в 1967 р. (International Conference on the World Crisis in Education, Williamsburg, Virginia, October 8, 1967) пролунали ідеї, які надалі лягли в основу широко відомого аналізу зростаючої «світової кризи у сфері освіти».

Встановлено, що учасниками конференції було висловлено стурбованість через непридатні освітні програми; усвідомлення того, що освітнє й економічне зростання не обов'язково йдуть у ногу, багато країн зустрічаються із труднощами фінансування формальної освіти.

У результаті дискусії був зроблений висновок, що офіційні системи освіти дуже повільно адаптуються до соціально-економічних змін, їх розвиток стримує не лише власний консерватизм, але й інерція самих суспільств. Саме з цього моменту стратеги і економісти Світового банку почали відзначати відмінність між формальною, неформальною та інформальною освітою [190].

Крім цього, у 70-х роках ХХ століття велику роль відіграло зростаюче усвідомлення того, що розвиток, у першу чергу, залежить від самих людей і що набагато більше уваги слід приділити підвищенню якості їх життя. Це дало значний поштовх неформальній освіті і потребувало нових підходів до формальної освіти.

Варто відмітити, що у 80-90-ті роки ХХ століття особливо яскраво проявилися контрасти між більш і менш академізованими системами неформальної та формальної освіти.

Так, перша – неформальна система освіти – спрямовується, насамперед, на особистісно-орієнтоване навчання, і в ній створюється унікальне знання, конструюване на основі досвіду.

Друга – формальна система освіти – значною мірою пов'язана із системно-орієнтованим характером навчання, коли учні є пасивними реципієнтами знань, умінь і стосунків, трансльованих їм системою освіти через викладача і відтворюваних на вимогу.

При цьому як зазначає П. Фордгем (P. Fordham), ці визначення не означають, що існують жорсткі рамки між категоріями. Низка ініціатив і програм, які прийнято відносити до так званої «неформальної освіти», численні і різноманітні [147].

Британський вчений Т. Сімкінс (T. Simkins) проаналізував програми неформальної освіти з точки зору цілей, термінів, методів і контролю в порівнянні з програмами формальної освіти [213].

Т. Джеффс (T. Jeffs) і М. Сміт (M. Smith) роблять відмінність між формальною і неформальною освітою, виходячи з особливостей формування освітньої програми [160].

Слід відмітити, що із середини першого десятиліття XXI століття неформальна освіта активно задіється в програмах ЮНЕСКО з освіти неписьменних дорослих, при створенні спеціальних навчальних закладів для дітей з бідних і неблагополучних сімей, з навчання позбавлених права освіти представників суспільства (наприклад, жінок у мусульманському світі).

На сьогоднішній день термін «неформальна освіта» все частіше використовується на теренах Європи.

З'ясовано, що Європейська неформальна освіта орієнтована в основному на підростаюче покоління та характеризується такими поняттями, як солідарність, товарицькість, колективне навчання та соціальні навички, що докорінно відмінне від характеристик формальної освіти, в центрі якої знаходяться індивідуальні пізнавальні досягнення.

Аналіз термінології системи неформальної освіти у різних державах показав, що у світовій освітній практиці щодо неформальної освіти в залежності від законодавства, традицій та мовних особливостей використовуються такі поняття, як: «неформальна освіта», «позашкільна освіта», «додаткова освіта», «програми вільного часу», «додаткова шкільна освіта», «неформальне навчання», «школи по зацікавленням», «позакласна освіта», «освіта поза учбовим планом», «нешкільна освіта» тощо. При цьому дані терміни можуть ототожнюватися і застосовуватися як синоніми.

Узагальнюючи різноманітні підходи, нами встановлено, що неформальна освіта – це освіта, яка здійснюється у вільний час і охоплює навчання життєвим навикам, навикам трудової діяльності і загальної культури, забезпечує задоволення інтересів особистості.

Із таблиці 1.1 можемо побачити, що вищевказані терміни залежать від критерію, який використовується для акцентування відмінностей з формальною освітою.

Таблиця 1.1

Залежність між критеріями відношення до формальної освіти та синонімами для визначення варіантів неформальної освіти

Критерій	Термін
Протиставлення формальній освіті	Неформальна освіта Нешкільна освіта
Місце проведення	Позашкільна освіта Позакласна освіта
Час	Післяшкільна освіта
Акцент на відпочинку та приємному проведенню часу	Школи за інтересами Програми вільного часу

Продовження формальної освіти	Додаткова шкільна освіта Додаткова освіта Освіта поза навчальним планом
Увага до офіційного результату	Освіта, яка не передбачає отримання диплома
Увага до виховання	Неформальне виховання
З точки зору дитини	Добровільна освіта Освіта за інтересами

У деяких випадках замість слова «освіта» використовується термін «навчання» – «неформальне навчання». Використання різних термінів, так само як і проблема різних додаткових або фонових значень є причиною деякого непорозуміння.

Необхідно відмітити, що в рамках, заданих Радою Європи, неформальне навчання охоплює практично будь-яке навчання, яке спрямоване на конкретну, але при цьому вільно обрану ціль, що враховує соціальний контекст, при цьому головна чи єдина функція неформального навчання не полягає в шкільному або професійному навчанні.

За визначенням, прийнятим Європейським центром розвитку професійної освіти (Cedefop) для країн Євросоюзу, неформальне навчання – це навчання, засноване на запланованій діяльності, яке явно не визначене як навчання (з точки зору завдань, тривалості навчання, або розвитку тих, хто навчається), але яке містить значний навчальний елемент. Неформальне навчання є доцільним з точки зору того, хто навчається. Зазвичай воно не завершується сертифікацією [144].

Виходячи з розширення його конкретного змісту, неформальне навчання покриває практично всі дії, які не спрямовано на отримання диплома або визнаного свідоцтва про закінчення і які відбуваються за

рамками інституціоналізованого, запланованого шкільним або професійним навчанням контексту.

У дослідженні виявлено, що в країнах, які входять до складу Європейського Союзу, до неформальної освіти підійшли через впровадження в практику парадигми «освіти впродовж усього життя». Це зумовлюється тим, що неформальна освіта є важливою частиною концепції неперервного навчання, яке надає молоді й дорослим можливість формувати погляди й набувати та підтримувати навички й уміння, обов'язкові для адаптування в постійно змінюваному середовищі. Цього може досягнути кожна людина за власною ініціативою завдяки різноманітній навчальній діяльності поза формальною освітньою системою. Значну частину освітніх послуг у сфері неформальної освіти надають організації, залучені до громадської роботи та роботи з дітьми та молоддю.

Слід відмітити, що у 2000 р. на Лісабонському саміті ЄС було ухвалено «Меморандум про безперервну освіту Європейського Союзу», в якому постулюється «Континум безперервної освіти», що робить неформальну освіту рівноправним учасником процесу навчання. Також проголошується вектор на розробку високоякісної системи «Акредитації попередньої і неформальної освіти» [170].

Аналіз цих документів показав, що Рада Європи щодо освіти, зокрема неформальної прийшла до таких висновків:

- інвестиції в освіту й добробут є ефективним заходом, який сприяє активному громадянству й попередженню виключення з соціального життя;
- система формальної освіти, що існує ізольовано, не може дати відповіді на постійні швидкі технічні, соціальні та економічні зміни в суспільстві і тому має бути збагачена досвідом неформальної освіти й її слід підтримувати неформальними освітніми практиками;

– уряди та відповідні органи повинні визнати установи неформальної освіти як партнерів дефакто в довготерміновій перспективі та зробити неформальну освіту доступною для всіх;

– неформальна освіта є невід’ємною частиною концепції «навчання протягом життя», що дозволяє молодим людям і дорослим набувати і підтримувати на відповідному рівні вміння, навички та компетенції, необхідні для адаптації до середовища, що постійно змінюється [140].

Не зважаючи на різні системи педагогічної та психологічної організації суспільного буття у різних країнах Європи, точка зору на роль та становище неформальної освіти має спільні моменти. При цьому відмінності в термінології не означають відмінностей у концепції, цілях, методах, джерелах фінансування, інфраструктурі на рівні міста/регіону/країни.

Також на відміну від США та країн третього світу, де неформальна освіта обслуговує, в першу чергу, дорослу частину населення й головною метою якого є ліквідація безграмотності та боротьба з бідністю, у Європі неформальна освіта не розглядається як компенсація недопрацювань формальної освіти (як у США) [170].

Встановлено, що у сучасних умовах основними принципами неформальної (позашкільної, додаткової) освіти є:

організація вільного часу;

освітньо-дозвіллева діяльність з урахуванням потреб суспільства та особистості;

зв’язок з практикою;

гнучкі програми і розклад;

вибір місця проведення занять.

У сучасних умовах, активну роль у популяризації неформальної освіти відіграли інформаційно-комунікаційні технології. Так, низка програм неформальної освіти, реалізується за допомогою веб-ресурсів всесвітньої мережі Internet.

З'ясовано, що на сьогодні сучасна система освіти має три основні форми:

- формальна;
- неформальна
- інформальна.

Спрощено відмінності між цими формами освіти полягають у тому, що: формальна освіта завершується видачею загальновизнаного диплома/атестата; неформальна освіта здійснюється поза установами формальної освіти (на курсах, у спеціальних клубах за інтересами, з репетитором або тренером тощо); інформальна освіта є різновидом самоосвіти.

Зазначена трибічна класифікація освіти виходила, перш за все, з робіт американців П. Кумбса (P. Coombs) і М. Ахмеда (M. Ahmed) [138].

Згідно з цією класифікацією, до формальної освіти віднесена ієрархічна, в хронологічному порядку градуйована система освіти: початкова школа, далі університет, загальне академічне навчання, різні спеціалізовані програми та заклади, що забезпечують технічну і професійну освіту на денних відділеннях.

У цьому сенсі формальну освіту можна, певною мірою, розглядати як освіту, що організовується «зверху донизу». Майже всі програми підготовки, забезпечувані роботодавцями і державою, потрапляють до цієї категорії.

Водночас коли система формальної освіти, виявляється найчастіше недостатньою, щоб заповнити ті пустоти, які вона, як правило, заповнити не здатна, тому порушується питання про можливості і потенціал неформальної освіти.

Неформальна освіта, у свою чергу, організується в інтересах учнів і, як правило, в плануванні програм беруть участь самі учні, тобто вона, значною мірою, здійснюється «знизу вгору» на основі узгоджених освітніх програм.

Визначено, що до інформальної освіти віднесено процес, що протікає впродовж усього життя, в якому кожний набуває власний світогляд, цінності, навички і знання з повсякденного досвіду і одержує освітній вплив з ресурсів свого середовища – від сім'ї та сусідів, від роботи й ігор, бібліотеки і засобів масової інформації.

Відповідно до цієї класифікації, відмінності носять в основному адміністративний характер. Формальна освіта пов'язана з різними навчальними закладами, неформальна – з громадськими групами та іншими організаціями, а інформальна охоплює те, що залишилося, наприклад, взаємодія з сім'єю, друзями і колегами по роботі.

Слід зазначити, що існує певна відмінність у їх розумінні і, відповідно, реалізації в країнах, що розвиваються, і розвинутих країнах.

У розвинутих країнах, насамперед, неформальна освіта включає в себе програми політичної та громадської освіти, програми для учнів, які залишили школу, різні види навчальної роботи, пов'язані з ініціативами в галузі розвитку, і поширення різних знань, професійної підготовки і медичної освіти. Крім того, вони пов'язані з різними прикладами державних і приватних програм професійної підготовки.

У країнах, що розвиваються, неформальна освіта – це значною мірою програми грамотності і базової освіти для дорослих та молодих людей, медико-санітарне просвітництво, поширення грамотності, розвитку сільських районів.

Специфіка цих країн також полягає у віковому та гендерному підходах до неформальної освіти, що у цьому випадку здебільшого охоплює молодь і жінок.

У країнах, для яких проблема безграмотності не є актуальною, неформальна освіта також має свої переваги.

Швидкий ритм сучасного життя, постійна модернізація наявних у суспільстві інститутів і технологій змушує замислюватися про навчання упродовж життя (неперервна освіта).

У результаті створення ідеальної моделі було виявлено, в якій мірі неформальні ініціативи в галузі освіти, при їх гнучкості, локальності, «нежорстокості», залишаються тим не менш у рамках навчальних програм.

Отже, у процесі дослідження встановлено, що неформальна освіта – це освіта, що здійснюється у вільний час і охоплює навчання життєвим навикам, навикам трудової діяльності і загальної культури, забезпечує задоволення інтересів особистості.

Основними принципами неформальної освіти можна назвати навчання з урахуванням потреб суспільства та особистості, зв'язок з практикою і гнучкі програми, розклад і вибір місця проведення.

Порівняльний аналіз неформальної та формальної освіти з точки зору мети, змісту, часу, місця розташування та формою контролю представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Порівняльний аналіз неформальної та формальної освіти

Критерій	Освіта	
	Неформальна	Формальна
Мета	Короткочасна та специфічна	Довгочасна і більш загальна
	Отримання документів про освіту не є обов'язковим	Отримання офіційно визнаних документів про освіту є обов'язковим
Зміст	Індивідуалізований, орієнтований на результати	Стандартизований, орієнтований на основні положення навчального матеріалу
	Практичний	Академічний

	Гнучкий, особистісно орієнтований	Жорстко структурований
	Ті, хто навчаються, визначають вхідні вимоги	Вхідні вимоги визначають контингент тих, хто навчається
Час	Короткий цикл, неповний день	Тривалий цикл, повний день
Місце розташування	Орієнтовано на близькість від місця проживання	У закладах освіти, не орієнтовано на близькість від місця проживання
Контроль	Самоуправління, демократичний	Зовнішній, ієрархічний

Таким чином, суспільство, що все більше й більше глобалізується, в якому відбуваються кардинальні зміни, а також зростає роль вільного часу в сучасному світі, диктує певні умови. За твердженням європейських спеціалістів, неформальна освіта є в такому разі оптимальним рішенням.

Встановлено, що одним з важливих напрямів неформальної освіти є робота з обдарованими дітьми.

Так, у 1994 р. Парламентська асамблея Ради Європи прийняла Рекомендацію з розвитку освіти обдарованих та талановитих дітей № 1248 [203]. У цьому документі країнам Євросоюзу було рекомендовано дотримуватися в освітній політиці таких положень:

– освітня система має бути влаштована так, щоб забезпечити належний рівень для більшості дітей, проте завжди існуватимуть діти з особливими потребами, які вимагатимуть індивідуального підходу. Прикладом можуть бути високообдаровані діти.

– обдаровані діти повинні мати змогу отримувати користь від належних умов освіти, які дадуть їм можливість повністю розвивати свої здібності задля власних потреб і в інтересах суспільства в цілому. Безперечно, жодна країна не може дозволити собі марнувати таланти, а нерозпізнання за нормальних умов життя будь-якого інтелектуального або іншого потенціалу було б розтрачуванням людських ресурсів. Для досягнення цієї мети потрібні певні заходи.

– особливе освітнє забезпечення не повинно, проте, жодним чином давати привілеї одній групі дітей, завдаючи шкоди іншим.

Встановлено, що Асамблея рекомендувала Комітетові міністрів закликати уповноважені органи держав, що підписали Європейську культурну конвенцію, врахувати в своїй освітній політиці такі міркування:

1) законодавство має визнавати та поважати індивідуальні розбіжності. Високообдаровані діти, так само як й інші категорії, потребують відповідних освітніх можливостей для розвитку їхнього потенціалу повною мірою;

2) основні дослідження в галузі «обдарованості» й «таланту» та пов'язані з цим дослідження, наприклад, для полегшення процедур розпізнавання, треба проводити паралельно. Дослідження «механізмів успіху» повинні допомогти подолати шкільні прогалини;

3) тоді як програми підвищення кваліфікації педагогів повинні включати стратегії для розпізнавання дітей з високими можливостями або особливими талантами, інформація про обдарованих дітей повинна бути доступною для всіх тих, хто має справу з дітьми – педагогів, батьків, лікарів, соціальних працівників, закладів освіти тощо;

4) забезпечення дітей, особливо обдарованих у певній сфері, бажано запроваджувати в рамках звичайної шкільної системи, починаючи з дошкільної освіти. Гнучка навчальна програма, більші можливості для подорожування, посилені додаткові матеріали, аудіовізуальна підтримка та навчальні методики, орієнтовані на обдарованих дітей, є способами й

засобами поліпшення розвитку всіх дітей, незалежно від того, чи є вони обдарованими, а також дають змогу якнайраніше розпізнавати спеціальні потреби;

5) звичайна шкільна система має бути достатньо гнучкою для того, щоб учні з високими показниками або ж талановиті могли задовольняти свої потреби;

б) будь-яке особливе забезпечення обдарованих чи талановитих учнів має здійснюватись обережно, щоб уникнути природної загрози навішування ярликів з усіма небажаними для суспільства наслідками.

Вважається, що поняття «обдарованість» уперше було сформульовано в середині XIX ст. двоюрідним братом Ч. Дарвіна, англійським психологом Ф. Гальтоном у книзі «Спадковість таланту», що вийшла в 1869 р. Під обдарованістю розумівся рівень будь-яких здібностей людини, від яких залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності [23].

Питання обдарованості знаходиться у центрі уваги сучасних дослідників. Так, вагомий внесок у розвиток теоретичних основ обдарованості внесли сучасні зарубіжні вчені: А. Матюшкін (А. Матюшкин), Дж. Рензулі (J. Renzulli), А. Танненбаум (A. Tannenbaum), П. Торренс (P. Torrance), Д. Фельдгюсен (J. Feldhusen), Дж. Фрімен (J. Freeman) та ін. [114, 179, 204, 226, 227].

Відомий американський дослідник Дж. Рензулі (J. Renzulli) розглядає обдарованість як потенційну якість людини, що має розкриватися в подальшому її розвитку.

За визначенням Дж. Рензулі (J. Renzulli), обдарованість є поєднанням декількох характеристик, так звана «Трикільцева модель обдарованості», що включає:

інтелектуальні здібності, талант, що перевищують середній рівень, при цьому інтелектуальні здібності є необхідною, але не достатньою умовою для високих досягнень;

креативність як своєрідність поведінки особистості, що виявляється в оригінальних засобах отримання продукту, в нових підходах до вирішення проблем, створенні оригінального продукту;

наполегливість (мотивація, орієнтована на завдання), яку автор називає «зобов'язанням перед поставленою метою» [204].

П. Торренс (P. Torrance) свою модель обдарованості будує на таких її складових, як: творчі здібності (лабільність, гнучкість, оригінальність, розробленість); творчі вміння; творча мотивація; інтелектуальні здібності, що переважають середньовіковий рівень [227].

Водночас високі показники креативності, на думку П. Торренс (P. Torrance), ще не дають гарантії великих творчих досягнень у подальшому, а лише констатують певну вірогідність їх прояву. Максимальний же рівень творчих досягнень можливий лише за умови поєднання всіх основних чинників.

Дещо іншою є підхід до обдарованості нідерландського вченого Ф. Монкса (F. Monks), який розробив «Мультифакторну модель обдарованості», у рамках якої креативність та інтелектуальні здібності не поділяються, як у попередніх підходах. Він пропонує такі параметри обдарованості: мотивація, креативність, виключні здібності. Ця модель відрізняється універсальністю, оскільки дозволяє пояснити часткові прояви обдарованості в різних сферах – спеціальна обдарованість [179].

Заслуговує на увагу серед визначень обдарованості багатофакторна модель К. Геллера (K. Heller), яку також називають «Мюнхенською моделлю обдарованості», що включає такі компоненти:

- фактори обдарованості (інтелектуальні здібності, креативність, соціальна компетентність);
- некогнітивні особливості особистості (подолання стресу, мотиваційні досягнення тощо);
- фактори середовища (мікроклімат у родині, у класі, події в житті);
- досягнення (природничі науки, мистецтво, спорт тощо) [114].

Проблемі обдарованості присвятив свої дослідження Д. Фельдгюсен (J. Feldhusen), який вважає, що складовими обдарованості є: інтелектуальні здібності, розвиток яких перевищує середній рівень); креативність; наполегливість (мотивація, орієнтована на завдання); «Я»-концепція; рівень самоповаги [145].

А. Танненбаум (A. Tannenbaum), досліджуючи питання обдарованості, враховував як зовнішні, так і внутрішні чинники. При цьому вважав, що наявність високого рівня інтелектуального розвитку та креативності не можуть гарантувати досягнення видатних творчих результатів.

Вчений запропонував «психосоціальну» модель обдарованості, яку ще називають «П'ятифакторна модель А. Танненбаума», для якої необхідна взаємодія таких п'яти чинників розвитку обдарованості:

- фактор «g» або загальні інтелектуальні здібності;
- спеціальні здібності в конкретній сфері;
- спеціальні характеристики неінтелектуального характеру (особистісні, вольові), які необхідні для реалізації спеціальних здібностей у конкретній галузі діяльності (відданість справі, емоційну стабільність, здатність до подолання перешкод тощо);
- стимулююче оточення, що сприяє розвитку цих здібностей (сім'я, школа тощо);
- випадкові фактори, щасливий збіг обставин чи удача («виявитися в потрібному місці в потрібний момент») [226].

Британська дослідниця Дж. Фрімен (J. Freeman), досліджуючи питання обдарованих дітей, стверджує, що прояви обдарованості пов'язані з якостями і властивостями особистості. Серед особистісних якостей індивідів, що досягли значних успіхів, вона звертає увагу на емоційну стабільність, високу продуктивність, мотивацію, захопленість, низький рівень тривожності [150].

На думку Дж. Фрімен, такі особистісні якості, як мотивація, самодисципліна, допитливість і прагнення до автономії, є ключовими для обдарованої дитини.

На думку російського дослідника А. Матюшкіна, обдарованість являє собою комплекс інтелектуальних, творчих та мотиваційних чинників. У структурі творчої особистості він виокремлює 5 структурних компонентів:

- домінуюча роль пізнавальної мотивації;
- дослідницька, творча активність, яка проявляється в знаходженні нового, в постановці і розв'язанні проблем;
- можливості досягнення оригінальних рішень;
- можливості прогнозування і передбачення;
- здатність до створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки [71; 72].

Встановлено, що Чеські вчені також не мають єдиного погляду на поняття обдарованість, різні автори, які присвятили свої наукові дослідження вивченню цього питання, - П. Гартл (P. Hartl), Л. Гржібкова (L. Hříbková), В. Дочкал (V. Dočkal), Е. Маху (E. Machů), Ш. Портешова (Š. Portešová), В. Чермак (V. Čermák), В. Фортік (V. Fořtík), Й. Фортікова (J. Fortikova) та ін. визначають термін «обдарованість» по-різному. Деякі між собою дуже подібні, деякі різняться. [149;148;155,198].

Так, П. Гартл (P. Hartl) визначає обдарованість як сукупність здібностей, які є попередньою умовою для успішного розвитку особистості [155].

Ш. Портешова (Š. Portešová) обдарованою вважає дитину, яка була визначена такою кваліфікованим фахівцем, і яка завдяки особливо вираженим схильностям здатна до видатних досягнень. На її думку, такі діти потребують диференційованих навчальних програм і послуг. Тільки за цих умов вони зможуть бути корисними для себе і суспільства [198].

Найчастіше у чеській літературі обдарованість визначається як сукупність якостей особистості, які уможливають досягнення продуктивності вищої за середню.

Отже, на сьогодні існує декілька підходів до питання обдарованості, тому дослідники не можуть зійтися в думці на визначенні поняття обдарованість.

Серед українських учених проблему обдарованої особистості досліджували Г. Балл, Б. Бітінас, С. Гончаренко, В. Войтко, І. Іванов, В. Кузь, О. Кульчицька, Л. Липова, В. Моляко, Б. Теплов, С. Сисоєва та ін. [27, 44, 59, 60; 61, 74, 87].

Зокрема, «Педагогічний словник» за редакцією С. Гончаренка подає таке визначення обдарованості – «це індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягнути значних успіхів у певній галузі діяльності» [27].

О. Кульчицька визначає обдарованість як складне, комплексне явище, що містить набір когнітивних, сенсорних та особистісних якостей людини. Обдарованість включає такі компоненти: високий інтелектуальний рівень, здатність людини до творчості та наполегливість, яка становить основну якість особистості [59, 60; 61].

«Психологічний словник» за редакцією В. Войтка визначає обдарованість як високий рівень задатків та схильностей, результат і свідчення високого інтелектуального розвитку людини [87].

За визначенням академіка В. Моляко, обдарована дитина – це дитина, яка вирізняється серед своїх колег яскраво вираженими успіхами в досягненні результатів на якісно вищому рівні, який перевершує певний умовний «середній» рівень, при цьому важливо мати на увазі, що йдеться не про окремі, випадкові успіхи, а про систематичні, які взагалі притаманні певній діяльності цієї дитини [44; 74].

Отже, можна цілковито погодитись із твердженнями, що обдарованість – це складова особистості, яка може бути суттєво розвинута в певних умовах чи, навпаки, пригнічена.

Можемо зробити висновок, що всі ці підходи поєднують усвідомлення обдарованості як властивості особистості, цілісної і багатогранної, що перебуває у процесі постійного розвитку.

Встановлено, що обдарованість не розглядається як єдина характеристика, що зумовлює розвиток IQ або креативність. Більшість дослідників включає в структуру обдарованості як когнітивні – інтелект, креативність, специфічні спеціальні здібності, так і некогнітивні – мотиваційні, емоційні, вольові та соціальні характеристики.

Визначено, що коли йдеться про обдарованих дітей, то маються на увазі діти з підвищеним рівнем розвитку інтелектуальних, творчих, академічних і соціально-особистісних здібностей та діти, які значно випереджають своїх однолітків у розумовому розвитку або демонструють видатні спеціальні здібності.

Згідно з «Робочою концепцією обдарованості», запропонованою групою російських психологів, обдарованість визначається як системна, що розвивається протягом життя, якість психіки, яка визначає можливість досягнення людиною вищих (незвичайних, неабияких) результатів в одному чи кількох видах діяльності порівняно з іншими людьми [89]. Обдарованою вважається дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, часом видатними досягненнями (чи має внутрішні передумови для таких досягнень) в тому чи іншому виді діяльності

За даними багаторічних спостережень за розвитком обдарованих дітей відомий російський психолог Н. Лейтес прийшов до висновку, що поняття «обдаровані діти» слід відносити до розумових переваг на цьому віковому етапі [66].

На думку Н. Лейтеса, прогноз розвитку обдарованості не може бути абсолютно надійним в силу неподільності її вікових та індивідуальних

моментів. Але це не скасовує проблему обдарованих дітей, а доводить необхідність перенесення акценту з вгадування майбутніх рекордсменів на виявлення дітей, які потребують уже на цьому етапі свого розвитку особливих умов навчання та виховання для реалізації своїх високих розумових можливостей і сприйнятливості до навчання.

Такий висновок підтверджують численні дані про те, що потреби обдарованих дітей в індивідуалізації навчання, емоційному комфорті, усвідомленні цінності власного дару, незалежності та визнанні дуже великі і при навчанні, орієнтованому на середнього учня, часто не задовольняються.

Відтак виникає проблема роботи з обдарованими дітьми, яка була б спрямована на їх всебічний розвиток та задоволення їхніх потреб. Дослідники стверджують, що багато надзвичайно обдарованих людей не реалізували своїх можливостей через несприятливі умови та виховання в дитинстві [57, 58].

Теоретичний аналіз різних точок зору на феномен обдарованості дозволяє нам стверджувати, що обдарованість – це індивідуальна характеристика задатків людини, яка вказує на природні здібності, таланти, від яких залежить можливість досягнення успіху в певній діяльності.

Отже, ми бачимо, що розвиток обдарованої дитини, зокрема у неформальній освіті є цікавою, актуальною і новітньою науковою проблемою, яка, незважаючи на тривалість історичного досвіду її розробки, до сьогодні залишається нагальною суспільною потребою. Водночас, важливим в аналізі питань розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті особливої уваги заслуговує розгляд поняття «розвиток» з точки зору таких наук, як філософія, психологія, педагогіка.

Встановлено, що педагогіка та психологія як науки, що вивчають закони, за якими відбувається психічний розвиток людини і формується її особистість значну увагу приділяють теоретико-методичним засадам розвитку обдарованих дітей.

Розвиток психіки в дитячому віці проходить низку послідовних періодів, які якісно відрізняються один від одного. Кожен з періодів розвитку дитини є своєрідним відрізком її біографії, який характеризується й особливим стилем життя, й особливостями її організму; дитина по-своєму вирішує проблеми, які життя ставить перед нею. Вона накопичує свій особистий життєвий досвід, оволодіває не тільки зовнішніми способами поведінки, а й способами мислення, запам'ятовування, вчиться керувати своїми сприйманням, увагою, емоціями [68].

Водночас розвиток визначається як специфічний процес зміни, результатом якого є виникнення якісно нового, поступальний процес сходження від нижчого до вищого, від простого до складного [111].

Відомий український психолог Г. Костюк зазначав, що розвиток – це безперервний процес, що виявляється в кількісних змінах людської істоти, тобто збільшення одних і зменшення інших ознак (фізичних, фізіологічних, психічних тощо) [52].

Однак цей процес не зводиться лише до кількісних змін, до зростання того, що вже є, а включає «перерви безперервності», тобто якісні зміни. Кількісні зміни зумовлюють виникнення нових якостей, тобто ознак, властивостей, які утворюються в ході самого розвитку, і зникнення старих».

Важливе місце у процесі розвитку і формування особистості посідає її безпосередня активна діяльність (ігрова, навчальна, трудова, художньо-естетична, спортивна тощо). Вона є внутрішнім психофізичним рушієм активності особистості, а відтак, суттєвим чинником фізичного, психічного та соціального розвитку [56].

Видатний вчений Л. Виготський у своїх працях теж приділяв увагу проблемам розвитку дітей. Зокрема, у статті «Проблема навчання і розумового розвитку в шкільному віці» він описує одну з теорій, основу якої становить ідея про те, що навчання і є розвитком, тобто що процес розвитку повністю зливається з процесом навчання [22].

Процес навчання ототожнюється з процесом розвитку. Отже, керувати процесом розвитку – це означає керувати і процесом навчання, кожен крок у навчанні – це і крок у розвитку [21; 22].

У філософії існує дещо інший погляд на розвиток особистості. Так, під розвитком розуміють необоротну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних та ідеальних об'єктів.

Тільки одночасна наявність цих трьох характерних рис виокремлює процеси розвитку серед інших змін.

Встановлено, що необоротність змін характеризує ту особливість, що розвиток ніби повторює пройдені етапи, але повторює вже на вищому рівні. За наявності спрямованості зміни накопичуються, але оскільки процес змін має єдину внутрішню взаємозв'язану лінію, то це приводить до виникнення нової якості, нового якісного стану, що виступає як зміна складу і структури об'єкта.

Здатність до розвитку становить одну із загальних властивостей матерії і свідомості.

Суттєвою характеристикою процесів розвитку є час, по-перше, тому що будь-який розвиток здійснюється в реальному часі, по-друге, тільки час виявляє спрямованість розвитку. Спрямовані зміни породжують принципово нові структури і зв'язки.

Вивчення механізмів розвитку висунуло вимогу глибшого вивчення об'єктів розвитку, особливо їх організації і функціонування. Об'єктивними критеріями, які дають змогу реалізувати кількісний підхід до вивчення процесів розвитку, є підвищення або зниження рівня організації об'єктів, що розвиваються [10].

Встановлено, що обдарованість у разі забезпечення певних умов може розвиватися, сприяє практичній реалізації потенціалу особистості, покращує її здібності тощо.

Водночас, особливої уваги заслуговує узагальнення особливостей сучасної практики роботи з обдарованими дітьми у неформальній освіті європейських держав.

1.2. Сучасна практика роботи з обдарованими дітьми у неформальній освіті європейських держав

У процесі дослідження встановлено, що майже у всіх європейських державах сповідується активна політика неформальної освіти, а її система та структура організації зумовлюються культурними та історичними особливостями країни. І ці теоретичні і практичні основи неформальної освіти дуже часто є досить ефективними та дієвими. Це дозволяє нам говорити про перспективність використання європейського і світового досвідів в умовах українських реалій, звичайно, із врахуванням вітчизняної специфіки.

Отже, більш детально проаналізуємо досвід розвитку обдарованих дітей у різних європейських державах з тим, щоб виокремити спільні та відмінні риси між різними освітніми системами.

Аналіз досвіду Російській Федерації (Росія) свідчить, що на сьогодні ведеться активна робота щодо створення загальнодержавної системи пошуку та розвитку обдарованих дітей та молоді. На розвиток обдарованих дітей працює федеральна програма «Діти Росії», і особливо така її підпрограма, як «Обдаровані діти». Також окремо реалізуються різноманітні регіональні програми. Можливості розвитку обдарованої дитини у формальній системі освіти доволі обмежені. Тому значний тягар по роботі з обдарованими дітьми лягає на неформальну освіту.

У Російській Федерації визначенню неформальна освіта відповідає термін «додаткова освіта». Встановлено, що термін «додаткова освіта дітей» з'явився в 1992 р. у зв'язку з прийняттям Закону РФ «Про освіту» і прийшов на заміну терміну «позашкільна робота», а позашкільні заклади стали називатися закладами додаткової освіти дітей [38]. З того ж року розпочався процес перетворення позашкільної виховно-освітньої роботи. Можна зазначити, що до 1996–1998 років був завершений еволюційний перехід від

позашкільної роботи до додаткової освіти дітей, а в 1997 році розпочалась робота щодо коректування її нормативно-правової та методичної бази .

Відповідно до Федерального Закону «Про додаткову освіту», додаткова освіта – це цілеспрямований процес виховання і навчання за допомогою реалізації додаткових освітніх програм, надання додаткових освітніх послуг і здійснення освітньо-інформаційної діяльності за межами основних освітніх програм в інтересах людини, суспільства, держави [112].

Встановлено, що додаткову освіту дітей спрямовано на розвиток особистості, її мотивації до пізнання і творчої діяльності.

Сьогодні додаткова освіта дітей розглядається в Росії як важлива складова освітнього простору. Завдання, пов'язані з розвитком цього простору, відображені в таких важливих документах, як: Національна доктрина освіти Російської Федерації, Концепція модернізації російської освіти, де визначено важливість і значення системи додаткової освіти дітей, що сприяє розвитку нахилів, здібностей та інтересів, соціального та професійного самовизначення дітей та молоді, та інші документи.

До інфраструктури системи додаткової освіти дітей на сьогодні входять більше 16 тис. установ системи освіти, культури, фізичної культури і спорту, молодіжної політики, громадських організацій, у яких навчається понад 10 млн. російських дітей у віці від 6 до 18 років. Більшість установ входить в систему освіти (майже 8,5 тис. установ і близько 8 млн дітей) [35, 112].

Установи додаткової освіти дітей за формами власності поділяються на: державні, федеральні державні, муніципальні, недержавні.

З'ясовано, що існують такі види установ:

– центри додаткової освіти дітей, розвитку творчості дітей та юнацтва, творчого розвитку та гуманітарної освіти, дитячої творчості, позашкільної роботи, дитячої (юнацької) технічної творчості (науково-технічного спрямування, юних техніків), дитячого та юнацького туризму і екскурсій (юних туристів), естетичного виховання дітей (культури, мистецтв або за

видами мистецтв), дитячо-юнацькі центри, дитячі (підліткові) центри, дитячі екологічні (оздоровчо-екологічний, еколого-біологічні) центри, дитячі морські центри, дитячі (юнацькі) центри, дитячі оздоровчо-освітні (профільні) центри;

- палаци дитячої (юнацької) творчості, творчості дітей та молоді, учнівської молоді, піонерів і учнів, юних натуралістів, спорту для дітей та юнацтва, художньої творчості (виховання) дітей, дитячої культури (мистецтв);

- будинки дитячої творчості, дітей та юнацтва, учнівської молоді, піонерів і учнів, юних натуралістів, дитячої (юнацької) технічної творчості (юних техніків), дитячого та юнацького туризму і екскурсій (юних туристів), художньої творчості (виховання) дітей, дитячої культури (мистецтв);

- станції юних натуралістів, дитячої (юнацької) технічної творчості (науково-технічної, юних техніків), дитячого та юнацького туризму і екскурсій (юних туристів), дитяча екологічна (еколого-біологічна) станція;

- дитячі школи мистецтв, у тому числі за видами мистецтв;

- дитячо-юнацькі спортивні школи (ДЮСШ);

- спеціалізовані дитячо-юнацькі спортивні школи олімпійського резерву (СДЮСШОР);

- дитячо-юнацькі спортивно-адаптивні школи.

Однак слід зазначити, що недержавний сектор, що надає населенню послуги, пов'язані з розвитком дітей і підлітків, на сьогоднішній день не становить серйозної конкуренції державним закладам додаткової освіти дітей.

У системі додаткової освіти виокремлено такі форми навчання обдарованих дітей:

- індивідуальне навчання або навчання в малих групах за програмами творчого розвитку в певній галузі;

– робота за дослідними і творчими проектам в режимі наставництва (наставниками виступають, як правило, вчений, діяч науки або культури, фахівець високого класу);

– очно-заочні школи;

– канікулярні збори, табори, майстер-класи, творчі лабораторії;

– система творчих конкурсів, фестивалів, олімпіад;

– дитячі науково-практичні конференції та семінари.

Державна підтримка в галузі додаткової освіти полягає перш за все в такому:

– виділення коштів із бюджетів різних рівнів (федерального, регіонального, муніципального);

– формування і зміцнення нормативно-правової бази, яка регулює діяльність цих закладів;

– організація масових всеросійських конкурсів, змагань, олімпіад для дітей та підлітків,

– проведення всеросійських конкурсів для педагогів додаткової освіти;

– науково-методична підтримка. Створено наукові центри, лабораторії, інститути, кафедри вузів, в центрі уваги яких – проблеми додаткової освіти;

– у чіткій системі – від шкільного рівня до всеросійського – проводяться олімпіади учнів за різноманітними предметами;

– заслуги педагогів додаткової освіти відзначаються державними нагородами та почесними званнями;

– у рамках Національного пріоритетного проекту «Освіта» проводиться нагородження вихованців закладів додаткової освіти, які досягли значних успіхів [126].

Важливою рисою функціонування системи додаткової освіти в Російській Федерації є її безплатність і загальнодоступність. Частка платних послуг в установах цього типу не перевищує 10–25 %, у деяких об'єднаннях

(інформатики, спортивних єдиноборств, художньої творчості, раннього розвитку дитини) рівень платності трохи вище, в інших (юних туристів, краєзнавців, екологів, військово-патріотичної спрямованості) зводиться до нуля.

Отже, досвід Російської Федерації переконливо засвідчує, що в разі зацікавленості з боку держави організація додаткової освіти може функціонувати на дуже високому рівні, забезпечуючи тим самим необхідні умови й додаткові інструменти розвитку обдарованих дітей.

Досвід наших західних сусідів також представляє значний інтерес для розгляду.

Значну роль у розвитку обдарованих дітей Республіки Польща відіграє система позашкільної освіти та виховання. Система позашкільної освіти та виховання є частиною неформальної освіти в цій країні, і посідає значне місце в її освітньому середовищі. Аналіз законодавчого забезпечення позашкільної освіти в Польщі показав, що їй як актуальній проблемі суспільного життя приділяється велика увага, а одним з основних завдань діяльності осередків позашкільної освіти є розвиток зацікавлень, обдарованостей, вдосконалення умінь та поглиблення знань дітей.

Польське освітнє законодавство містить низку положень, які покликані забезпечувати розвиток обдарованих дітей в системі формальної освіти. Це можливість прискореного проходження курсу навчання, робота за індивідуальним навчальним планом, надання спеціальних стипендій, створення профільних напрямів навчання у старших класах (фізико-технічні, біологічно-сільськогосподарські, соціально-економічні, гуманітарні), що цілеспрямовано сприяють розвитку потенціалу й здібностей дітей; надають можливість брати участь у предметних олімпіадах. Однак, як показують дослідження, на практиці, окрім участі в предметних олімпіадах, та навчанні в профільних класах, ці можливості використовується дуже рідко, оскільки визначальним принципом організації польської школи є дотримання рівності прав в освіті [11].

Для розширення можливостей розвитку обдарованих учнів у системі формальної освіти польським парламентом було прийняте рішення про створення спеціальних шкіл для обдарованих учнів, однак на сьогодні в Польщі існує єдина така школа – Торунська гімназія.

Державна політика Республіки Польща у сфері позашкільної освіти, організації вільного часу дітей і молоді представлена в багатьох правових документах. Так, юридична основа позашкільної освіти закладена в основному законі держави – Конституції Республіки Польща (польс. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*) (1997 р.). Конституція містить положення про молодіжну політику, систему освіти, добробут громадян тощо. Безпосередньо утвердженню і захисту прав дітей, у тому числі на освіту, науку, творчість присвячено ст. 70, 72, 73.

Одним з основних нормативно-правових документів, яким регулюються питання освіти, у тому числі позашкільної, у Польщі є Закон «Про систему освіти» (1991 р.) (польс. *Ustawa o systemie oświaty*). Так, ст. 2 цього закону визначено її складові, серед яких освітньо-виховні заклади (польс. *placówki oświatowo-wychowawcze*), молодіжні осередки виховання (польс. *młodzieżowe ośrodki wychowawcze*) тощо.

Нормативно-правове забезпечення функціонування закладів позашкільного виховання в Польщі (польс. *placówki wychowania pozaszkolnego*) представлено рамковими статутами публічних закладів (2005 р.) (польс. *Ramowy statut placówki publicznej*) та іншими документами. Так, Рамковий статут публічних закладів позашкільного виховання (польс. *Ramowy statut publicznej placówki wychowania pozaszkolnego*) нормативно визначає і закріплює назву закладу, його філіалів, органів управління, основні напрями діяльності, права та обов'язки його учасників тощо [128].

Перспективні цілі державної політики щодо дітей та молоді в Польщі визначено і представлено в Стратегії держави для молоді на 2003–2012 рр. (польс. *Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003–2012*). Цей документ надає уявлення про напрями молодіжної політики в державі. Значна увага

приділяється питанням організації позашкільної освіти, вільного часу, культури, спорту тощо [128].

Реалізація державної політики у сфері позашкільної освіти в Польщі здійснюються на національному, воєводському та місцевому рівнях. На першому, національному, рівні відбувається формування державної політики Польщі в галузі позашкільної освіти, яка представлена в законах, указах, постановах, розпорядженнях, програмах, статутах та інших документах. Ці питання належать до компетенції Президента Республіки Польща, Ради Міністрів, а також різних міністерств, відомств, комітетів та комісій. На другому – воєводському рівні, здійснюється координація позашкільної роботи. Важливу роль на цьому рівні відіграють воєводські управління та маршалковські управління, вони здійснюють педагогічний, організаційний і фінансовий контроль за діяльністю закладів позашкільного виховання в Польщі.

На третьому – місцевому рівні безпосередньо реалізується державна політика та надається позашкільна освіта.

Заклади позашкільного виховання Польщі функціонують в усіх регіонах (воєводствах) країни. основними типами закладів позашкільного виховання є: центри позашкільної роботи (Ogniska Pracy Pozaszkolnej), молодіжні будинки культури (Młodzieżowe Domy Kultury), міжшкільні спортивні центри (Międzyszkolne Ośrodki Sportowe), дитячі майданчики (Ogródy Jordanowskie), палаци молоді (Pałace Młodzieży), центри освіти (Centra Edukacyjne), молодіжні астрономічні обсерваторії (Młodzieżowe Obserwatoria Astronomiczne) та інші (pozostałe placówki). Центри позашкільного виховання активно співпрацюють та обмінюються досвідом. Щорічно, починаючи з 1993 р. проходить Генеральна асамблея організацій позашкільного виховання, Зібрання позашкільних навчальних закладів зі всієї Польщі, Національна асоціація позашкільного виховання.

За станом на 2010 р. заклади позашкільного виховання відвідували 1 152 080 дітей. Основними формами і напрямками роботи закладів

позашкільного виховання в Польщі є художній (artystyczny) 32 % від загалу, технічний (techniczny) 3 %, науковий (naukowy) 15 %, спортивний (sportowy) 33 % та інші (inne) 17 % [191].

Можливості фінансування закладів позашкільної освіти в Польщі є набагато ширшими за українські, проте в контексті нашої держави цілком можемо застосувати досвід цієї країни у нематеріальних інструментах оптимізації функціонування системи позашкільної освіти.

Цікавим також є досвід Словацької Республіки в підтримці обдарованих дітей засобами неформальної освіти. Регулювання питань освіти, організації вільного часу дітей і молоді представлено в Законі Словацької Республіки «Про шкільні установи» (словац. *Zákon č. 279/1993 Z.z. Národnej Rady Slovenskej republiky o školských zariadeniach*). Так, в § 4, п. 2 «Освітньо-виховні установи» (словац. *výchovno-vzdelávacie zariadenia*) визначені її складові, до яких відносяться центри вільного часу (словац. *centrum voľného času*), шкільні клуби (словац. *školský klub detí*), (словац. *školské stredisko záujmovej činnosti*), будинку молоді (словац. *domov mládeže*), школи в природі (словац. *škola v prírode*) та ін. В § 6, 7, 8 Закону Словацької Республіки «Про шкільні установи» нормативно закріплено їх функціональне призначення.

Основні положення діяльності установ у сфері вільного часу розкривають документи Міністерства школи Словацької Республіки, а саме: постанова «Про центри вільного часу» (словац. *Vyhláška Ministerstva školstva SR o centrách voľného času*), постанова «Про клуби дітей» (словац. *Vyhláška Ministerstva školstva SR o školských kluboch detí*), постанова «Про центри активності» (словац. *Vyhláška Ministerstva školstva SR o školských strediskách záujmovej činnosti*). У цих документах нормативно визначено і закріплено назва установ, їх філій, органів управління, основні напрями діяльності, має рачію і обов'язки учасників тощо.

Перспективні цілі відносно вільного часу дітей і молоді в Словаччині визначені і представлені в Національній програмі виховання і освіти в

Словацької Республіки (словац. *Národný program výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike*). Цей документ дає уявлення про напрями державної політики в державі на найближчих 15-20 років. Значна увага приділяється питанням організації вільного часу, культури, спорту тощо

Таким чином, в Словаччині створена відповідна нормативно-правова база, яка регулює питання організації вільного часу дітей. Ці та інші документи є також підставою для подальшого вдосконалення роботи у сфері організації вільного часу дітей і молоді.

У цій країні поняття «обдарований» закріплено на законодавчому рівні. Більше того, законом визначено типи обдарувань: інтелектуальний, спортивний та мистецький. Визначено механізми ідентифікації, навчання та виховання обдарованих дітей та учнів. Згідно із законом освіта та виховання дітей, учнів з обдаруванням здійснюється в школах із акцентом на розвиток:

- інтелектуально обдарованих дітей та учнів;
- мистецьки обдарованих дітей та учнів;
- спортивно обдарованих дітей та учнів [120].

Закон зобов'язує відкривати школи для обдарованих дітей та класи для обдарованих у звичайних школах, де створюються всі умови для індивідуального розвитку обдарованої дитини [243].

Важливо, що в класах для обдарованих дітей 1–4-го року навчання може бути не більше 12 учнів, 5–9-го року навчання – не більше 16, тоді як у звичайних класах кількість учнів може сягати 22.

За останні десять років у Словацькій Республіці створено цілу мережу шкіл для інтелектуально обдарованих дітей. Крім того, тут працюють школи мистецтв, іноземних мов.

Так на обдарованих дітей та учнів спрямовується діяльність осередків вільного часу для дітей, клубів за інтересами та центрів вільного часу. Діяльність цих закладів врегульовано законодавством Словацької Республіки.

Основну роль у системі неформальної освіти Словацької Республіки відіграють освітньо-виховні заклади, передусім центри вільного часу. Вони організовують різні види діяльності, які мають освітню спрямованість, а також збагачують особистісні якості дітей і молоді, забезпечують культурний і духовний розвиток. Аналіз статистичних даних свідчить, що за останні роки спостерігається стала динаміка збільшення кількості центрів вільного часу дітей у Словаччині [120].

Організаторами центрів вільного часу дітей є держава, приватні особи і церква. Серед них основна кількість установ перебуває в підпорядкуванні держави. Центри вільного часу дітей функціонують у всіх областях Словаччини. Це дозволяє ефективно забезпечити організацію вільного часу дітей в країні, підвищити якість і доступність роботи з дітьми у позашкільний час.

Встановлено, що об'єднані зусилля держави, приватного сектору і громадськості дозволяють забезпечити ефективність організації системи позашкільної освіти у країні, про що переконливо свідчить досвід Словацької Республіки.

У країнах Заходу ситуація з організацією системи неформальної освіти виглядає теж ж позитивною. Так, наприклад, у Німеччині в межах різних земель застосовуються різні підходи до роботи з обдарованими дітьми.

З'ясовано, що найпоширенішою формою сприяння розвитку обдарованих дітей у землях є фінансування конкурсів та олімпіад у межах землі (в межах федерації конкурси та олімпіади фінансуються федеральним міністерством), переорієнтація звичайних шкіл на роботу з обдарованими дітьми в межах шкільної програми та різних гуртках при школах. Оскільки відвідувати державну школу безкоштовно має право кожна дитина, вона, відповідно, має можливість відвідувати гуртки та семінари при школах.

Особливого значення набули останнім часом, поряд з традиційними методами роботи з обдарованими дітьми (конкурси, гуртки тощо), і

нетрадиційні. Зокрема, допуск гімназистів до відвідування занять у вищих навчальних закладах, проведення земельних семінарів з певної тематики, що є вагомим чинником у задоволенні їх природної допитливості. Практично в кожній землі є гімназії, які пропонують викладання двома мовами (німецькою та першою іноземною мовою). Втім, такі заходи, як організація Шкільних академій та літніх таборів з конкурсами, а також спеціальних занять у гімназіях для обдарованих дітей теж вносять значний вклад в розвиток таких дітей.

З'ясовано, що заходи з розвитку обдарованих дітей доповнюються підтримкою приватних закладів позашкільного навчання, спілок та об'єднань, які в різній формі сприяють їх роботі.

Громадські організації також відігравали і відіграють значну роль у роботі з обдарованими дітьми. Так, у 1978 р. було засновано першу організацію – «Німецьке товариство високообдарованої дитини». З тих пір ця організація має представництва в столиці кожної федеральної землі, відкрила цілу низку консультаційних центрів, має власні курси та заходи щодо розвитку обдарувань, та веде активну наукову діяльність. Разом з Федеральним міністерством освіти ця спілка реалізує десятки проектів, що сприяє популяризації теми обдарованості не лише на федеральному, а й міжнародному рівнях.

Окрім зазначеної спілки існують сотні інших, менших за значенням та поширенням, які мають широкий спектр пропозицій для науковців, дітей, їхніх батьків та педагогів в сфері розвитку обдарованості. Вони здійснюють як безпосередній розвиток дітей позашкільними заходами, так і наукові дослідження, консультації та навчання педагогів щодо діагностики та розвитку обдарованості.

Значну роль у цій справі відіграють громадські організації. Багато таких організацій місцевого рівня було започатковано з ініціативи і за участю батьків, діти яких мали здібності вище середніх. Оскільки комплексний

підхід включає в себе кооперацію з батьками, вони теж безпосередньо залучені до процесу роботи з такими дітьми [18; 19].

Аналізуючи досвід європейських країн у питаннях неформальної освіти, приходимо до висновку, що така освіта відіграє значну роль у розвитку дітей, а в деяких випадках є чи не основною можливістю обдарованих дітей реалізувати свій потенціал та задовольнити освітні потреби., що ще раз доводить нам про важливість та потребу розвитку цієї освіти.

Можна відзначити, що в офіційних документах у сфері шкільного законодавства цілої низки європейських країн не виділено категорії «обдарованих учнів» як таких, що потребують особливої уваги і спеціальних форм навчання. Відповідно, відсутні й освітні програми, які діють на державному рівні. В основі такого підходу лежить своєрідне розуміння демократії як системи, яка не повинна виділяти особливі групи населення, включаючи і дітей.

У більшості європейських країн у законах про школу пріоритет віддається диференціації та індивідуалізації навчання в рамках загальної освіти. За даними дослідження Європейської агенції з розвитку в сфері особливих освітніх потреб (European Agency for Development in Special Needs Education), що проводилось у 2009 р. переважна більшість європейських країн (17 з 24) в рамках свого законодавства не мають конкретного визначення для обдарованих учнів [154].

Однак країни, у законодавстві яких закріплено поняття «обдарований учень» (загалом 7 країн), обдарованість учнів визначають з точки зору «винятковості» або «різноманітності здібностей» (наприклад, Греція, Литва), «високого інтелектуального потенціалу» (Іспанія), за рівнем IQ > 130 (Франція), навичок – «вище середнього» або тих, хто більш «здібний» (Уельс) у порівнянні з іншими учнями тієї ж вікової групи в системі обов'язкової освіти. У Словенії, наприклад, обдарованих учнів визначають як осіб з особливими освітніми потребами [154].

Окрім Естонії, Франції, Греції та Словенії і в деякій мірі також Ірландії, інші країни (загалом 19 країн) не включають обдарованих учнів як таких, що мають особливі освітні потреби.

В Іспанії, обдарованих учнів включали до категорії учнів з особливими освітніми потребами до 2006 р., але з прийняттям нового законодавства в галузі освіти поняття «обдаровані учні» і «учні з особливими потребами» було розділено. Згідно з новим законодавством, усі учні, що потребують додаткового розвитку, поділяються на три основні групи:

учні з особливими освітніми потребами;

учні з високими інтелектуальними здібностями (тобто «обдаровані»);

учні, які пізно розпочинають своє навчання в системі освіти.

У деяких країнах обдаровані учні не входять до загальної групи учнів з особливими освітніми потребами, оскільки останні, як правило, асоціюються з учнями, які мають певні проблеми з навчанням, зумовлені розумовою або фізичною відсталістю, наприклад як у Чеській Республіці та у Великій Британії (Уельс) тоді як обдарованість, як правило, пов'язана з інтелектом чи високим потенціалом (наприклад, когнітивним, соціальним чи фізичним).

Крім того, варто зазначити, що не всі країни мають закріплене визначення особливих освітніх потреб у своєму законодавстві, і навіть якщо воно є, то не обов'язково означає одне й те саме в різних країнах.

Наприклад, у Франції, в загальну групу учнів з особливими освітніми потребами не входять учні, які мають певні проблеми з навчанням, отже автоматично до цієї групи входять «обдаровані учні».

У Норвегії взагалі відмовилися від розподілу учнів на «обдарованих» та тих, що мають особливі освітні потреби. У цій країні на сьогодні активно впроваджується в практику «адаптивна освіта» для сприяння розвитку системи освіти, яка підтримує всіх учнів та враховує їхні індивідуальні потреби без поділу на окремі групи. Однак незважаючи на відсутність чіткого визначення і нормативних критеріїв визначення обдарованих учнів, у

цій країні розглядається можливість зміни законодавства, яке буде спрямовано на задоволення потреб усіх учнів, у тому числі обдарованих. З 2008/2009 навчального року відбулася зміна навчальних програм з метою введення додаткового шкільного предмета під назвою «Освітній вибір» (Utdanningsvalg). Новий шкільний предмет став обов'язковим для учнів середніх шкіл, і це дозволить учням обрати той предмет, який їм найбільше до вподоби, що, у свою чергу, допоможе їм покращити свої індивідуальні здібності і можливості без необхідності будь-якої офіційної формалізації чи класифікації учнів. У Швеції, уряд розглядає можливість впровадження конкретних законодавчих заходів з метою створення сприятливих умов для навчання учнів, що відзначаються високою успішністю, в старших класах середньої школи. У цій державі, як і у Фінляндії, обов'язковим став план індивідуального розвитку кожного учня, з максимальною адаптацією до різних потреб дітей. Дослідники особливо звертають увагу на шкільну освіту Фінляндії, де індивідуалізація навчання здійснюється настільки добре, що питання про які-небудь додаткові заходи з розвитку обдарованих не ставиться.

Тим не менше, усе більше європейських країн – 15, у тому числі Австрія, Чеська Республіка, Данія, Франція, Греція, Угорщина, Литва, Норвегія, Нідерланди, Португалія, Словенія, Іспанія, Швейцарія, Велика Британія (Уельс та Шотландія) на сьогодні закріпили потреби обдарованих учнів у своєму законодавстві.

Наприклад, у Шотландії у 2004 р. було впроваджено новий підхід до освіти обдарованих учнів, в результаті чого обдарованих учнів віднесли до групи учнів, що потребують додаткового розвитку.

Таким чином, у Шотландії було створено «шотландську мережу розвитку обдарованих учнів». Основне її завдання полягало в підготовці персоналу для роботи з обдарованими учнями та розробці стратегії їх розвитку.

У Нідерландах, уряд на законодавчому рівні закріпив заходи відомі як «Інструктивний лист для стимулювання передового досвіду в галузі початкової освіти» («Policy Letter for stimulating excellence in primary education»).

Дослідники особливо звертають увагу на шкільну освіту Фінляндії, де індивідуалізація навчання здійснюється настільки добре, що питання про які-небудь додаткові заходи з розвитку обдарованих не ставиться.

Проте навіть за відсутності згадки про обдарованих учнів в офіційних документах (наприклад, Бельгія, Португалія) у більшості країн в законах про школу виокремлено стратегії, які можуть бути використані в роботі з ними.

Практично у всіх країнах є положення в шкільному законодавстві, які дозволяють, у разі необхідності, здійснити завчасний прийом до школи, «перестрибування» через класи, проходження навчання з окремих предметів у старших класах і в університетах.

Найбільшою різноманітністю освітніх стратегій відзначається Австрія. У всіх дев'яти округах цієї країни діють програми для обдарованих учнів. На законодавчому рівні закріплено право обдарованих учнів розпочати навчання у молодшому, ніж це офіційно передбачено, віці і при цьому навчатись екстерном.

Встановлено, що в Австрії активно використовуються шкільні і позашкільні ресурси збагачення і прискорення, спеціалізовані класи і школи, літні програми і дуже широка мережа конкурсів, змагань, олімпіад. На рівні державної програми зафіксовано необхідність в освіті для обдарованих дітей і спеціальної підготовки для педагогів. Конкретні вимоги ні до її змісту, форм, ні до підготовки педагогічних кадрів в офіційному документі не прописано.

Відповідно, кожна школа йде своїм шляхом в організації навчання цієї категорії учнів. Сертифікат про підготовку педагогів бажаний, але не обов'язковий. З 1996 р. педагоги навчаються за програмою, запропонованою Європейською радою з високих здібностей (ЕСНА Diploma). До

теперішнього часу у всіх педагогічних університетах Австрії з'явилися власні програми підготовки педагогів для навчання обдарованих учнів.

Схожа ситуація характерна для німецькомовних кантонів Швейцарії. У Швейцарії реалізація потреб обдарованих учнів регулюється актом, що був прийнятий та погоджений усіма кантонами.

Аналіз ситуації показав, що Велика Британія, наприклад, відрізняється тим, що не включає категорію обдарованих у своє шкільне законодавство, але інтенсивно розвиває таких учнів у рамках звичайних класів. Державна політика відносно навчання обдарованих дітей була вперше сформульована в 1991 р.

За останнє десятиріччя було упроваджено цілу серію державних освітніх ініціатив, спрямованих на поліпшення ситуації з обдарованими учнями. Ці ініціативи включають освітні програми, наприклад, Excellence in Schools, 1997, дослідницькі програми (наприклад, огляд ефективності міжнародних і національних програм роботи з обдарованими), створення офіційних комісій, які розробляють рекомендації і здійснюють контроль за навчанням обдарованих (як, наприклад, National Gifted and Advisory Group).

Встановлено, що головний офіційний підхід до освіти обдарованих учнів у Великій Британії ґрунтується на принципі включення (inclusive approach). Принцип включення орієнтує на поліпшення освіти для всіх дітей так, щоб обдаровані могли залишатися в загальноосвітніх школах і мали можливість реалізувати себе найкращим чином. Така система освіти обдарованих виходить з пріоритету демократичних принципів. Це означає, що в державній освіті не повинно бути окремих спеціалізованих шкіл або класів для обдарованих учнів.

Водночас, приватні школи можуть орієнтуватися на цю категорію учнів, проте їх мало, і, природно, вони платні, тобто обслуговують цілком певну верству населення.

Враховуючи змістовну складність поняття «обдарованість», у британській системі освіти вважають за краще використовувати термін

«здібний», тобто той, що виявляє в навчанні високі здібності (able students). Термін «талановитий» закріпився за тими дітьми, які проявляють високі здібності у сфері мистецтва і спорту. Школи зобов'язані надавати можливості для розвитку цих учнів у відповідних сферах прояву їх талантів. Одним з важливих принципів організації освіти обдарованих є її доступність для учнів у тих школах, де вони вчаться. Кожна школа «окремим рядком» одержує фінанси, які повинні бути використані тільки на розвиток програм для обдарованих учнів.

Звертаємо увагу на те, що в школах Англії не працюють психологи, і вони прямо не задіяні у виявленні обдарованих. Відповідно, завдання виявлення обдарованих дітей лягає на педагогів кожної конкретної школи. Внесок психологів у вирішення цієї вельми непростого завдання полягає в наданні інформації про особливості обдарованих дітей, в описі їх поведінкових проявів, у виділенні критеріїв, які можна використовувати для їх ідентифікації в навчальному процесі [151].

У підготовку педагогів для обдарованих спеціально включений курс з проблем виявлення обдарованих учнів в різному віці, з різних соціальних груп тощо.

В англійському підході до ідентифікації підкреслюється гнучкість (flexibility) і надання можливостей (identification provision). Виявлення обдарованих дітей розглядається не як окремий захід, а як частина цілісного навчального процесу. Згідно із вказівками до національної програми в кожній школі і коледжі повинні виявляти приблизно 5 % обдарованих учнів, що вчаться, у віці 11–19 років. У більш ранньому віці не встановлюється ніяких відсоткових обмежень. Пошук іде з орієнтацією на тих, хто істотно вище за рівнем розвитку, ніж відповідна вікова група у конкретній освітній установі.

Якщо школа знаходиться в окрузі, де проживають переважно сім'ї з низьким культурно-освітнім рівнем, то критерії виявлення ґрунтуються саме на показниках дітей з цієї популяції.

Отже, до числа обдарованих входять учні, які перевищують саме ці «місцеві» вікові показники. Сюди включаються і ті учні, які, як здається, володіють вищим потенціалом, але не проявляють його відповідними досягненнями. У цілому близько 10 % дітей може бути включено школою до списку обдарованих і талановитих. Зокрема, принципи виявлення обдарованих дітей представлено в публікаціях Дж. Фрімен [150;151].

Підготовка педагогів у країнах Європи, визнаючи особливі потреби обдарованих і необхідність використання спеціальних стратегій і форм навчання в освіті обдарованих, спрямовує зусилля на спеціальну підготовку педагогів для роботи з цим контингентом учнів. Не зважаючи на те що в європейських країнах ми не зустрінемо офіційних вимог до кваліфікації педагогів для обдарованих учнів (як, наприклад, в практиці навчання у США), у 18 державах Євросоюзу тему навчання обдарованих включено до програм базової підготовки на педагогічних факультетах. У 16 країнах з 21 охопленої опитуванням Євросоюзу у 2004 р. є постійно діючі програми підготовки педагогів до роботи з обдарованими [154].

З початку 90-х років ХХ століття в цілій низці європейських університетів пропонуються навчальні програми для адміністраторів шкіл, психологів, які працюють з обдарованими або планують це робити. Труднощі навчання обдарованих підштовхують педагогів решти європейських держав самим шукати можливості для розширення своєї компетентності в цій сфері та ініціювати організацію учбових курсів.

Отже, як бачимо, досвід європейських країн, який ми проаналізували, засвідчує комплексність підходу до організації та функціонування системи позашкільної освіти в цих країнах. Нами проаналізовано позитивні і негативні моменти в організації неформальної освіти Російської Федерації, Польщі, Німеччини, Словаччини та Чеської Республіки.

Крім того, нами вивчено досвід роботи з обдарованими дітьми в країнах, які чітко визначають на законодавчому рівні таку категорію, як «обдарована дитина» (наприклад, Греція, Литва, Франція, Іспанія, Ірландія,

Велика Британія, Шотландія, Угорщина та ін.), і досвід тих держав, які цю категорію не виокремлюють, проте активно ведуть роботу з розвитку особистостей таких учнів (наприклад, Норвегія та Швеція).

Незважаючи на досить велику кількість відмінностей функціонування таких систем у зазначених країнах, що обумовлено особливостями історичного досвіду та новітніх реалій суспільного буття, спільним моментом в організації неформальної освіти в них є розуміння необхідності співпраці в проблематиці неформальної освіти між державою, приватним сектором і громадянським суспільством.

Рух щодо створення організаційно-педагогічних умов функціонування та розвитку неформальної освіти має здійснюватися як зверху (від держави), так і знизу (з боку приватного сектору та громадських організацій). У протилежному разі ризикуємо отримати тільки регламентовану систему нормативно-правового регулювання цієї сфери без її відповідної реалізації в суспільстві. Або навпаки – відсутність розуміння з офіційної сторони до проблеми неформальної освіти у вимірі організаційно-інституційних установ. А це, звичайно, не може не позначитися на їх ефективності.

Отже, міжнародний та європейський досвід роботи з обдарованими дітьми у неформальній освіті неформальної освіти має свої особливості. Так, особливим для романських держав (Італія, Іспанія, Португалія, Франція) є розгалужена і розвинута мережа неформальної освіти. Також цікавий досвід такої освіти є характерним для пострадянських держав, у тому числі, й для таких європейських країн, як Чехія, Польща, Словаччина, Росія, які входили до соціалістичного табору.

Встановлено, що соціалістичні країни дотримувалися думки про те, що школа повинна мати зв'язок з реальним життям, і цей зв'язок забезпечувався за допомогою неформальної освіти.

Між європейськими країнами також існують відмінності стосовно становища організацій неформальної освіти. Так, у ряді країн неформальна освіта організовується та фінансується через міністерства освіти, в інших

випадках схожі організації перебувають у сфері управління муніципалітетів. У деяких країнах законом установлюються «рівні права» для формальної і неформальної освіти, що на практиці не завжди означає рівні фінансові права.

Вважаємо за доцільне перейти до більш ґрунтовного аналізу саме практики Чеської Республіки у сфері розвитку обдарованих дітей через неформальну освіту, адже маємо з цією країною низку спільних моментів.

Висновки до розділу I

У процесі дослідження встановлено, що на сучасному етапі розвитку освітньої системи неформальна освіта нарівні з формальною освітою відіграє важливу роль у сучасному освітньому просторі.

Згідно з Міжнародним стандартом класифікації освіти, розробленим ЮНЕСКО, неформальна освіта визначається як будь-яка організована систематична освітня діяльність, що проводиться поза межами формальної системи для забезпечення окремих підгруп населення обраними видами навчання. При цьому програми неформальної освіти можуть мати різну тривалість та надавати або не надавати сертифікат по завершенні навчання.

У всіх європейських державах сповідується активна політика неформальної освіти, а її система та структура організації зумовлені культурними та історичними особливостями конкретної країни.

Ефективною є і розвинена мережа неформальної освіти, яка притаманна країнам Європи і, зокрема, країнам, які входили до соціалістичного табору в недалекому минулому.

У процесі дослідження з'ясовано, що у світовій освітній практиці щодо неформальної освіти в залежності від законодавства, традицій та мовних особливостей використовуються такі поняття, як: «неформальна освіта», «позашкільна освіта», «додаткова освіта», які ототожнюються і застосовуються як синоніми. При цьому основними принципами неформальної (позашкільної, додаткової) освіти є організація вільного часу, освітньо-дозвіллева діяльність з урахуванням потреб суспільства та особистості, зв'язок з практикою та гнучкі програми і розклад, вибір місця проведення занять.

Слід відмітити, що проблематика неформальної освіти набула свого розголосу наприкінці XIX і, особливо, у XX столітті.

Аналіз сьогоденної ситуації свідчить, що сучасна неформальна освіта в європейських державах є невід'ємною частиною концепції «навчання протягом життя», що дозволяє дітям, молоді і дорослим набувати і підтримувати на відповідному рівні знання, вміння, навички та компетентності, необхідні для адаптації до середовища, що постійно змінюється.

Одним з важливих напрямів неформальної освіти є робота з обдарованими дітьми, де обдарованість – індивідуальна характеристика задатків людини, яка вказує на природні здібності, таланти, від яких залежить можливість досягнення успіху в певній діяльності.

Встановлено, що обдарованість у разі забезпечення певних умов може розвиватися, сприяє практичній реалізації потенціалу особистості, покращує її здібності тощо.

Вивчення досвіду країн Європи (Австрія, Велика Британія (Уельс та Шотландія), Греція, Данія, Іспанія, Литва, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Польща, Росія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Німеччина, Франція, Швейцарія), показало, що в них у національному законодавстві на сьогодні закріплено питання обдарованих дітей. При цьому обдарованих дітей не виокремлюють у якусь особливу «привілейовану групу».

З'ясовано, що в європейських державах роботу на законодавчому рівні щодо розвитку обдарованих дітей доповнено увагою наукової громадськості до цієї проблематики. Зокрема, здійснюється її ґрунтовний аналіз, вдосконалюються критерії визначення обдарованості дитини тощо. Водночас питання розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті актуалізовано на суспільному рівні, і низка європейських недержавних організацій зробили саме цю категорію дітей сферою свого першочергового інтересу.

Узагальнення досвіду європейських країн свідчить, що спільним аспектом в організації неформальної освіти щодо розвитку обдарованих дітей

є розуміння необхідності співпраці в даній проблематиці між державою, приватним сектором та організаціями громадянського суспільства.

Отже, системи неформальної освіти країн Європи мають багато спільних рис, тому вивчення досвіду сусідніх країн надає можливість для плідної співпраці, розширення партнерських зв'язків, обміну досвідом та є одним з важелів позитивного впливу на розвиток кожної країни.

Водночас, незважаючи на підвищений науковий інтерес до зазначеної проблематики, сьогодні залишаються не розкритими організаційно-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у системі неформальної освіти. І тут доцільним є аналіз європейського досвіду, зокрема Чеської Республіки щодо ефективної організації системи неформальної освіти, яка б сприяла розвитку обдарованих дітей.

РОЗДІЛ II

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

2.1. Нормативні і організаційні умови розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чехії

Аналіз теоретичного дослідження і практики показує, що Чеська Республіка накопичила значний досвід організації, розвитку та вдосконалення системи неформальної освіти щодо розвитку обдарованих дітей. Цей досвід для України є важливим, оскільки Чеська Республіка має спільні історичні та культурні особливості, подібну до української структуру освіти тощо.

У Чеській Республіці в педагогічній літературі та нормативних документах, що стосуються освіти, часто зустрічаються терміни «неформальна освіта» та «неформальне навчання». Водночас значення цих термінів може бути різним у залежності від контексту.

Іноді термін неформальна освіта використовується як синонім освіти за інтересами, позашкільної освіти або активного проведення вільного часу та пов'язується з цільовими групами дітей та молоді. Однак в офіційних документах терміни «неформальна», «формальна» та «інформальна» освіта розмежовані відповідно до норм міжнародних інститутів, які цією проблемою займаються (ЮНЕСКО, ЄС, Рада Європи) і оперують цими термінами для визначення цих форм освітньої діяльності як невід'ємної частини навчання, що триває все життя.

Аналіз організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки показує, що вони являють собою сукупність взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх факторів, від реалізації яких залежить розвиток обдарованих дітей. При цьому до їх структури

належать такі компоненти, як: нормативний, організаційний, педагогічний, кадровий та фінансовий (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Структура організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у системі неформальної освіти Чеської Республіки.

Виявлено, що першим компонентом організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки є нормативний компонент, що передбачає наявність необхідної нормативно-правової бази, яка є основою забезпечення функціонування і розвитку неформальної освіти обдарованих дітей.

Основою законодавства Чеської Республіки в цій сфері є, затверджений у 2004 р. Закон «Про дошкільну, початкову, середню, вищу професійну та інші освіти» (шкільний закон) (чеськ. *Zakon č.561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*).

Даний Закон став результатом реалізації довготермінової Національної програми розвитку системи освіти Чеської Республіки «Біла книга» (чеськ. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice («Bílá kniha»)*), що була затверджена у 2001 р. [185; 188].

Один з розділів Національної програми розвитку системи освіти Чеської Республіки «Біла книга» присвячено освіті обдарованих особистостей. У ній викладено основні аспекти освіти обдарованих та напрями її подальшого розвитку. Окрім того було визначено стратегію розвитку освіти обдарованих дітей. Також було відзначено необхідність підготовки кваліфікованих кадрів для роботи з обдарованими дітьми. Визначено рівні на яких повинна вестися робота з обдарованими дітьми, основні підходи тощо.

Важливого значення серед нормативно-правових документів у неформальній освіті має постанова «Про освіту за інтересами Чеської Республіки» (чеськ. *Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání*) [235].

Згідно цієї постанови регулюються питання освіти за інтересами, яка є складовою неформальної освіти та визначається як форма освіти, що задовольняє освітні потреби особи відповідно до її нахилів та надає можливість для самореалізації у вільний від навчання час. Освіта за інтересами здійснюється в шкільних організаціях освіти за інтересами, у шкільних клубах та дружинах, будинках дітей та молоді.

Наступним важливим документом у галузі неформальної освіти є «Стратегія освіти протягом життя в Чеській Республіці» (чеськ. *Strategie celoživotního učení ČR*), затверджена постановою Міністерства освіти, молоді та спорту від 11.07.2007 р. № 761 [221].

У даному документі дано визначення неформальної освіти, а також основні умови її функціонування. Зокрема, зазначається, що неформальна освіта орієнтована на набуття знань, навичок і вмінь, які можуть покращити соціальні потреби та зайнятість. Відповідно до нього неформальна освіта надається роботодавцями, приватними навчальними закладами, неурядовими організаціями, шкільними клубами та іншими організаціями. Необхідною умовою для реалізації такої освіти є участь професійного викладача, вчителя або кваліфікованого наставника, й при цьому не веде до отримання офіційно визначеного рівня освіти.

У процесі дослідження було встановлено, що вперше у Чеській Республіці офіційна дефініція неформальної та формальної освіти та інформального навчання дітей та молоді з'явилась у документі «Концепція державної політики в галузі роботи з дітьми та молоддю на період 2007–2013 рр.» (чеськ. *Konceptce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007-2013*) [166]. Згідно із цим документом, неформальна освіта – це освіта, що здійснюється поза системою формальної освіти. Мова йде про організований освітньо-виховний процес поза рамками встановленої офіційної освітньої системи, яка пропонує зацікавленим особам свідомий розвиток життєвого досвіду, навичок та вмінь, які засновані на цілісній системі цінностей. Таке навчання, як правило, буває добровільним [166]; формальна освіта – це такий спосіб освіти, яку учень або студент отримує, як правило в школах або шкільних організаціях, і це завжди веде до набуття певного рівня освіти, що підтверджується сертифікатом, табелем, дипломом тощо. До формальної освіти належить і заочна освіта. Інформальна освіта – це процес отримання знань, засвоєння навичок та вмінь з повсякденного досвіду, ЗМІ, навколишнього середовища, спілкування. На відміну від формальної освіти або неформальної освіти, цей процес є неорганізованим, безсистемним та інституційно некоординованим. Вперше таку програму – «Концепція національної політики у сфері дітей та молоді до 2007 р.» (чеськ. *Konceptce státní politiky pro oblast dětí a mládeže do roku 2007*) було затверджено у 2003 р. Тривалість дії цієї програми було розраховано до 2007 р., її основні засади було розроблено на основі матеріалів Європейського форуму молоді, що відбувся у 2001 р. в Брюсселі. Вочевидь, програма була присвячена гармонізації чеського законодавства напередодні вступу до Європейського Союзу, а вже після закінчення терміну дії цієї програми у червні 2007 р. було розроблено й затверджено наступну 7-річну державну програму Чеської Республіки – «Концепцію національної політики в сфері дітей та молоді на 2007–2013 рр.» (чеськ. *Konceptce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007–2013*), про яку ми вже говорили вище. Згідно цього документу

на сьогоднішній день одним з основних завдань державної політики щодо неформальної освіти у Чеській Республіці є створення сприятливих соціальних, правових та фінансових умов для ефективного проведення дозвілля дітьми та молоддю [166]. Крім того, важливими завданнями є сприяння розвитку установ, які будуть створювати умови для відпочинку та навчання дітей у позашкільний час, підтримка діяльності організацій, що працюють з дітьми та молоддю та створення системи грантів для заохочення надання більш високо якісних послуг з організації дозвілля для дітей та молоді.

Слід зазначити, що відповідно до Конвенції про права дитини в Чеській Республіці дитиною вважається особа у віці до 18 років, особи віком від 18 до 26 років є молоддю, а повноліття настає у віці 18 років. Такий розподіл за віком закріплено законодавством Чеської Республіки [208].

Також у 2004 р. Міністерство освіти, молоді та спорту Чеської Республіки затвердило «Концепцію розвитку обдарованих дітей та учнів на період 2004–2008 рр.» (чеськ. Консерсе рече о mimořádně nadané děti a žáky pro období let 2004–2008) Нею визначався ряд заходів спрямованих на створення системи розвитку обдарованих учнів на базі інтеграційної освітньої моделі. Основним напрямом реалізації концепції була підготовка педагогів та психологів для роботи з обдарованими дітьми.

Важливим етапом реалізації концепції була підготовка законодавства у сфері розвитку обдарованих дітей та учнів. Так у 2005 р. Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки (чеськ. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) було прийнято низку постанов, які визначають механізми сприяння розвитку талановитих й обдарованих дітей та закріплюють на законодавчому рівні можливість здійснення особливого підходу до обдарованих дітей. А саме: постанова «Про освіту дітей, учнів та студентів зі спеціальними освітніми потребами та обдарованих дітей, учнів, студентів» (чеськ. Vyhláška č.73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se

speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných). Відповідно до цієї постанови обдарованим учнем у Чехії вважається дитина, чий здібності досягають виняткового рівня в одній із сфер діяльності, а саме інтелектуальній, фізичній, творчій тощо [234]. Крім даного визначення виключно обдарованого учня дано уповноваження шкільним консультаційним центрам проводити ідентифікацію обдарованих учнів, визначено допоміжні освітні заходи для обдарованих дітей та регламентовано структуру індивідуального плану навчання для особливо обдарованих учнів.

Одночасно з вищезазначеною, вступила в дію постанова «Про забезпечення консультаційних послуг у школах та педагогічних консультаційних закладах (чеськ. Vyhláška č.72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních), яка на законодавчому рівні регулює процедуру ідентифікації обдарованості, а саме регламентує стандарти діагностики та включає в себе норми діагностування для стандартних консультаційних служб [233].

Також у 2004/2005 роках було прийнято закон та постанову, які стосуються підготовки кадрів до роботи у закладах неформальної освіти, а саме: Закон «Про педагогічних працівників та про внесення змін до деяких законів» (Zákon č. 563/2004 Sb., Zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů)[242] та постанову «Про підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, комісії з акредитації та критерії діяльності педагогічних працівників» (Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků) [232]. На початку 2009 р. було розроблено нову «Концепцію підтримки обдарованих дітей та учнів на період 2009–2013 рр.» (чеськ. Koncepte péče o mimořádně nadané děti a žáky pro období let 2009–2013).

Встановлено, що на відміну від попередньої концепції її метою стало створення цілісної системи розвитку обдарованих дітей у системі освіти. Це було обумовлено тим, що у Чеській Республіці обдарованими дітьми та

молоддю опікується низка організацій, діяльність яких до сьогодні, на жаль, недостатньо скоординовано. Тому основне завдання нової концепції полягає в розробці та поступовому впровадженні комплексної системи розвитку обдарованих дітей та учнів із залученням до цього процесу й інших організацій. При цьому особлива увага надається талановитим дітям з когнітивними навичками, оскільки система розвитку дітей, що мають успіхи у спорті чи мистецтві, вже існує.

Слід відмітити, що Концепція підтримки обдарованих дітей та учнів на період 2009–2013 рр. включає наступні завдання:

-удосконалити процес ідентифікації обдарованих дітей та учнів у школі та шкільному оточенні. Зокрема, планується розмежувати окремі етапи ідентифікації обдарованості – номінацію, власне ідентифікацію, діагностику, систему винагород та систему розвитку. Акцентується увага на особливості діагностики обдарованих учнів з особливими потребами, іноземців та соціокультурно знедолених, розробити репрезентативний набір інструментів для ідентифікації обдарованих дітей (анкети, психологічні тести, дидактичні тести).

-забезпечити розвиток обдарованих дітей та учнів у рамках формальної освіти та у вільний час. Крім цього, розробити та зібрати методичні матеріали з питань роботи з обдарованими, розробити методичні та дидактичні матеріали, посилити увагу до обдарованих учнів з особливими освітніми потребами, розробити систему консультаційної підтримки обдарованих у школі, організаціях відпочинку, вільного часу учнів, сприяти організаторам конкурсів (в тому числі міжнародних), формам наставництва у співпраці з учителями середніх шкіл та університетів або з іншими експертами, надати різні види підтримки у формі проєктів допомоги (репетиторство, онлайн-освіта).

-створити умови та визначити критерії для кваліфікації результатів неформальної освіти (онлайн) результатів подальшого навчання чи

результатів співбесіди при прийомі на роботу, забезпечити розвиток центрів для обдарованих.

-забезпечити відповідну підтримку педагогів та їх підготовку для роботи в галузі навчання обдарованих дітей, зокрема шляхом подальшої освіти, координувати освітні установи Міністерства освіти, молоді та спорту в підготовці освітніх програм для педагогів, які працюють у сфері виховання обдарованих учнів.

-визначити ключові знання та навички, необхідні освітнім працівникам для роботи з талановитими дітьми, забезпечити ознайомлення з результатами роботи системи допомоги обдарованим дітям в Чеській Республіці педагогічних факультетів, за допомогою керівників педагогічних факультетів ввести в програму підготовки майбутніх учителів основи роботи з обдарованими дітьми, включити до програм підготовки аспірантів проблематику роботи з обдарованими дітьми, ввести вивчення особливостей роботи з обдарованими учнями також до рамкової освітньої програми для педагогічних коледжів.

-забезпечити широкі верстви суспільства необхідною інформацією про роботу системи сприяння обдарованим дітям за допомогою інтернет-сторінок Міністерства освіти, молоді та спорту та інших установ (Інституту психолого-педагогічного консультування (IPPP), Національного інституту у справах дітей та молоді (NIDM), Національного інституту професійно-технічної освіти (NÚOV), Науково-дослідного педагогічного інституту (VÚP), Національного інституту післядипломної освіти (NIDV).

-здійснювати збір та розповсюдження інформації про систему розвитку обдарованих дітей, сприяти активному і цілеспрямованому розповсюдженню інформації у зазначеній цільовій аудиторії, організувати обмін досвідом та забезпечити зворотній зв'язок для оцінки системи розвитку обдарованих дітей.

-забезпечити висвітлення у ЗМІ позитивних досягнень обдарованих дітей та учнів, забезпечити ЗМІ інформацією про проведення конкурсів для

обдарованих дітей та учнів, підвищити обізнаність роботодавців щодо заходів для обдарованих.

-поширювати інформацію про успіхи учнів – учасників міжнародних предметних олімпіад та інших міжнародних конкурсів, збирати та розповсюджувати інформацію для обдарованих дітей та їхніх батьків про онлайн навчання та інші заходи, які можуть їх стосуватись, організовувати публічні акції для висвітлення заходів, які організовуються всіма установами Міністерства освіти, молоді та спорту Чеської Республіки.

-організувати наукові дослідження та сприяти розвитку міжнародного співробітництва у сфері розвитку обдарованих дітей (продовжувати довготермінове дослідження проблеми обдарованості, орієнтоване на дітей молодшого та старшого шкільного віку, приділити підвищену увагу учням, які разом з обдарованістю мають інші особливі освітні потреби, моніторити наукові дослідження закордонних учених у сфері обдарованості, впроваджувати результати фундаментальних і прикладних вітчизняних та закордонних досліджень [165].

Таким чином, можемо відзначити послідовну та систематичну працю чеського уряду з метою реформування та розвитку системи освіти в цілому, неформальної освіти як її надзвичайно важливої складової частини.

Другим компонентом організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки є організаційний, який передбачає створення, ефективне функціонування та розвиток багаторівневої структури і різноманітних за типами, видами, чисельністю навчальних закладів неформальної освіти та інших соціальних інституцій, у яких забезпечується розвиток обдарованих дітей.

Встановлено, що на сьогодні Чехія не має контрольованої державою централізованої структури освіти, яка була б зосереджена виключно на розвитку обдарованих дітей.

Робота з обдарованими дітьми у неформальній освіті Чеської Республіки здійснюється інституціями як державної, так і недержавної форм власності на трьох рівнях – державному, регіональному, недержавному.

Аналіз ситуації показує, що на державному рівні основним органом, який відповідає за роботу з дітьми, є Міністерство освіти, молоді та спорту Чеської Республіки (чеськ. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT)). Головною метою MŠMT є розвиток та управління системою освіти, розробка нормативно-правових актів, що стосуються молоді й спорту та організація міжнародної співпраці в галузі освіти та спорту.

MŠMT у своєму сучасному вигляді було сформоване у 1989 р., а до основних сучасних завдань, покладених на MŠMT належать:

- методологічна та фінансова підтримка діяльності організацій, що працюють з дітьми та молоддю;
- розробка, впровадження та оновлення освітніх програм в навчальних закладах, спрямованих на заохочення до неформальної освіти молоді;
- створення умов для розвитку шкільних установ, що займаються освітою за інтересами з метою розширення їх загальної кількості, збільшення кількості дітей, що їх відвідують та фінансове забезпечення їх діяльності;
- сприяння проведенню акцій, які пропагують здоровий спосіб життя та спорт;
- сприяння роботі організацій та освітніх закладів у галузі туризму, фізичної культури та охорони навколишнього середовища [177].

Крім того при Міністерстві освіти, молоді та спорту Чеської Республіки створено відомчу робочу групу для розвитку обдарованих (чеськ. Resortní pracovní skupiny (RPS) щодо забезпечення координації розвитку когнітивно обдарованих дітей та учнів у сфері освіти.

Виявлено, що до складу RPS входять представники міністерства та кількох організацій, підпорядкованих йому, а саме: Інститут психолого-педагогічного консультування (IPPP), Національний інститут у справах дітей

та молоді (NIDM), Національний інститут професійно-технічної освіти (NÚOV), Науково-дослідний педагогічний інститут (VÚP), Національний інститут післядипломної освіти (NIDV).

Безпосередню відповідальність за роботу з дітьми та молоддю в Міністерстві освіти, молоді та спорту Чеської Республіки несе відділ молоді.

У структурі цього відділу необхідно виокремити Національний інститут дітей та молоді (чеськ. Národní institut dětí a mládeže – NIDM). Він є спеціальною установою MŠMT, головним завданням якої є сприяння державній підтримці та захисту молоді.

Встановлено, що Інститут спеціалізується на питаннях неформальної освіти, діяльності шкільних закладів у цій галузі та підтримці тих організацій, що працюють у сфері неформальної освіти дітей та молоді.

NIDM здійснює методологічне керівництво організаціями, які працюють з дітьми та молоддю, проводить міждисциплінарні наукові дослідження, пов'язані з дітьми і молоддю, розробляє концептуальні, методологічні і аналітичні документи, організовує акредитовану професійну підготовку і навчання педагогічних кадрів для роботи з дітьми і молоддю, організує різні конкурси для учнів початкової школи та старших класів, предметні олімпіади, підтримує обдарованих дітей та молодь, надає інформацію і консультації для молодих людей, а також організовує міжнародні заходи для інших організацій, що працюють з дітьми і молоддю [183].

Також цей структурний підрозділ підтримує Національний реєстр наукових досліджень в галузі дітей та молоді, який має власну веб-адресу, де надається вільний доступ до інформації [186].

Крім того, Національний інститут дітей та молоді є членом міжнародних організацій у сфері неформальної освіти, зокрема Європейської асоціації установ з проведення вільного часу дітей і молоді (EAICY) і Європейської мережі молодіжних центрів (ENYC).

З'ясовано, що NIDM видає Inspiromat – щомісячний інтерактивний інформаційний бюлетень, де розміщує інформацію про дитячі та молодіжні заходи та про свою діяльність [157].

Безпосередньо проблемами розвитку обдарованих учнів та студентів спеціально займається один з департаментів NIDM – Талантцентр (чеськ. Talentcentrum). Департамент у рамках своєї діяльності займається пошуком, розвитком та підтримкою обдарованих і талановитих дітей, збирає та аналізує інформацію, що стосується роботи з обдарованими дітьми – як в Чеській Республіці, так і за кордоном.

Працівники Талантцентру беруть участь в освітній діяльності, проводять дослідження з питань організації роботи з обдарованою молоддю. Також Талантцентр забезпечує організацію та проведення конкурсів та предметних олімпіад, оголошених Міністерством освіти, бере участь у підготовці делегацій на міжнародні конкурси, координує змагання, оголошені Міністерством освіти, молоді та спорту, впроваджує нові методи роботи з обдарованими дітьми [224].

Частиною NIDM є Чеське національне агентство Молодь (чеськ. Česká národní agentura Mládež), яке координує освітню програму ЄС «Молодь у дії» (чеськ. Mládež v akci), сприяє міжнародним молодіжним обмінам.

Чеське національне агентство також організовує діяльність Національного центру Eurodesk – європейської мережі інформаційних послуг для молоді. Центр надає інформацію про систему освіти, роботу і подорожі за кордоном, сприяє професійній підготовці, проведенню семінарів та інших молодіжних заходів.

Виявлено, що окрім того, NIDM підпорядковується Національний молодіжний інформаційний центр (чеськ. Národní informační centrum pro mládež – NICM), який збирає, систематизує і зберігає інформацію та інформаційну документацію, поширює інформацію в рамках Молодіжної інформаційної системи. Він також забезпечує методологічне забезпечення

розвитку діяльності всіх урядових і неурядових організацій з питань створення і організації інформаційних центрів молоді [182].

Один з головних напрямів його діяльності – це участь разом з MŠMT у національному проекті «Розвиток ключових заходів у неформальній освіті та освіті за інтересами – Ключі до життя» (чеськ. *Rozvoj klíčových kompetencí v zájmovém a neformálním vzdělávání – Klíče pro život*).

Встановлено, що в основному, проект орієнтовано на тих, хто працює в організаціях, діяльність яких пов'язана з організацією вільного часу дітей (осередки вільного часу, шкільні клуби, шкільні дружини та NNO) по всій Чехії. Основною метою проекту є підвищення якості підготовки персоналу, що працює з дітьми та молоддю й удосконалення системи позашкільної освіти та освіти за інтересами.

Основними сферами, на покращення яких орієнтовано проект, є організація проведення наукових досліджень у галузі неформальної освіти, стандартизація організації неформальної освіти, атестація закладів неформальної освіти, підтримка та розвиток засобів інформації для молоді. Також важлива роль відводиться популяризації та підвищенню загальної поінформованості суспільства про систему професійної роботи з дітьми та молоддю у вільний час [164].

Таким чином, NIDM відіграє одну з провідних ролей в організації неформальної освіти та освіти за інтересами в Чеській Республіці. Входячи до складу Міністерства освіти, молоді та спорту, інститут є органом, що визначає політику держави у сфері неформальної освіти, бере участь в її реалізації та відіграє важливу роль в координації роботи з дітьми та молоддю на загальнонаціональному рівні організацій різної форми власності та підпорядкування.

Цікавим є досвід роботи Інституту психолого-педагогічного консультування (IPPP). Цей Інститут збирає та обробляє інформацію про освітні та психологічні послуги, спеціальну освіту, професійну орієнтацію в школах, проводить аналіз і дослідження, пов'язані з наданням

консультативних послуг та педагогічно-психологічними аспектами освіти, створює концепції, що впливають з потреб Міністерства освіти, молоді та спорту Чеської Республіки стосовно роботи консультаційних служб, організовує заходи з підвищення кваліфікації фахівців, які надають консультаційні послуги в школах, готує і публікує методологічні та інформаційні матеріали з питань консультування в школах, розробляє інструменти для виявлення обдарованих дітей і учнів, проводить лонгітюдні дослідження обдарованих.

На базі Інституту працює відомча робоча група MŠMT з розвитку обдарованих дітей та учнів. На веб-сторінці цього закладу представлено інформацію, яка стосується розвитку обдарованих дітей та учнів у Чеській Республіці в рамках тематичного блоку «Обдарованість та обдаровані» (чеськ. *Nadání a nadaní*), котрий поступово набуває функції центрального інформаційного порталу, метою якого є представляти зібрану в одному місці інформацію, що стосується обдарованих дітей. Це законодавство, діагностика, освіта, виявлення обдарованих тощо, та посилання на інші важливі джерела [158].

Важливе значення на державному рівні має Національний інститут післядипломної освіти (NIDV). Цей інститут є державною організацією, яка готує і пропонує освітні програми для підготовки педагогів, також проводить семінари, тематика яких стосується всіх сфер розвитку особистості і професійного рівня викладачів, деякі з них безпосередньо присвячені підтримці обдарованих та консультуванню в цій сфері [184].

Варто відмітити на цьому рівні й Національний інститут професійної освіти (NÚOV), який допомагає обдарованим учням професійних середніх шкіл. Він організовує професійні змагання учнів з графічних дисциплін (Національний графічний інститут), а також сприяє розвитку економічних та підприємницьких навичок серед учнів (Центр фіктивних компаній). Також його працівники надають індивідуальні консультації при виборі освіти в середніх та вищих професійних школах (Центр профорієнтації). Один з

відділів NUOV безпосередньо присвячено підтримці обдарованих учнів [187].

Слід відмітити, що існуючі освітні програми, що використовуються в школі, забезпечують підходи, які можна застосувати для розвитку обдарованих дітей. Насамперед, це забезпечення можливості поглибленого вивчення предметів та внутрішня диференціація учнів, що ґрунтується на індивідуальному підході. Цікавою є практика роботи низки державних науково-дослідних педагогічних установ. Зокрема, одним з напрямів їх діяльності є створення навчальних програм для загальноосвітніх закладів, тут займаються проблемами освіти обдарованих дітей, розробляються та надаються методичні рекомендації вчителям усіх типів шкіл у рамках різних методичних порталів, що, зокрема, включає тематичні матеріали для навчання обдарованих дітей.

При Інституті досліджень дітей молоді та сім'ї діє також Центр розвитку обдарованих дітей.

За роки своєї діяльності міністерство та його структурні підрозділи провели низку реформ в освітянській галузі Чеської Республіки та розробило низку концепцій для її подальшого розвитку.

Встановлено, що на державному рівні органами, які забезпечують неформальну освіту є не тільки Міністерство освіти, молоді та спорту Чеської Республіки (чеськ. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT)), а також і Міністерство культури (чеськ. Ministerstvo kultury), Міністерство навколишнього середовища (чеськ. Ministerstvo životního prostředí) та Міністерство оборони (чеськ. Ministerstvo obrany).

Так, Міністерство культури Чеської Республіки відповідає за створення і впровадження в практику експериментальних програм комплексного використання вільного часу дітей та молоді в галузі культури. На Міністерство оборони цієї країни покладено організацію вільного часу курсантів та військових віком до 26 років та покращення якості їх життя.

Водночас Міністерство навколишнього середовища Чеської Республіки відповідає за організацію дозвілля, спрямованого на збереження довкілля й утвердження здорового способу життя. Зокрема за участю NNO проводяться природоохоронні заходи загальнонаціонального характеру, такі як День Землі, Європейський день без автомобілів, День лісу тощо.

Особливе значення на державному рівні має і діяльність Академії наук Чеської Республіки, яка також бере участь у підтримці неформальної освіти та розвитку обдарованих дітей. Довгострокова тенденція до зниження інтересу учнів до науки і техніки призвела до того, що в багатьох науково-дослідних інститутах Чеської Республіки вже відчувається брак молодих вчених. Тому більше 22 науково-дослідних інститутів та наукових центрів, 8 університетів відкрили свої двері для обдарованих учнів. Серед них науково-дослідницькі установи Академії наук Чеської Республіки: Астрономічний інститут, Біологічний центр, Інститут ботаніки, Інститут фізики, Інститут фізіології, Інститут геології, Інститут математики, Інститут мікробіології, Інститут аналітичної хімії, Інститут біології хребетних, Інститут експериментальної ботаніки, Інститут фотоніки та електроніки, Інститут фізичної хімії Дж. Гейровського, Інститут хімічних процесів, Інститут ядерної фізики, Інститут хімії високомолекулярних сполук, Інститут молекулярної генетики, Інститут органічної хімії і біохімії, Інститут термомеханіки, Інститут фізіології тварин і генетики, лабораторія хімії твердого тіла Інституту хімії високомолекулярних сполук.

Такий підхід дозволяє не лише комплексно реалізувати державну політику щодо неформальної освіти, а й сприяє всебічному, гармонійному розвитку молодого покоління, залученню різних органів виконавчої влади до розвитку та реалізації державної політики щодо дітей і молоді взагалі і неформальної освіти зокрема.

Таким чином, держава прагнула розробити цілісну концепцію довготривалого розвитку освітянської галузі країни, основна мета якої була

не лише реформувати структури системи освіти, а й розробити нові концепції освіти та виховання молоді з врахуванням основних вимог сучасного світу, що динамічно розвивається.

Наступним у організаційній структурі розвитку обдарованих дітей у системі неформальної освіти Чеської Республіки є регіональний рівень, що включає різноманітні центри дітей та молоді, заклади неформальної освіти за інтересами, центри дозвільного виховання, школи, які розташовані в містах та невеликих містечках Чеської Республіки і працюють з обдарованими дітьми.

Слід відзначити традиції та глибоке історичне коріння функціонування, розвитку та популяризації неформальної освіти, що пов'язана з організацією вільного часу дітей. Так, при деяких закладах неформальної освіти та школах, які підвищену увагу приділяють обдарованим дітям, діють клуби батьків обдарованих дітей, де відбувається обмін досвідом щодо навчання та виховання, розглядаються можливості розвитку обдарованих дітей у конкретній школі, організуються громадські обговорення та тематичні семінари для дітей та батьків, екскурсії, походи та інші заходи для дітей.

У Чеській Республіці існує мережа центрів дітей та молоді, яким надається підтримка уряду, та інші установи, які організують проведення дозвілля дітей і молоді. За даними Асоціації працівників дитячих і молодіжних центрів у 2010/2011 навчальному році в Чеській Республіці налічувався 301 такий центр. Центри регулярно відвідувало 230 тис. учнів, а в організованих ними заходах щорічно бере участь більше 2 млн. дітей і молоді [210].

Головним завданням цих центрів є забезпечення змістовного дозвілля дітей та молоді, а до роботи з дітьми залучено дипломованих фахівців та педагогів вільного часу, які мають можливість постійно підвищувати свою кваліфікацію. При цьому Центри дітей та молоді здійснюють:

– регулярну виховну чи освітню діяльність за інтересами (гуртки та курси, клуби – наприклад, клуб настільних ігор, клуб магії тощо), орієнтовану на різні інтереси: спортивні секції, музичні та мистецькі гуртки, гуртки з науково-технічної творчості. Діяльність таких структурних підрозділів залежить від зацікавлення цільової аудиторії, і, в разі потреби їх може бути створено протягом навчального року. Зазвичай такі заклади розпочинають свою роботу в кінці вересня, на початку жовтня і працюють до травня або червня поточного навчального року;

– тимчасову виховну та освітню діяльність за інтересами. Центри пропонують заходи різноманітного характеру (наприклад карнавали, День Землі, День повітря та інші акції) та запрошують до участі в них;

– туристичні та інші заходи активного відпочинку на природі для туристів;

– освітню діяльність та розповсюдження інформації. Окрім лекцій та семінарів здійснюють інформаційні функції за допомогою молодіжних інформаційних центрів;

– індивідуальну роботу з обдарованими дітьми;

– роботу у формі відкритих клубів з різноманітною тематикою.

Також існує велика кількість шкільних організацій. Це шкільні клуби та шкільні дружини, що займаються організацією вільного часу учнів. За даними на 2009 р. було зареєстровано 3992 групи продовженого дня, які відвідувало 221 827 учнів, 447 шкільних клуби – 24 443 учні. Загалом у Чеській Республіці понад 6700 організацій та установ займаються організацією дозвілля дітей і молоді [132].

Також на базі Інституту психолого-педагогічного консультування (чеськ. *Institutu pedagogicko-psychologického poradenství* (IPPP) було організоване навчання представників у всіх 14 регіонів Чеської Республіки з метою їх подальшої участі в реалізації концепції розвитку обдарованих дітей на регіональному рівні.

На сьогоднішній день пройти процедуру ідентифікації обдарованості можна за побажанням батьків безкоштовно в будь-якій психолого-педагогічній консультації Чеської Республіки. Окрім того, надати рекомендацію щодо обстеження дитини може школа або вчитель, однак рішення про звернення до консультації приймають лише батьки дитини. У разі якщо за результатами тестування консультаційний центр ідентифікував обдаровану дитину, він дає рекомендацію про розробку індивідуального освітнього плану, а школа повинна взяти його до уваги й розробити власний індивідуальний план навчання такого учня на початку навчального року або не пізніше трьох місяців з того часу, як обдарованість учня було ідентифіковано. Якщо висновок виданий у результаті такого обстеження, підтверджує обдарованість, то він є обов'язковою рекомендацією для всіх типів шкіл, в яких даний учень навчається [149].

Отримавши довідку, яка засвідчує обдарованість, дитина, згідно із законодавством отримує такі можливості:

- закінчити початкову школу раніше встановленого строку, складаючи іспити за кожен навчальний рік, який вона пропускає;
- навчатися за індивідуальним навчальним планом, який затверджується директором навчального закладу;
- навчатися в класі або групі учнів (сформованій директором школи) з поглибленим вивченням деяких предметів або груп предметів. Більшість невеликих шкіл (з одним класом на паралель) можуть формувати групи з поглибленого вивчення предмету учнями різних класів (учнями різного віку);
- вибирати обов'язковий довільний предмет відповідно до уподобань учня та можливостей, які має школа (з 7-го року навчання), можливість слухати необов'язкові предмети згідно з власними уподобаннями та можливостями школи (з 1-го по 9-й рік навчання);
- брати участь у предметних олімпіадах на національному та міжнародному рівнях, що фінансуються Міністерством освіти, молоді та спорту через Інститут дитини та молоді.

Навчання відповідно до шкільної освітньої програми (засноване на Рамковій програмі освіти) надає школам широкі можливості врахування потреб учнів як шляхом створення груп чи класів поглибленого вивчення деяких предметів, так і індивідуального підходу до кожного учня. Учні виконують завдання з дисциплін, які відповідають їхньому рівню знань. Такі групи учнів з однаковим рівнем знань формуються в рамках одного уроку, і, зазвичай, ці групи тимчасові [197].

Існуючі освітні програми, що використовуються в школі, визначають підходи, які можна застосувати для розвитку обдарованих дітей. Насамперед, це забезпечення можливості поглибленого вивчення предметів та внутрішня диференціація учнів, основана на індивідуальному підході.

Однак це не значить, що форми допомоги обдарованим, які законом не передбачені, не дозволено застосовувати школам, як і не значить, що всі форми допомоги, прописані в законі, повинні бути задіяні.

Окрім індивідуальної роботи з обдарованим учнем у багатьох чеських школах існують класи з поглибленим вивченням іноземних мов (приблизно 12 % усіх класів початкової школи), мистецтва або музики, математики та природничих наук, фізичної культури, інформатики. При школах працюють різноманітні гуртки: спортивні, художні, творчі, крім того школи надають свої приміщення волонтерським організаціям, які присвячують свою діяльність вільному часу молоді [151].

Форми роботи з обдарованими дітьми можна класифікувати як шкільну та позашкільну діяльність. Шкільні клуби за інтересами є чудовою можливістю для реалізації здібностей обдарованих учнів не тільки у спорті та мистецтві. Захоплений вчитель є потужним чинником мотивації для учня, тому школи відіграють життєво важливу роль у плеканні талантів. Однак потрібно зазначити, що не кожна школа в Чеській Республіці пропонує своїм обдарованим учням рівні можливості.

Прикладом діяльності з розвитку обдарованих дітей та молоді на регіональному рівні може служити діяльність Південноморавського центру

міжнародної мобільності (чеськ. Jihomoravské centrum pro mezinárodní mobilitu (JCMМ). Центр надає можливості розвитку обдарованим учням, студентам і вченим у Південноморавському краї. Підтримка обдарованих учнів реалізується у вигляді стипендій, організації заходів неформальної освіти, фінансової підтримки наукових досліджень учнів та надання можливості обдарованим учням протягом року навчатися в школах США. Крім того, центр організовує та проводить семінари, лекції та виставки для педагогів та учнів середніх шкіл краю, бере участь в організації конкурсів та олімпіад. Зазначимо, що подібні центри існують і активно працюють практично у всіх краях Чеської Республіки [161].

Водночас, у Чеській республіці існує мережа центрів дітей та молоді, яким надається державна підтримка, та ціла низка недержавних неприбуткових організацій, які відіграють значну роль у підтримці та розвитку обдарованих дітей.

Отже, третім є недержавний рівень, що передбачає безпосередню участь недержавних організацій у роботі з обдарованими дітьми.

З'ясовано, що реалізацію неформальної освіти та інших форм дозвілля дітей та молоді в Чеській Республіці в основному здійснюють неурядові неприбуткові організації (чеськ. Nevládní a neziskové organizace (NNO) і організації освіти за інтересами, яка в Чеській Республіці є складовою неформальної освіти.

Основним недержавним органом, який відіграє провідну роль у реалізації неформальної освіти на національному рівні є Чеська рада дітей і молоді (чеськ. Česká rada dětí a mládeže (ČRDM). Мета діяльності ČRDM полягає в тому, щоб створювати і сприяти створенню умов для вільного і всебічного розвитку дітей і молоді, здійснювати координацію діяльності в цій сфері, а також представляти їх інтереси. Свою місію ČRDM реалізує через забезпечення розвитку неформальної освіти шляхом підтримки діяльності організацій, що входять до складу ради.

Основними напрямками такої діяльності ČRDM є розробка законодавства, створення економічних, соціальних і культурних передумов для діяльності недержавних організацій, які займаються позашкільною освітою чеської молоді.

Окрім того ČRDM має повноваження для представлення інтересів її членів у стосунках з органами державної влади, іншими організаціями й установами та міжнародному співробітництві. ČRDM тісно співпрацює з Міністерством освіти, молоді та спорту, а саме з департаментами молоді та міжнародних відносин і бере активну участь у створенні нормативних документів.

Встановлено, що ČRDM має своє представництво в Національній комісії з прав дитини, Європейській економічно-соціальній комісії (European Economic & Social Committee). Також Рада бере активну участь у розробці державної політики з питань виховання молоді.

У межах структури ČRDM можна виокремити декілька робочих груп, що відповідають за різні напрями діяльності: одна з них зосереджена на неформальній освіті дітей та молоді. Кількість і напрями діяльності робочих груп визначаються за результатами загальних зборів ČRDM.

На даний час до складу ČRDM входить близько 100 недержавних неприбуткових організацій, загальна чисельність членів яких становить понад 205 тисяч осіб [132].

Організація, яка координує діяльність центрів дітей та молоді та педагогів, які в них працюють, є Асоціація працівників дитячих і молодіжних центрів у Чеській Республіці (чеськ. Sdružení pracovníků Domů dětí a mládeže v České republice (SP DDM) [210].

Наступним є Центр обдарованості (CN) як некомерційна організація, яка займається підтримкою обдарованих дітей, їх батьків та педагогів. До основних напрямів діяльності центру належать:

– організація регулярних днів діагностики у співпраці з початковою та середньою школами;

- аналіз ситуації і рівня освітніх програм шкіл, надання рекомендацій до навчання обдарованих учнів;
- координація відбору учнів до спеціальних класів та груп талановитих учнів у початкових школах або для індивідуального навчання;
- відвідування шкіл зі спеціалізованими програмами для обдарованих учнів, підготовка педагогів, організація контролю за роботою школи в галузі освіти обдарованих учнів і студентів;
- активна допомога в складанні освітніх програм і проектів, допомога обдарованим учням та студентам;
- допомога в пошуку спонсорів та фінансових субсидій на заходи у сфері роботи з обдарованими дітьми;
- забезпечення засобами масової інформації та професійною підтримкою шкільних проектів і організацій, які сприятимуть розвитку обдарованих дітей;
- організація розважальних програм для шкіл;
- організація літнього відпочинку для сімей з обдарованими дітьми, педагогів, обдарованих дітей та організація літніх таборів для дошкільнят.

Слід відмітити, що до вебсторінки CN часто звертаються батьки з питань виховання та правових аспектів навчання обдарованих дітей. Центр також займається роботою з обдарованими дошкільнятами.

Організованим виявленням обдарованих дітей з малого віку, займається і клуб Малий Шікула (чеськ. *Malý Šikula*) – клуб, який веде курси для обдарованих дітей дошкільного віку від двох до п'яти років на місцях, активно співпрацює з низкою дошкільних установ.

Окрім того Центр обдарованості (CN) також співпрацює із зарубіжними партнерами та установами, які беруть участь у розвитку обдарованих дітей, та організовує міжнародні конференції та семінари. У вересні 2008 р. Центр обдарованості (CN) організував у Празі Міжнародну конференцію Ради Європи з високих здібностей.

Діяльність CN включає також підготовку та публікації, присвячені розвитку та роботі з обдарованими дітьми [129].

З'ясовано, що ще однією недержавною організацією є Товариство талановитих та обдарованих, яке є представником ЕСНА (англ. European Council for High Ability, its study and development) у Чеській Республіці. Основною метою ЕСНА є діяльність як комунікаційної мережі, яка підтримує обмін інформацією між людьми, що зацікавлені у розвитку обдарованості, а саме – педагогів, учених, психологів, батьків та самих обдарованих [219].

Важливим на цьому рівні є робота Товариства розвитку талановитої молоді Чеської Республіки (чеськ. Sdružení na podporu talentované mládeže České republiky) [209]. Метою цього Товариства є розвиток талановитої молоді Чеської Республіки. Реалізація цієї мети здійснюється, передусім, шляхом організаційної, фінансової, консультаційної та іншої підтримки Конкурсу проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (чеськ. Středoškolská odborná činnost (SOČ)), як самих організаторів проекту, так і всіх його учасників (учнів, керівників наукових робіт) на всіх рівнях, починаючи з регіонального і закінчуючи міжнародним. Також товариство проводить тематичні семінари та організовує літні школи для обдарованих дітей.

Відзначимо на цьому рівні і діяльність Асоціації шкільних клубів Чеської Республіки. Виявлено, що свою роботу асоціація присвячує освіті, пошуку обдарувань, реалізації соціальних заходів та заходів за інтересами у середніх школах.

Слід відмітити, що Асоціація організовує наукові дослідження, огляди науково-технічної діяльності учнів Mladex та Creative Hall, під час літніх канікул організовує наукові табори. Асоціація підтримує міжнародні контакти в рамках свого членства у Міжнародному русі з науки і техніки у вільний час (MILSET), Європейської федерації з розвитку молодіжних організацій (EFYSO) та Міжнародного союзу учнів середньої школи [123].

Отже, недержавні неприбуткові організації відіграють значну роль у системі позашкільної освіти та виховання дітей. Чеська Республіка має добре розвинутий сектор NNO. Так, за станом на 2011 рік у Чехії налічувалося 65020 таких організацій, з них 1976 зосереджено на роботі з дітьми та молоддю.

Крім того ČRDM у співпраці з Міністерством освіти молоді та спорту Чеської Республіки створили національну базу даних осередків неформальної освіти.

Особливого значення на недержавному рівні в роботі з обдарованими дітьми у неформальній освіті має Товариство Менза Чеської Республіки (чеськ. Mensa CR). Виявлено, що Менза – це міжнародна громадська організація, яку засновано в 1946 р. в м. Оксфорд. Вона діє на сьогодні більш ніж в 100 країнах і має близько 100 000 членів. Це некомерційна неполітична асоціація людей незалежно від раси і релігії, які мають інтелект вище середнього значення.

У Чехії Товариство Менза було засновано невдовзі після «оксамитової революції» 1989 р., а сьогодні налічує близько 1500 членів по всій країні і кілька сотень членів дитячої Менза (діти до 16 років). Остання активно діє в Чеській Республіці на відміну від багатьох інших країн.

Членом Менза може стати кожен хто досяг віку 14 років, і хто отримав результат тесту IQ 130 і вище (у Чехії) та сплатив членські внески. Діти у віці від 2,5 до 14 років можуть стати членами дитячої Менза, для цього діти складають спеціальний тест за допомогою ігор та діагностичних вправ, та проходять спеціальні співбесіди із кваліфікованими фахівцями. Діти, які пройшли ці випробування, можуть залишатися членами дитячої Менза до віку 16 років, або в 14 років пройти тест для дорослих і стати членом «дорослої» організації. Тестування проводиться із забезпеченням рівних умов для всіх учасників на всій території Чеської Республіки.

Основними завданнями Менза є створення стимулюючого інтелектуального та соціального середовища для своїх членів, сприяння їх добровільній самореалізації та просування взаємних контактів.

У процесі дослідження виявлено, що діяльність Менза полягає в основному в обміні думками у формі лекцій, дискусій, публікацій у журналах, засідань спеціальних груп за інтересами та місцевих, регіональних, національних і міжнародних конференцій. Менза, як некомерційна організація, призначена для розвитку розвитку дозвілля, спрямованого на розвиток математичного та технічного мислення. У своїх клубах, кількість яких постійно зростає по всій країні, Менза пропонує безліч популярних сьогодні видів позашкільної діяльності, які сприяють розумовому розвитку молодих людей. Наприклад, курси розвитку практичного інтелекту, творчої писемності або постійно зростаюча мережа клубів настільних ігор. У 2008 році відбувся перший фінал так званої Логічної олімпіади, в якій взяли участь учні початкових шкіл. У перший рік участь у конкурсі взяли понад 3000 учасників, і він має гарні перспективи подальшого розвитку [175].

У м. Прага працює заснована організацією Менза восьмирічна гімназія «Будянка» – це єдина в Чеській Республіці та світі профільна школа для обдарованих дітей, яку підтримує ця організація. Зараз там навчається майбутня інтелектуальна еліта Чеської Республіки. Умовою вступу в «Будянку» є тести на інтелект (IQ не нижче 130) та співбесіда з психологом, який з'ясовує, яка мотивація учнів. Для підвищення якості освіти та сприяння реалізації нахилів учнів гімназія уклала договір про співпрацю з Карловим університетом. Якщо хтось із учнів захоплюється, скажімо, фізикою, то він має можливість працювати безпосередньо з викладачами університету та може користуватися їх лабораторіями, відчувати себе членом наукового співтовариства.

Випускники стовідсотково вступають у кращі університети, в тому числі, до Кембріджа, Оксфорда, Гейдельберга. А з січня 2009 р. на Раді

Менза було затверджено, (і, з того часу, постійно оновлюється) перелік «Школи, які співпрацюють з Товариством Менза». Для того, щоб потрапити до цього переліку, школа повинна відповідати низці вимог, які ставить перед ними Товариство [175].

Важливе значення серед недержавних організацій у розвитку обдарованих дітей має Асоціація малих деброярів Чеської Республіки (AMD CR). Діяльність AMD CR спрямована на надання допомоги дітям і молодим людям, які проявляють інтерес до науки, технології та екології, аби вони могли змістовно використовувати свій вільний час, розвивати свої інтереси. При цьому вони намагаються поважати і використовувати уяву та грайливість дитини, для цього використовують цікаві експерименти та прості інструменти з різних галузей науки, технології та екології, що спрямовано на невимушене розуміння різних явищ і законів, відкриття та зацікавлення наукою та створення нових шляхів до знань і творчості. Також AMD CR пропонує варіанти активного відпочинку як профілактику дитячої та молодіжної злочинності, наркоманії та інших небажаних соціальних явищ.

Як вказує аналіз діяльності Асоціації, в основі її роботи цієї лежать п'ять ключових принципів:

- сприяти індивідуальному розвитку дитини;
- організовувати для дітей заходи, які стимулюють і пробуджують у них інтерес до науки;
- розкривати для дітей наукове розуміння явищ, з якими ми повсякденно зустрічаємося;
- розвивати цікавість і почуття відповідальності у дитини;
- посідати місце в житті дитини нарівні з родиною, школою та близьким оточенням.

На грудень 2010 р. до AMD CR входило 135 клубів, в яких налічувалося 2336 членів.

У кожному році відбувається реєстрація десятків нових членів, в той же час, деяка кількість дітей та молоді припиняє своє членство в асоціації.

Однак організатори асоціації в своєму звіті за 2010 р. із приємністю відзначають, що не дивлячись на зменшення кількості дитячого населення Чеської Республіки, кількість клубів зростає, а кількість членів AMD CR становить більше 2000.

Встановлено, що AMD CR також підтримує міжнародні контакти і співробітничает з організаціями зі схожими інтересами в Чехії і за кордоном.

Асоціація малих деброярів Чеської Республіки (AMD CR) є членом таких міжнародних організацій, як F.I.P.D. – Fédération Internationale des Petits Débrouillards (чеськ. Mezinárodní federace malých debrujárů); MILSET – Mouvement International pour le Loisir Scientifique et Technique (Міжнародний Рух з науки і техніки у вільний час) [139].

Кількість клубів та кількість членів Асоціації малих деброярів Чеської Республіки протягом 1999–2010 рр. подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Кількість клубів та кількість членів Асоціації малих деброярів
Чеської Республіки, 1999–2010 рр.**

Рік к-ть	999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
К-ть клубів	97	87	98	126	125	144	139	140	126	125	129	135
К-ть членів	2498	1594	1816	2107	2096	2237	2116	2130	2054	1976	2299	2336

Важливого значення на недержавному рівні має Асоціація у справах молоді, науки і технологій (чеськ. Asociace pro mládež, vědu a techniku (AMAVET)).

Встановлено, що AMAVET було засновано в Чеській Республіці у січні 1990 р. з метою розвитку наукової діяльності серед дітей і молоді у вільний час. До сфери її інтересів входять інформаційні технології, науки про

навколишнє середовище, біологія, астрономія, моделювання. Сьогодні діє 14 центрів AMAVET для дітей та молоді, які регулярно відвідують близько 3 000 осіб. Також активно діють клуби AMAVET при початкових та середніх школах, при центрах дозвілля. Загальне число членів AMAVET у Чеській Республіці більше 5000.

AMAVET також представлено у Виконавчій раді Міжнародного руху з науки і техніки у вільний час MILSET, яка об'єднує аналогічні організації із 40 країн Європи, Америки, Азії та Африки [121].

Таким чином, підсумовуючи стан розвитку неформальної освіти дітей в Чеській Республіці, можна відзначити всебічний розвиток цього напрямку освіти, який перш за все забезпечено виваженою державною політикою, основним завданням якої є турбота про підростаюче покоління як запоруку майбутнього процвітання країни. Варто уваги те, що держава не лише створила умови на законодавчому рівні, а й намагається забезпечити матеріальну та методологічну підтримку, що виражається у створенні спеціалізованих установ, основною діяльністю яких є організація та підтримка неформальної освіти в Чеській Республіці.

Аналізуючи досвід Чеської Республіки у питаннях неформальної освіти, приходимо до висновку, що така освіта відіграє значну роль у розвитку дітей, що ще раз доводить нам про важливість та потребу розвитку цієї освіти.

Отже, аналіз організаційних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки дозволив виділити ряд моментів.

Встановлено, що форми роботи з обдарованими дітьми в Чеській Республіці можна класифікувати як шкільну та позашкільну діяльність. Шкільні клуби за інтересами є чудовою можливістю для реалізації обдарованих учнів не тільки у спорті та мистецтві.

Також при деяких молодших школах, які приділяють підвищену увагу обдарованим дітям, існують клуби батьків обдарованих дітей, де відбувається обмін досвідом з освіти та виховання, розглядаються

можливості розвитку обдарованих дітей у конкретній школі, організуються громадські обговорення та тематичні семінари для дітей та батьків, екскурсії, походи та інші заходи для дітей.

Крім того, в Чеській республіці існує мережа центрів дітей та молоді, яким надається державна підтримка, та ціла низка недержавних неприбуткових організацій, які відіграють значну роль у підтримці та розвитку обдарованих дітей.

Безумовно, головним державним органом, який відповідає за роботу з молоддю у цій країні, є Міністерство освіти, молоді та спорту. Його працівниками, а також фахівцями таких наукових установ, як Національний інститут у справах дітей та молоді, разом з його департаментом – Талантцентром, Інститут психолого-педагогічного консультування з його відомчою групою з розвитку обдарованих дітей та учнів, Національний інститут післядипломної освіти, Національний інститут професійної освіти, Інститут досліджень дітей та сім'ї, Центр розвитку обдарованих дітей. Ці установи здійснюють методологічне керівництво організаціями, які працюють з дітьми і молоддю, проводять міждисциплінарні наукові дослідження, пов'язані з дітьми і молоддю, розробляють концептуальні, методологічні та аналітичні документи, організують акредитовану професійну підготовку і навчання педагогічних кадрів для роботи з дітьми і молоддю, організують різноманітні конкурси для учнів початкової школи та старших класів, предметні олімпіади, підтримують обдарованих дітей та молодь, надають інформацію і консультації для молодих людей, а також організують міжнародні заходи для інших організацій, що працюють з дітьми і молоддю.

Також велике значення має робота недержавних організацій щодо роботи з обдарованою молоддю. Зокрема, це діяльність Центру обдарованості, Товариства талантів, Товариства Менза, Асоціації малих дебрюарів Чеської Республіки, Асоціації у справах молоді, науки і технологій

(AMAVET), а також регіональних громадських організацій, таких як Південноморавський центр міжнародної мобільності тощо.

Серед проблем у розвитку обдарованих дітей та учнів, необхідно відзначити той факт, що в Чеській Республіці ними опікується низка організацій, діяльність яких до сьогодні, на жаль, недостатньо скоординовано. Тому основне завдання нової концепції розвитку та оптимізації системи неформальної освіти цієї країни полягає в розробці та поступовому впровадженні комплексної системи розвитку обдарованих дітей та учнів із залученням до цього процесу й інших організацій. При цьому особлива увага надається талановитим дітям з когнітивними навичками, оскільки система розвитку дітей, що мають успіхи у спорті чи мистецтві, вже існує.

Отже, нами визначено позитивні надбання та специфіку розвитку обдарованих дітей у Чеській Республіці як одного із пріоритетів освітньої практики цієї країни. Це дозволяє перейти до більш детального аналізу сутнісної та змістовної характеристик розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки.

2.2. Зміст, форми і методи роботи з розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки

Неформальну освіту молоді в Чеській Республіці організовано на високому рівні, адже вона відіграє важливу роль у підтримці та розвитку обдарованих дітей. Зокрема, неформальна освіта вносить значний внесок у підготовку обдарованих дітей Чеської Республіки до наукової та дослідницької діяльності та створює креативне середовище, що сприяє залученню обдарованих дітей до науково-дослідницької практики.

Анкетування проведене, GE Money Bank серед учнів 10 європейських країн, показує, що чеські учні є європейськими лідерами в позашкільній активності. У різноманітних гуртках та закладах освіти за інтересами вони проводять від п'яти до восьми годин на тиждень, це майже вдвічі більше, ніж їх однолітки з Німеччини, Франції або Хорватії. Такі результати є ще одним доказом того, що неформальну освіту дітей у цій країні організовано на високому рівні [133].

У процесі дослідження визначено, що вагомого значення серед організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки має єдність мети, змісту, форм, методів та засобів роботи з обдарованими дітьми, організації навчально-виховного процесу – педагогічний компонент.

Серед них мета і зміст розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки включають: можливість зацікавлення і поглиблення знань; застосування знань на практиці; заохочення до дослідницької діяльності; отримання загальних навичок, поглиблене дослідження обраної тематики; обмін досвідом на міжнародному рівні, необхідність певного рівня знання іноземних мов; презентація результатів роботи; застосування та розвиток інтелекту; застосування широкого спектру знання, навичок та вольових якостей.

Встановлено, що Чеська Республіка є прихильницею інтеграційного підходу до навчання обдарованих дітей. Так, їм надано змогу навчатися в умовах загальноосвітнього закладу, але, водночас, таким дітям створено необхідні умови для розвитку їх потенціалу. Зокрема, допускається «прискорення в освіті» (дочасний вступ до школи, можливість закінчувати школу раніше визначеного строку, складаючи іспити за кожен навчальний рік, який дитина пропускає), можливість навчатися за індивідуальним навчальним планом та у сформованих спеціальних групах.

Особливого значення серед педагогічної складової у роботі з розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки мають різноманітні заходи, що проводяться у формі конкурсів, олімпіад, змагань, оглядів, виставок тощо.

Виявлено, що один з наймасштабніших та найстаріших конкурсів у Чеській Республіці, в якому беруть участь талановиті учні середніх шкіл, – це Конкурс проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (чеськ. *Středoškolská odborná činnost (SOČ)*).

Вперше цей освітній проект він був проведений в 1978 р. Існує він вже багато років з метою об'єднання декількох розрізнених конкурсів, які до цього проводилися серед учнів гімназій та середніх промислових шкіл. У 2010/2011 навчальному році виповнилася 33-я річниця цього престижного конкурсу.

Слід відмітити, що ініціатором організації цього конкурсу є Міністерство освіти, молоді та спорту, а відповідальним за проведення конкурсу – Національний інститут дітей та молоді (NIDM). Головним завданням конкурсу є розвиток обдарованих дітей, спонукання до незалежного і творчого підходу у вирішенні актуальних проблем в різних сферах науки, а основна відмінність від вищезгаданих предметних олімпіад полягає в тому, що увага акцентується не на перевірці знання учня з конкретної шкільної дисципліни, а на здатність учасників вирішувати конкретні завдання.

Цей конкурс розрахований на учнів всіх типів середніх шкіл, але в ньому можуть брати участь і учні початкової школи. Брати участь у конкурсі учні можуть індивідуально або командами. Конкурс проектів науково-дослідницьких робіт є добровільною діяльністю за інтересами, якою учні займаються у своїх школах, гуртках, клубах за інтересами або індивідуально, у разі потреби, з використанням можливостей, що надаються спеціалізованими науково-дослідними установами та професійними організаціями.

Конкурс проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (SOЇ) орієнтовано на підготовку учасником науково-дослідницького проекту, який спрямовано на вирішення певної проблеми, публічну презентацію проекту та на привселюдний захист. Результатом участі в конкурсі є опрацьована у відповідних дисциплінах незалежна робота або посібник, продукт, технічне рішення, яке автор або авторський колектив представляє перед професійним журі.

Характерною рисою SOЇ є те, що учні самі обирають тему свого проекту. Відбір проектів відбувається в декілька раундів, починаючи на рівні школи, району, області та закінчуючи презентацією робіт на національному рівні.

До основних завдань Конкурсу проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (SOЇ) належать такі:

- забезпечити всебічний розвиток учнів та підтримати їх інтерес до сучасних наукових проблем;
- поглибити та розширити академічні знання та індивідуальні можливості учнів, сприяти розвитку їхніх талантів та залучити до наукової діяльності;
- залучити учнів до самостійного пошуку шляхів вирішення завдань, поставлених перед ними в рамках конкурсного проекту;
- допомогти виявленню обдарованих учнів та учнів, які мають схильність до наукової роботи, та сприяти їх подальшому науковому росту;

– сприяти змістовному та плідному проведенню вільного часу.

Зміст конкурсної програми Конкурсу проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (SOЇ) включає 18 дисциплін: математика та статистика; фізика; хімія; біологія; геологія та географія; охорона здоров'я; сільське господарство, харчова промисловість, лісове та водне господарство; захист навколишнього середовища; машинобудування, металургія, транспорт та промисловий дизайн; електрообладнання, електроніка та телекомунікації; будівництво, архітектура та дизайн інтер'єру; розробка навчальних посібників, викладання технології; економіка та управління; педагогіка, психологія, соціологія та проблематика вільного часу; теорія культури, мистецтва та художньої творчості; історія; філософія, політологія та інші гуманітарні і соціальні науки; інформатика.

Враховуючи, що до конкурсної програми Конкурсу проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (SOЇ) входять різноманітні дисципліни з різних сфер, а сам конкурс є доступний для учнів усіх типів середніх шкіл, цей конкурс претендує на звання одного з найкращих сучасних конкурсів, що проводяться в Чеській Республіці.

Високому рівню авторських праць значно сприяє традиційно організована форма захисту робіт, в процесі якого учень підтверджує свої знання та вміння, демонструє рівень самостійної роботи над темою. На захисті учні мають можливість зустрітися та поспілкуватися між собою, обговорити та порівняти свої роботи і в той же час відчувати зворотній зв'язок із членами професійного журі.

Виявлено, що окрім того підготовка до захисту і сам захист роботи має неабиякий вплив на рівень та якість роботи автора, а саме:

- при підготовці роботи на обрану тему: на достовірність отриманих результатів, якість опрацювання матеріалів та формулювання висновків;
- при захисті роботи: покращує навички автора успішно представляти результати своєї праці, оцінити важливість отриманих результатів,

аргументовано пояснити вибір теми роботи та методи і підходи до вирішення поставлених задач.

Даний досвід довів, що така форма проведення конкурсу є важливою з точки зору розвитку академічних навичок конкурсантів, які, безперечно, можуть стати в нагоді учням в їх подальшому навчанні у вищих навчальних закладах.

Слід відмітити, що даний конкурс є дуже популярним серед чеських учнів. Зокрема, у 2010 р. конкурс Конкурсу проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (SOČ) мав такі параметри: кількість захищених робіт I туру (45 районів) та кількість учасників – 794/998; кількість захищених робіт II туру (14 країв) та кількість учасників – 779/973; кількість захищених робіт III туру (загальнодержавний рівень) та кількість учасників – 239/306.

До III загальнодержавного туру з 18 конкурсних дисциплін було допущено 306 переможців II туру змагань. Серед них – 182 хлопці та 124 дівчини, було представлено 184 індивідуальні наукові роботи та 55 колективних. Роботи оцінювали 94 члени журі (представники шкіл, вузів, науково-дослідних установ) [238].

Крім конкурсної діяльності, Конкурсу проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (SOČ) виконує ще декілька важливих функцій, метою яких є розвиток діяльності, спрямованої на:

- виявлення обдарованості;
- підтримка особистісного розвитку;
- підтримка та розвиток професійно-наукової діяльності учнів середніх шкіл;
- підвищення професійного, методичного, консультаційного рівня педагогів та керівників наукових робіт, організаторів заходів з розвитку обдарованих.

Необхідно зазначити, що з того часу як мережа Інтернет стала доступна широкому колу користувачів, в Чехії використали можливість

підняти на якісно новий рівень практично всі напрями освітньої діяльності. Робота з ресурсами мережі Інтернет дозволяє використовувати інноваційні форми та методи діяльності учнів і педагогів.

При цьому застосування методів онлайн-навчання дозволяє розширювати просторову та часову доступність освітніх можливостей для учнів, створювати більш зручні умови для реалізації їх зацікавлень та спілкування з такими ж зацікавленими однолітками та викладачами, долати бар'єри між шкільною програмою та позакласними заходами.

Позашкільна, шкільна, дослідницька та організаційна діяльність педагогів та учнів у багатьох випадках стає більш ефективною, якщо її інформаційне забезпечення відбувається із використанням комп'ютерної техніки та інформаційних технологій. Інтернет-ресурси, присвячені неформальній освіті дітей можуть допомогти педагогам вчасно знайомитись із досвідом колег, брати участь у дистанційних семінарах, конкурсах, програмах.

Серед педагогічних форм роботи, що сприяють розвитку обдарованої молоді у Чеській Республіці є інтернет-середовище для обдарованих – Талнет (Talnet). Це чеський освітній проект, орієнтований на розвиток обдарованих і зацікавлених наукою учнів.

Проект було створено у 2003 р. Національним Інститутом дітей та молоді, під егідою фізико-математичного факультету Карлового університету м. Прага. Метою проекту є розширення пропозиції освітніх можливостей для обдарованих дітей в галузі природничих та технічних наук. Головним завданням проекту було запропонувати учням та, в разі необхідності, вчителям середовище й діяльність, що сприяють виявленню інтересів та обдарувань у сфері природничих та технічних наук.

На сьогодні Talnet являє собою інтернет-середовище, яке створює сприятливі умови для виявлення та заохочення обдарованих дітей до наукової діяльності. Слід відзначити, що Talnet доповнює та розширює вже

діючі пропозиції предметних змагань тим, що пропонує діяльність не змагального характеру.

Головною особливістю Talnet є відсутність конкурсів, а всі заходи, що реалізуються під егідою Talnet, мають виключно освітню мету. Разом з онлайн-спілкуванням також передбачено й спілкування віч на віч.

Зважаючи на необхідність мати певні технічні навички та наявність обладнання, цільовою аудиторією є талановиті учні віком від 13 до 19 років, тут також можуть зареєструватися учні молодших класів, які мають великий інтерес до природничих наук або неабиякі здібності до їх вивчення.

Як правило, учні приєднуються до освітнього середовища Talnet за рекомендацією педагогів, співробітників шкільних консультаційних центрів чи батьків.

Однією з характерних особливостей Talnet є те, що учні не залишають звичного шкільного середовища і, водночас можуть поглиблювати свої знання, спілкуватися з науковцями, які професійно займаються проблемами, що цікавлять цих учнів, контактувати з такими самими зацікавленими учнями з інших регіонів та працювати в колективі для вирішення поставленої проблеми.

Встановлено, що на відміну від подібних проектів, що реалізовано в Сполучених Штатах (RenzulliLearning) та в Великій Британії (London Gifted and Talented) Talnet орієнтовано на роботу саме з обдарованими учнями та студентами.

Окрім того, Talnet має неабияку цінність з точки зору організації освітнього процесу в звичайній школі, оскільки обдаровані учні, що навчаються в таких школах, можуть завдяки цьому освітньому простору реалізувати свої особливі освітні потреби, які неможливо отримати в рамках шкільної програми.

Виявлено, що Talnet пропонує різноманітні форми роботи, спрямовані на гармонійний розвиток обдарованих учнів. Серед них онлайн-курси, семінари, екскурсії, структуровані тематичні ігри тощо (табл. 2.2).

Форми роботи інтернет-середовища TALNET

Форма роботи	Зміст	Основна мета
Структурована, індивідуальна та командна		
Т-курси (онлайн)	освітній	Поглиблення знань
	дослідницький	Застосування знань/ заохочення до дослідницької діяльності
Т-екскурсії (комбіновані)	освітній	Можливість зацікавити
Т-просемінари (онлайн)	освіта та професійна підготовка	Отримання загальних навичок
Т-проекти (комбіновані)	дослідження	Поглиблене дослідження обраної тематики
	аналіз	Автентичні дослідження
Онлайн розвиток (курси для учасників олімпіад)	освіта	Запропоновано більш активні форми підготовки до поточної діяльності
	дослідження	
Міжнародна діяльність	дослідження та обмін інформацією	Обмін досвідом на міжнародному рівні, необхідність певного рівня знання іноземних мов
Слабо структурована		
Talnetпростір, Talnetкафе, Т-журнал (на стадії розробки)	спілкування, обмін інформацією	Спілкування та обмін думками в середині Talnet спільноти
	розвиток	Застосування отриманих знань з метою допомоги іншим

	представлення	Презентація результатів роботи
	ігри	Застосування та розвиток інтелекту
Походи, подорожі	проект	Застосування широкого спектру знання, навичок та вольових якостей
Семінар	практика	Доповнення онлайндіяльності учасників

Слід відмітити, що Т-курси є основною формою діяльності Talnet. Це обумовлено тим, що в основному пропонується індивідуальне онлайн-навчання, що ґрунтується на спілкуванні між учнем та експертом у ході виконання завдань.

Курс навчання триває протягом року і розділений на дві частини, присвячені різним темам. Кожна частина складається з теоретичного та практичного курсів. Результатом навчання є наукова робота учня на задану тему, яку він захищає онлайн перед усіма учасниками курсу. Крім того, учень має можливість представити свою роботу особисто перед членами академічного журі. При цьому дані курси є різноманітні, їх відвідують учні різного віку. В таблиці 2.3 представлено назви Т-курсів та кількість учнів, які їх відвідали у 2010/2011 навч. р.

Таблиця 2.3

Т-курси та кількість учнів, які їх відвідали у 2010/2011 навч. р.

№	Вік (роки)	9	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	Разом
		Відвідали, осіб											
Для учнів віку 13–15:													
1	Математика – функції з подібним	1		1	6	1	3	2		1	1		16

	значенням													
Для віку 14-15:														
2	Астро та Моделювання I – Астрономія у чорному та білому, вчимося комп'ютерному моделюванню	1			7	8	2	2	1					21
3	Біо та Гео I – Життя сучасності			2	4	3	3	2				1		15
4	Біологія людини I – Ротова порожнина, погляд через збільшувальне скло				2	7	8	4	7	4				32
5	Хімія I – Хімічні реакції навколо нас			1	2	11	2	2		2				20
6	Математика I – Математичні алгоритми та їх геометричне представлення				4	6		1	1	1				13
7	Матеріали та кристали. Експериментуємо та досліджуємо		1		3	1		2		1				8
Для віку 15–16:														
8	Астро та Моделювання II – Астрономія у кольорах. Вміємо моделювати		1			1		1						3
9	Біо та Гео II – З царства Флори та семінар географа				1	1	3	2						7
10	Хімія II – Хімія води				1	1		3	3	2				10
11	Математика II – Геометрія в статичі та русі				1		2	4	1	1				9
12	Матеріали та кристали II – Дослідження структури									2				2
Для віку 15–18 років:														

Наступною формою роботи з дітьми, що реалізується в рамках проекту Talnet, є Т-екскурсії.

Виявлено, що Т-екскурсії – це цікаве поєднання онлайн-навчання та екскурсій до провідних науково-дослідницьких установ. Екскурсії присвячено науковим дослідженням, експериментам та спостереженням.

Т-екскурсія складається з трьох частин:

- перша частина – онлайн-підготовка (учні готуються до екскурсії заздалегідь в онлайн-режимі, що посилює ефект самої екскурсії до установи);
- друга частина – власне екскурсія;
- третя частина – онлайн-завершення екскурсії, під час якого відбувається обговорення побачених експериментів та опрацювання результатів спостережень.

При цьому по завершенні екскурсії учень складає Т-звіт, який обговорюється в режимі онлайн з іншими учасниками проекту.

Цікаво, що розробниками Talnet було використано головну особливість цього освітнього інтернет-ресурсу та створено на його основі TALNET-кафе – віртуальне середовище, в якому учні з Чеської Республіки та інших держав, які цікавляться наукою та технікою, можуть спілкуватися між собою, ставити запитання, дискутувати, спільно вирішувати наукові проблеми.

Окрім віртуального спілкування важливою частиною діяльності Talnet є організація Т-зборів – зібрання учнів та їх керівників, де учні можуть презентувати результати своїх наукових робіт або разом весело і цікаво проводити час, а організатори Talnet та керівники проектів – обговорити стратегію подальшого розвитку проекту та спланувати певні заходи.

Цікавою особливістю Talnet є те, що цей проект здійснює активну міжнародну діяльність, спрямовану на учнів з різних країн, і в форматі Talnet International проводиться з 2006 р.

Учні з різних країн, які беруть участь у цьому проекті, разом вирішують наукові проблеми, з якими зустрічаються в навколишньому світі, та дають відповіді на питання, які виникають в умовах спільного існування в об'єднаній Європі. Під керівництвом інструктора учні проходять онлайн-курс, а завершується робота обов'язковими щорічними зустрічами в одній з країн-партнерів, які відбуваються навесні протягом одного тижня.

Основною мовою спілкування є англійська, що є складністю для більшості учасників, але водночас учні мають можливість покращити знання мови та підготувати себе до подальшої інтеграції у світовий освітній простір.

Крім того, здійснюються закордонні поїздки для чеських учнів по наукових центрах Європи (Німеччина, Англія, Швейцарія тощо). Кожній поїздки передують підготовчий онлайн-курс. До сьогоднішнього дня діяльність Talnet International лімітується тим, що онлайн-освіта учнів у віці 13–19 років не дуже поширена в освітніх системах країн Європи, тому основними партнерами проекту є недержавні неприбуткові організації та експериментальні клуби для особливо обдарованих дітей. Головними партнерами є клуб Estrella (іспанське товариство з вивчення обдарованості, Університет Complutense у м. Мадрид), клуб Kubus (неформальне об'єднання Deutsche Gesellschaft für das hochbegabte Kind e.V., Німеччина), Молоді природознавці (неофіційне товариство при гімназії Šrobárova Košice та університету Pavla Josefa Šafárika в м. Кошиця, Словаччина).

Слід відмітити, що під егідою Talnet International уже було реалізовано низку проектів. Так, у 2008 р. 40 учасників з 4 країн, працюючи у групах після онлайн-підготовки, зустрілися на семінарі в Європейському центрі супутникової навігації та конструкторському бюро космічної робототехніки й зібрали власних роботів, оцінили якість їх виконання та програмного забезпечення, а роком пізніше, у 2009 р., більше 40 учасників з 4 країн, вивчали особливості генерування електроенергії та досліджували вплив цього процесу на ландшафт та довкілля в рамках проекту Revital 09.

При цьому в травні 2011 р. в м. Ла-Корун'я, Іспанія було проведено зустріч у рамках міжнародного природознавчого проекту Ocean & Diversity, цій зустрічі передувала онлайн-підготовка, під час якої учасники ознайомилися з надзвичайно важливою роллю океану в житті на планеті Земля, а безпосередньо на зустрічі 40 учасників з 4 країн обговорювали актуальні проблеми Європи, суспільства та людини.

Окрім форм робіт, які спрямованих на опанування учнями матеріалу з певних дисциплін, також існують Т-просемінари – онлайн-семінари, на яких учні опановують загальні навички, такі як написання наукових текстів, ведення дискусій, створення презентацій, аналіз даних, використання певного програмного забезпечення тощо [225, 228, 244, 245].

Робота проекту Talnet показує приклад використання високоінформаційних технологій для розвитку обдарованої дитини. А ефективність таких методів роботи з дітьми підтверджує зростаюча з року в рік кількість дітей, які приєднуються до цього проекту (рис. 2.2).

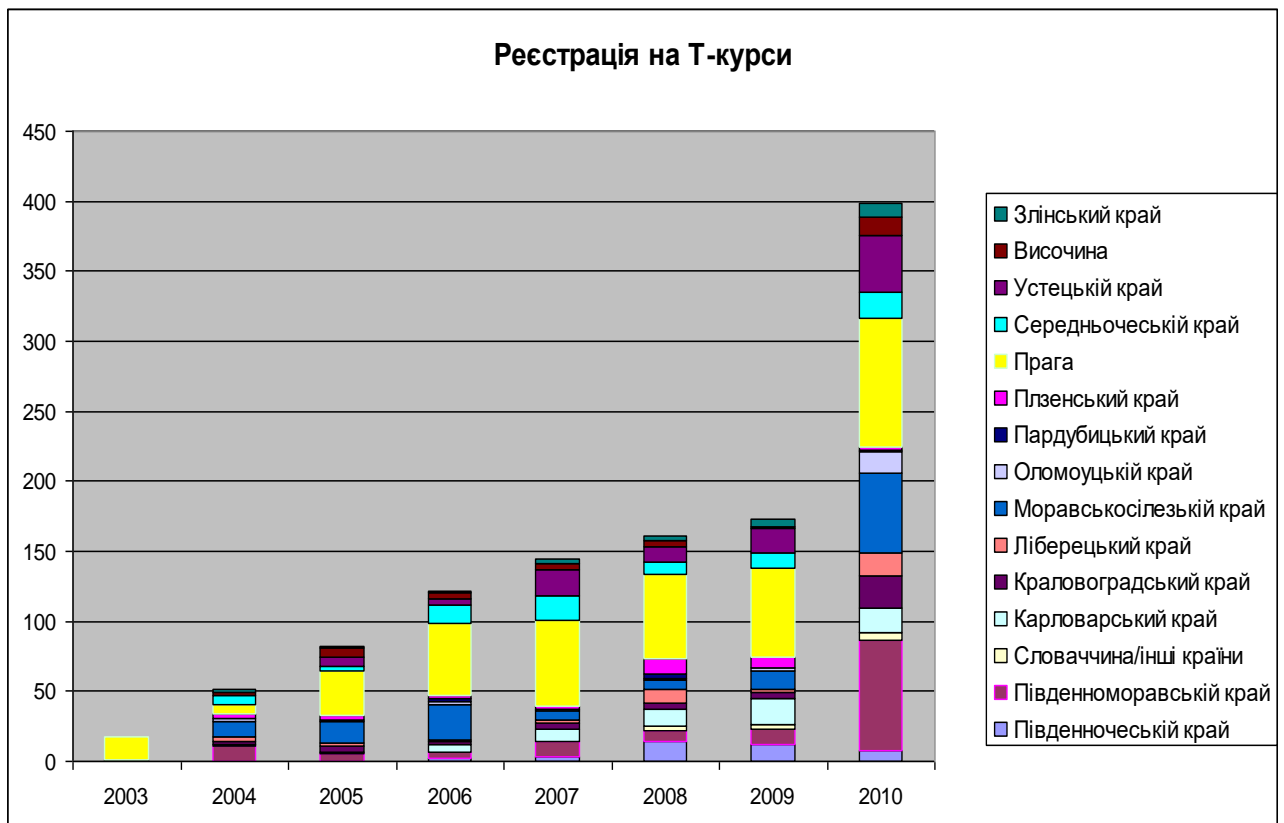

Рис. 2.2. Динаміка залучення учнів різних регіонів Чеської республіки до участі в онлайн-курсах під егідою TALNET.

Можемо відзначати ще багато цікавих аспектів у підтримці талановитої молоді в Чеській Республіці.

Серед проектів, які реалізуються для обдарованих дітей вагому увагу заслуговує проект «Відкрита наука», який було започатковано у вересні 2005 р. Академією наук Чеської Республіки (АНЧР). Головною метою проекту було надати можливість учням середніх шкіл м. Праги, які проявляють інтерес до науки, взяти участь у наукових дослідженнях з природничих та технічних напрямів під керівництвом професійних науковців.

У наукових установах і закладах Академії наук Чеської Республіки, під керівництвом досвідчених науковців, учні можуть брати участь у науковій роботі, експериментах та польових дослідженнях, працювати в лабораторіях. Беручи участь у проектах, діти можуть ознайомитись із сучасними науковими дослідженнями та практичними аспектами

повсякденного життя вчених. Вони мають унікальну можливість активно брати участь в дослідженнях найкращих наукових установ для реалізації своїх власних дослідницьких проектів, отримати досвід та інформацію для генерування власних ідей, для професійної орієнтації та професійного зростання.

У вересні 2009 р. розпочав свою роботу проект «Відкрита наука II», який розширив коло своєї діяльності і співпрацює з учнями середніх шкіл з усіх регіонів країни. Проект допомагає учням сформулювати уявлення про перспективи розвитку науки та наукових досліджень, надає можливість встановити контакти з провідними експертами тієї чи іншої галузі.

Наукові заклади, які беруть участь у проекті, пропонують наукові теми, до яких вони готові залучити учнів. Під час реалізації проекту «Відкрита наука II» було відкрито більше 330 таких тем з природничої проблематики.

У 2010 р. було подано заявки від 450 учнів середніх шкіл на участь у проекті. Науковцями було відібрано більше 200 найталановитіших учнів для участі у стажуванні. Найбільший інтерес у учнів викликали теми в галузі біології, математики та інформатики, але були зацікавлені і в спеціалізованих темах в галузі хімії, фізики, геології та географії.

Окрім провідних науково-дослідних установ, у регіонах у проекті беруть участь 8 вищих навчальних закладів: Університет Південної Богемії, (м. Чеська Будейовіце), Університет Масарика, (м. Брно), Університет Менделя, зокрема, факультет садівництва (м. Брно), факультет природничих наук Університету в м. Острава, факультет природничих наук Університету Палацького, (м. Оломоуц), Карлов університет в м. Прага, факультет природничих наук Університету Томаша Баті (м. Зліні), Технічний університет (м. Острава), Університет у м. Пардубіца.

Результатом участі учнів у проекті «Відкрита наука II» є не лише досвід практичної роботи, але й написання наукової роботи за результатами досліджень, в яких вони брали участь. На проекті учні навчаються працювати

зі спеціалізованими базами даних і отримують навички, необхідні для написання фахових наукових робіт. Також учні зі своїми науковими роботами можуть брати участь у конкурсі SOC. Кращі учні мають можливість публікувати свої роботи у фахових журналах і брати участь в студентських наукових конференціях як у Чеській Республіці, так і за кордоном [192; 193].

Для залучення якомога більшої кількості дітей молоді до змістовного та цікавого проведення вільного часу в рамках неформальної освіти щороку проводиться так звана «Бамбіріада» (Bambiriada), найбільша демонстрація діяльності дитячих і молодіжних об'єднань та дозвільних центрів. Вона організовується ČRDM та SP DDM у співпраці з MŠMT, Міністерством оборони та іншими партнерами та спонсорами, які фінансують усі необхідні витрати цього масштабного заходу у більш ніж 20 містах по всій Чеській Республіці.

Мета фестивалю – представити широкий спектр різних видів корисного дитячого дозвілля, залучаючи відомих людей і засоби масової інформації, і таким чином підкреслити важливість дитячого світу і змін у ньому, які можливі завдяки позашкільній освіті та розумінню і підтримці дорослих.

До програми «Бамбіріади» входить ознайомлення з діяльністю дитячих і молодіжних організацій, центрів вільного часу. Діти можуть самі обрати заняття та гуртки, які вони хотіли б регулярно відвідувати у вільний час. Відвідувачі фестивалю мають можливість особисто спостерігати, як проходять заняття в окремих гуртках. Театральна та музична самодіяльність, спорт, комп'ютерні та настільні ігри, заняття рукоділлям, туристичні та скаутські організації і багато іншого – усе це можна знайти і побачити на цьому фестивалі.

У 2011 році організацію «Бамбіріади» довірили Вищій школі хімічних технологій, а саме студентам, які організували цікаві міні-станції, підходячи до кожної з яких, можна було на власні очі побачити чудеса хімічних

процесів, подивитися пізнавальний документальний фільм, дізнатися про те, що ще недавно було невідомим.

Водночас, необхідно відзначити той факт, що зважаючи на те, що глобальна мережа Інтернет стає невід'ємною частиною життя сучасної людини, діти починають користуватися комп'ютером з раннього віку. Завдяки цьому останнім часом швидкими темпами зростає саме цей сегмент користувачів Інтернету. Багато дітей знайомляться з мережею у школі, а багато з них користуються нею і вдома. Не дивно, що їх увагу привертають цікаві проекти в Інтернеті. Наприклад, у Чехії група ентузіастів, учнів середньої школи і студентів коледжу – створили віртуальну школу Гогвартс, за мотивами роману про Г. Поттера. За інтернет-адресою [www.hogwarts.czechzone.net] можна знайти цілу поттерівську школу, де самому можна обрати собі предмет – від німецької мови до змішування лікарських трав, знайти власного професора, який цілий рік буде навчати вас обраному предмету. Цікавим у цьому проекті є той факт, що віртуальна школа Гогвартс має кілька тисяч постійних студентів та більше двадцяти постійних лекторів. Проект діє близько п'яти років і користується великою популярністю.

Також працює низка інтернет ресурсів для обдарованих дітей та їх батьків, наприклад, <http://www.talenty.eu> – веб для обдарованих та талановитих дітей або <http://www.nadanedite.cz> – портал для батьків та педагогів які вболівають за розвиток обдарувань та талантів своїх дітей та ін.

Також, інформацію про свою діяльність та про розвиток обдарованих публікують окремо організації, що приймають участь у Відомчій робочій групі з догляду за когнітивно обдарованими дітьми та учнями (Veřejné jednání Resortní pracovní skupiny k péči o kognitivně nadané děti a žáky) на своїх інтернетсторінках.

У 2010 р. було започатковано проект Kamchodit (Куди піти) у формі інтерактивної карти на основі карти Google, яка дозволяє дітям та їх батькам легко дізнатися, де найближче до їхнього помешкання знаходиться установа

неформальної освіти, в якій вони можуть провести свій вільний час. Карта показує клуби, центри дозвілля, спортивні майданчики, дитячі майданчики.

Таким чином, Інтернет стає потужним джерелом, що слугує потребам обдарованих дітей та тих, хто ними опікується, а досвід чеських ентузіастів безперечно потребує детального вивчення та аналізу з тим, щоб реалізувати подібний освітній проект в Україні.

Вагоме значення серед різних форм і методів роботи з розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки займає проект Чеські голівоньки (чеськ. *České hlavičky*). Його реалізує AMAVET разом з Міністерством освіти молоді та спорту, Товариством розвитку талановитої молоді Чеської Республіки, Празьким економічним університетом, компанією Чеська голова (чеськ. *Česká hlava*) [131].

Слід відмітити, що проект Чеські голівоньки спрямовується на зацікавлення чеської талановитої молоді природознавчим та технічними науками. Нагороду традиційно отримують молоді люди, які роблять свої перші успішні кроки в дослідництві. Учні, як правило, помічають педагоги, які і подають заявки на участь. Відповідно проект Чеська голова (чеськ. *Česká hlava*) спрямовано з метою підтримки інтелігенції. Крім щорічного нагородження найрозумніших чехів, його головним завданням є популяризація науки і підвищення престижу вчених як головних творців економічного добробуту держави.

Щорічно, починаючи з 2007 р., присуджується п'ять премій (від 15 до 50 тис. крон) найбільш перспективним у науковому відношенні учням початкових і середніх шкіл. Премії Merkur, Futura, Ingenium, Genus і Abraxan заснували такі різні, але однаково зацікавлені в розвитку чеського інтелекту організації, як Празький економічний університет, енергетичний концерн CEZ, фірма Veolia Water та медична страхова компанія MBS Чехії.

Премії «Чеська голова» та «Чеська голівонька» – це один із способів зміцнення престижу чеської науки та одна з форм розвитку обдарованої молоді.

Варто згадати і першу європейську виставку наукових проектів ESE'96 молоді в м. Прага, в якій взяли участь понад 460 юних учасників з дванадцяти країн та конкурс Exprosciences, який з метою надання можливостей для розвитку творчої діяльності в галузі науки і техніки серед учнів середньої школи організовує і проводить AMAVET. При цьому, переможці національних конкурсів допускаються до участі в таких міжнародних виставках, як ESI (Expro-Sciences international).

Встановлено, що в організації цих та інших заходів беруть участь тисячі дорослих, в основному добровольців, та сотні тисяч дітей. Проходять подібні заходи на рівні міст, районів, країв та на загальнодержавному рівні. Деякі з них мають багату традицію, були створені ще в першій половині ХХ століття, деякі виникли зовсім недавно. Ці заходи розраховано на дітей, які мають розумові обдарування, творчі здібності, дітей з обмеженими можливостями та всіх, хто бажає прийняти в них участь.

Одним з напрямів, який є важливий з точки зору розвитку обдарованої дитини, і має значне розповсюдження в Чеській Республіці – це система олімпіад. При цьому ці заходи здійснюються на різних рівнях, а саме: рівні закладу, районному, міському, обласному, національному та міжнародному.

У ході дослідження виявлено, що щороку проводяться предметні олімпіади з історії, хімії, інформатики, біології, фізики, математики, чеської, англійської, російської, іспанської, німецької, французької та латинської мов, географії та інших предметів. Про високий рівень учасників таких змагань свідчать результати міжнародних предметних олімпіад, в яких чеські учні часто посідають призові місця. Наведемо деякі предметні змагання, у яких взяли участь чеські учні у 2009 р.:

– міжнародна хімічна олімпіада – Кембридж, Велика Британія: 12-21 липня 2009 року, взяли участь 250 учасників з 66 країн, від Чеської Республіки приймали участь 4 учасники – 1 срібна медаль та 3 бронзові;

– міжнародна біологічна олімпіада – Цукуба, Японія: 12–19 липня 2009 року, 221 учасник з 55 країн, 4 учасники з Чеської Республіки – 3 срібні медалі та 1 бронзова;

– міжнародна олімпіада з інформатики – Пловдив, Болгарія: 8–15 серпня 2009 року, 312 учасників з 82 країн, 4 учасники з Чеської Республіки;

– міжнародна математична олімпіада – Бремен, Німеччина: 10–22 липня 2009 року, 565 учасників з 104 країн, від Чеської Республіки 6 учасників – 1 срібна медаль та 2 бронзові;

– міжнародна олімпіада з фізики – Меріда, Мексика: 11–19 липня 2009 року, 316 учасників з 68 країн, від Чеської Республіки 5 учасників – 2 срібні медалі та 3 бронзові;

– середньоєвропейська математична олімпіада – Познань, Польща: 24–29 вересня 2009 року, 59 конкурсантів з 10 країн, від Чеської Республіки 6 учасників – 1 срібна медаль та 4 бронзові;

– гран-прі з хімії – Ельванген, Німеччина: 4–9 жовтня 2009 року, 22 конкурсанти з 11 країн, 4 учасники з Чеської Республіки;

– міжнародна астрономічна олімпіада – Ханчжоу, Китай: 8–16 листопада 2009 року, 110 учасників з 20 країн, від Чеської Республіки 5 учасників – 2 срібні медалі та 3 бронзові;

– турнір для молодих фізиків – Тяньцзінь, Китай: 21–28 травня 2009 року, 27 команд з 21 країни, від Чеської Республіки 5 учасників;

– середньоєвропейська олімпіада з географії – Хожув і Бельсько-Бяла, Польща: 15–21 вересня 2009 року, 36 конкурсантів з 9 країн, від Чеської Республіки 4 учні – 3 срібні та 1 бронзова медалі [237].

Чеські обдаровані діти активно залучаються до участі у такому міжнародному проекті, як EU Contest – Європейський конкурс для молодих учених, який організований та проводиться під егідою ЄС. Він проходить з 1989 р. та є продовженням конкурсу, який проводився у 1968–1988 рр. під патронатом корпорації Philips (Табл. 2.4.).

**Загальний підсумок участі чеських учнів, фіналістів SOС, у
конкурсі EU Contest**

Рік проведення конкурсу	Результат
2000 р.	Головний приз та спеціальний приз Європейської космічної агенції (ЄКА)
2003 р.	Головний приз
2005 р.	Головний приз та спеціальний приз ЄКА
2006 р.	2 головних приза та спеціальний приз ЄКА
2007 р.	Головний приз
2008 р.	Головний приз
2010 р.	Головний приз та спеціальний приз Шведської академії
Загалом	7 головних призів та 4 спеціальних

Виявлено, що метою цього конкурсу є просування ідеї співробітництва та взаємного обміну досвідом між учасниками конкурсу; надання можливості конкурувати з кращими студентами на європейському рівні; полегшити молодим ученим налагодження контактів зі студентами зі схожими інтересами та здібностями і надати можливість зустрічатися з видатними вченими.

Учасників конкурсу відбирають серед фіналістів SOС за такими критеріями:

оригінальність роботи;

практичний вклад у вирішення актуальної проблеми;

знання англійської мови автором роботи;

здатність представити роботу;

пояснити, описати і обґрунтувати актуальність проблеми, її рішення і результати.

Свідченням престижності EU Contest є те, що в 2011 р. в конкурсі взяло участь 89 проектів з 38 країн Європи .

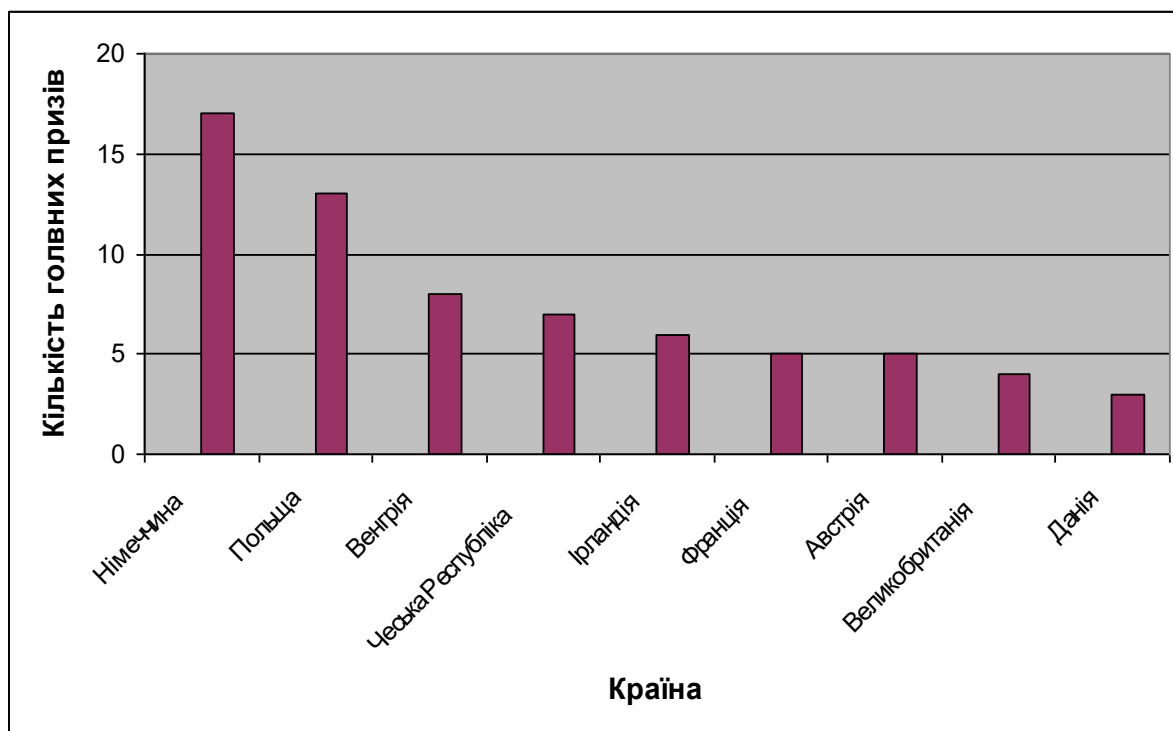

Рис. 2.3. Успіхи європейських учнів у міжнародному змаганні юних науковців «EU Contest for Young Scientists» за період 2000–2010 рр.

У процесі дослідження встановлено, що країни Центральної та Східної Європи лідирують у цьому переліку, що дозволяє нам припустити, що науково-дослідна робота в них з обдарованими дітьми проводиться на доволі високому рівні.

Загалом, за період 2000–2010 рр. команда Чеської Республіки здобула 7 головних призів і посіла 4 місце серед країн учасниць (Рис. 2.3.).

Регулярна успішна участь чеських молодих учених не залишилась непоміченою організаторами конкурсами, тому конкурс у 2013 р. буде проведено в Чеській Республіці.

Інший конкурс EUSO (European Union Science Olympiad), що також організовано під егідою Європейського Союзу, призначено для учнів до 16 років і поєднує в собі програми з біології, фізики та хімії. Дана Олімпіада задумана як міждисциплінарне командне змагання, яке ставить за мету не

конкурувати з однопредметними олімпіадами з фізики, хімії та біології, а інтегрувати ці наукові дисципліни в логічно пов'язане ціле й, таким чином, доповнити однопредметні міжнародні Олімпіади. Кожна країна Європейського Союзу може представити максимум дві команди за такими дисциплінами, як фізика, хімія та біологія.

До обов'язків, що стоять перед країною організатором, окрім матеріально-технічної організації олімпіади, також входить і підготовка завдань для учасників. При підготовці завдань організатори керуються тим, що всі дисципліни повинні бути представлені рівномірно, а завдання повинно мати стосунок до вирішення прикладної задачі.

Встановлено, що метою конкурсу є: пробудження інтересу до вивчення природничих наук в якомога більшої кількості учнів; розвиток творчого потенціалу та навичок командної роботи для вирішення практичної проблеми; заохочення кар'єрного росту молодих талановитих учнів та сприяння розвитку їх талантів; отримання можливості порівняти навчальні плани та освітні тенденції в природничих науках серед держав – членів ЄС, з метою вдосконалення національних освітніх програм.

У процесі дослідження визначено, що вперше команда від Чеської Республіки взяла участь в Олімпіаді в 2007 р. й відразу отримала бронзову нагороду (табл. 2.5).

Потім – наступного року в Нікосії чеська команда отримала срібну нагороду, а в 2009 р. в Мурсії (Іспанія) отримала головний приз серед 41 команди. Зважаючи на вдалу участь в олімпіаді 2010 р., організацію олімпіади в 2011 р. було доручено саме Чеській Республіці (відбулася в м. Пардубіце в квітні 2011 р.).

Таблиця 2.5

Результати участі команди Чеської Республіки в EUSO

Рік проведення Олімпіади	Місто, країна	Результат
-----------------------------	---------------	-----------

1-й, 2003 р.	Дублін, Ірландія	
2-й, 2004 р.	Гронінген, Нідерланди	
3-й, 2005 р.	Галвей, Ірландія	
4-й, 2006 р.	Брюссель, Бельгія	
5-й, 2007 р.*	Потсдам, Німеччина	бронзова медаль
6-й, 2008 р.*	Нікосія, Кіпр	срібна медаль
7-й, 2009 р.*	Мурсія, Іспанія	абсолютна першість
8-й, 2010 р.*	Нікосія, Кипр	абсолютна першість

* – участь команди Чеської Республіки.

Ще одним цікавим проектом щодо розвитку обдарованої молоді є Міжнародний науково-технічний конкурс Intel ISEF, який було започатковано в 1950 р. в США. Щороку на початку травня конкурс проходить в одному з міст США, і у ньому беруть участь учні більш як 50 країн з усього світу. Конкурсна програма складається з 15 дисциплін. Генеральний спонсор – компанія Intel ISEF.

Слід відмітити, що конкурс викликає великий інтерес професійної громадськості, в його урочистих заходах беруть участь лауреати Нобелівської премії, інші видатні вчені та громадські діячі. У цьому престижному конкурсі учасники конкурсу СОЇ беруть участь з 1999 р. і отримали багато нагород (Табл. 2.6.) [216].

Таблиця 2.6

Результати участі учасників Конкурсу проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (СОЇ) у конкурсі Intel ISEF

Рік проведення конкурсу	Результат
1999 р.	Спеціальний приз метеорологічного товариства
2000 р.	4 призове місце та спеціальний приз комп'ютерного

	товариства
2002 р.	Спеціальний приз Адміністрації з авіації та космосу
2003 р.	Спеціальний приз від компанії Kodak
2004 р.	4-те призове місце
2005 р.	4-те призове місце та спеціальний приз Американської асоціації штучного інтелекту
2007 р.	3-тє призове місце
2009 р.	4-те призове місце та спеціальний приз комп'ютерного товариства
2010 р.	3-тє призове місце
Загалом	6 головних призів та 6 спеціальних

За даними офіційного звіту Ради досліджень розвитку та інновацій Чеської Республіки, за станом на 2002 р. частка випускників у галузі природничих і технічних наук в Чехії була однією з найнижчих у ЄС (4,02%), випереджаючи за цим показником лише Грецію. Серед 12 країн, які останніми приєдналися до ЄС (за винятком Словенії), ця частка становила у середньому лише половину середнього показника по ЄС (10,3%). Інші дані, які посилаються на ці ж документи, свідчать, що частка випускників вищих навчальних закладів до загальної чисельності населення від 25 до 64 років у 2000 році була однією з найнижчих в країнах OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) (11,6%). Для порівняння показник у США – 36,5%, у Фінляндії – 32,5%, в Японії – 26,9% і у Великій Британії – 28,6% [119]. Якщо розглянути ці ж показники станом на 2008 рік, то можна відзначити, що вони значно зросли. Так, загальна кількість випускників вищих навчальних закладів з усіх навчальних програм в Чехії у 2008 році досягла 222% від рівня 2002 року, 221% – у природничих науках і 235% – у технічних [120].

Це, на нашу думку, свідчить про те, що керівництво Чеської Республіки обрало вірну стратегію, і зусилля, які було спрямовано на залучення дітей та молоді до науки, вже дають свої результати.

Можна багато аналізувати матеріал чеського досвіду щодо розвитку обдарованих дітей, проте нас, передусім, він цікавить у контексті його використання в умовах українських реалій.

Як висновок, зазначимо, що в Чеській Республіці дуже велика увага приділяється саме підтримці талановитої молоді через участь у конкурсах, олімпіадах, науково-дослідницькій роботі з використанням інноваційних технологій.

З метою розвитку обдарованості розробляється низка заходів. Зокрема, створено інтернет-середовище Talnet, розвиваються такі проекти, як Конкурс проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів, Чеські голівоньки тощо. Також переможці чеських національних проектів беруть участь і перемагають (!) у міжнародних освітніх конкурсах, захистах науково-дослідних робіт, олімпіадах. Це, зокрема, EU Contest, EUSO, INTEL ISE тощо.

Також відзначимо, що в Чеській Республіці враховується (і активно використовується) той факт, що сучасна молодь активно користується мережею Інтернет. Тому значна увага приділяється саме організації і проведенню різних заходів щодо розвитку обдарованих дітей та обміну досвіду між педагогами і комунікації між дітьми саме через онлайн-мережу. Це і згадуваний нами вище проект інтернет-середовища Talnet, і різноманітні онлайн-курси, екскурсії, просемінари тощо.

Перелік зазначених заходів не є вичерпним, проте, він виконує головне своє призначення – рівень інтелектуального потенціалу Чеської Республіки постійно зростає.

Наступним компонентом організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у системі неформальної освіти Чеської Республіки є кадровий. Варто наголосити, що у Чеській Республіці добре поставлена

підготовка кадрів до роботи у неформальній освіті з дітьми та молоддю. Низка педагогічних факультетів провідних університетів Чеської Республіки, таких як Югочеський університет в Чеських Будейовіцах, Технічний Університет в Ліберці, Університет Масарика в Брно, Університет у Градці Краловем, Карлов Університет в Празі, Остравський Університет в Оставі, Олмоуцький університет, Університет Яна Євангелісти Пуркине в Усті над Лабем, Університет Полацкего в Олмоуці, Університет Томаша Баті в Зліні пропонують таку *програму* як «педагогіка вільного часу». Після отримання диплому із спеціальності, педагог вільного часу набуває можливості працювати у центрах дозвілля дітей та молоді, недержавних неприбуткових організаціях які присвячують свою діяльність вільному часу дітей, тощо. Випускники таких програм підготовані як до безпосередньої роботи з дітьми, так і до методичного керівництва організаціями такого типу.

Також працюють студії педагогіки вільного часу, які пропонують освітні програми на здобуття кваліфікації педагог вільного часу. Діяльність таких студій регламентується Законом «Про педагогічних працівників та про внесення змін до деяких законів» (Zákon č. 563/2004 Sb., Zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů)[242] та постановою «Про підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, комісії з акредитації та критерії діяльності педагогічних працівників» (Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků) [232].

Крім того можна відзначити роботу Асоціації викладачів педагогіки вільного часу (Asociace vzdělavatelů pedagogů volného času), це недержавна неприбуткова організація викладачів, які професійно готують педагогів вільного часу. Метою асоціації є сприяння розвитку педагогіки вільного часу як окремої дисципліни та спеціальності. Мета здійснюється в основному через експертну консультативну діяльність, публікації на цю тему, професійні зустрічі, семінари та конференції, координацію навчальних

програм з педагогіки вільного часу, пропаганду серед громадськості. посередництво та обмін інформацією [122].

Функції науково-методичного забезпечення працівників освіти покладено також на Методичний портал рамкових освітніх програм. Цей проект виник як головна методична підтримка введення рамкових освітніх програм у школах, та для підвищення кваліфікації педагогів. Його завданням було створити середовище, в якому педагоги мали б можливість спілкуватися, обмінюватися досвідом. Портал створено в рамках проекту Європейського соціального фонду в Чеській Республіці Методика II, який реалізує MŠMT у співпраці з VÚP та з NÚOV. На сьогоднішній день портал складається з трьох основних частин – змістовної, комунікативної та освітньої, які, у свою чергу, поділяються на вісім модулів. Їх призначено для пошуку або публікацій різноманітних матеріалів, які стосуються педагогіки або шкільної проблематики [176].

Окрім того, IPPP підготував й продовжує реалізувати освітню програму у сфері системи розвитку обдарованих дітей та учнів, розраховану на педагогів, шкільних психологів та вдосконалення роботи шкільних консультаційних центрів.

Виявлено, що найбільшу кількість учителів були підготовлено в 2004–2005 рр., а коли кількість зацікавлених в освітніх програмах знизилася, поступово зріс внесок у підготовку педагогів іншими акредитованими програмами, які було підготовлено іншими організаціями.

Також у рамках реалізації концепції, у 2004 р. під егідою IPPP Чеської Республіки було організовано групою експертів (психологів та педагогів, більшість з яких – викладачі університетів) «Круглий стіл для обдарованих». Головним завданням цієї групи була розробка методичних матеріалів для педагогів, які працюють з обдарованими дітьми, а у 2008 р. ними було розроблено остаточний варіант посібника для педагогів. Також були стандартизовані та випущено тест для ідентифікації обдарованих дітей SON-

R 2,5-7. З ним були ознайомлені та пройшли інструктаж з його використання співробітники психолого-консультаційних служб.

Однією з дієвих форм роботи спрямованої на розвиток обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки є проведення семінарів.

Так, Конкурс проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (SOČ) з 2004 р. проводить цикл семінарів – творчих майстерень та літніх шкіл, організованих для розвитку талановитої молоді. Ці заходи проводяться завдяки гранту Міністерства освіти, молоді та спорту Чеської Республіки або фінансуються регіональними органами державного управління. Форма та зміст семінарів – це триденні творчі майстерні в осінній період та тижневі літні школи в період літніх шкільних канікул за технічною, природознавчою та гуманітарною тематикою [217].

Програма цих заходів спрямована, як на учнів середніх шкіл, так і на педагогів, керівників наукових робіт та організаторів різноманітних заходів для обдарованих, а реалізується, в основному, у формі семінарів.

Слід відзначити, що проведення таких семінарів призвело до значного збільшення призових місць, здобутих учасниками Конкурсу проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів (SOČ) на міжнародних змаганнях, оскільки успішні проекти, які було відібрано на фінальному етапі, беруть подальшу участь у престижних міжнародних конкурсах молодих вчених, які проводяться в Європі та за океаном, а саме: EU Contest (European Union Contest for Young Scientists), EUSO (European Union Science Olympiad), міжнародний конкурс INTEL ISEF, про які ми говорили вище.

Ще одним прикладом є проведення семінарів для педагогів в рамках Talnet, де останні отримують теоретичну та практичну інформацію, що стосується навчання обдарованих учнів. На семінарах педагоги можуть обговорювати отриману інформацію, а також ділитися власним досвідом зі своїми колегами і фахівцями. Під час проведення семінарів використовуються цифрові відео-записи студентських заходів, щоб стимулювати обговорення між вчителями та спеціалістами з метою

збагачення знань обох груп і створення оптимального середовища для учнів, щоб останні мали змогу проявити свою зацікавленість і талант та розвивати його далі. Проводяться різноманітні акції для популяризації Talnet.

Тут також варто згадати проект «Ключі до життя», про який ми вже говорили вище, основною метою якого є підвищення якості підготовки персоналу, що працює з дітьми та молоддю й удосконалення системи позашкільної освіти та освіти за інтересами.

Слід відзначити те, як відбувається фінансування діяльності організацій неформальної освіти, різноманітних проектів, заходів, які присвячені дітям у вільний час та обдарованим дітям зокрема. Окрім державного фінансування, кошти на яке закладені в бюджеті Чеської республіки відбувається також фінансування на регіональному рівні, та на приватному рівні.

Останнім часом ведеться активна робота, яка дає позитивні результати, по залученню недержавних коштів до фінансування проектів на підтримку обдарованих дітей. Кошти надходять у формі стипендій, грантів та спонсорських пожертвувань, також пропонується практичне робота в компаніях, наприклад, у формі стажувань, екскурсій, виробничих практик. Крім того надходження фінансів відбувається з різноманітних фондів як чеських, так і фондів Європейського Союзу.

Висновки до розділу II

Дослідженням встановлено, що важливим для України серед європейських держав, в яких здійснюється розвиток обдарованих дітей у неформальній освіті, є досвід Чеської Республіки, яка має спільні історичні та культурні особливості, подібну до української структуру освіти.

З'ясовано, що неформальна в Чеській Республіці орієнтована на здобуття компетентностей, знань, вмінь і навичок, які можуть покращити задоволення соціальних потреб та зайнятість підростаючого покоління. Неформальна освіта дітей надається центрами, позашкільними й шкільними клубами, приватними навчальними закладами, неурядовими організаціями тощо. Необхідною умовою для реалізації такої освіти є участь професійного викладача, педагога або кваліфікованого наставника. При цьому неформальна освіта не веде до здобуття освітнього рівня, отримання атестата, диплома тощо.

Особливе місце в неформальній освіті Чеської Республіки займає розвиток обдарованих дітей.

Узагальнення теоретичних підходів і практики неформальної освіти показали, що розвиток обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки – це процес становлення і зростання особистості, її здібностей, талантів у певній діяльності у вільний час без здобуття освітнього рівня, що здійснюється професійними педагогами.

Дослідженням встановлено, що організаційно-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки являють собою сукупність взаємопов'язаних зовнішніх і внутрішніх факторів, від реалізації яких залежить розвиток обдарованих дітей, і включають такі компоненти: нормативний, організаційний, педагогічний, кадровий та фінансовий.

Виявлено, що першим є нормативний компонент організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки, котрий передбачає наявність необхідної нормативно-правової бази, яка є основою забезпечення функціонування і розвитку неформальної освіти обдарованих дітей.

Основою законодавства Чеської Республіки в цій сфері є: Закон про дошкільну, початкову, середню, вищу професійну та інші освіти (шкільний закон) (Zakon č.561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). При цьому важливими документами Чеської Республіки у сфері неформальної освіти обдарованих дітей також є: Постанова про освіту дітей, учнів та студентів зі спеціальними освітніми потребами та обдарованих дітей, учнів, студентів (Vyhláška č.73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných); Постанова про освіту за інтересами (Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání); Концепція національної політики у сфері дітей та молоді на 2007–2013 рр. (Koncepte státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007–2013); Стратегія освіти протягом життя в Чеській Республіці (Strategie celoživotního učení ČR), Концепція підтримки обдарованих дітей та учнів на період 2009–2013 рр. (Koncepte péče o mimořádně nadané děti a žáky pro období let 2009–2013).

Другим є організаційний компонент організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки, який передбачає створення, ефективного функціонування та розвиток багаторівневої структури і різноманітних за типами, видами, чисельністю навчальних закладів неформальної освіти та інших соціальних інституцій, у яких забезпечується розвиток обдарованих дітей.

Встановлено, що на сьогодні Чехія не має контрольованої державою централізованої структури освіти, яка була б зосереджена виключно на розвитку обдарованих дітей. Робота з обдарованими дітьми у неформальній освіті Чеської Республіки здійснюється інституціями як державної, так і

недержавної форм власності на трьох рівнях – державному, регіональному, недержавному.

Аналіз ситуації показує, що на державному рівні основним органом, який відповідає за роботу з дітьми, є Міністерство освіти, молоді та спорту Чеської Республіки. Також на цьому рівні державну політику щодо роботи з обдарованими дітьми формують Національний інститут у справах дітей та молоді з відповідним департаментом «Талантцентрум»; Інститут психолого-педагогічного консультування; Національний інститут післядипломної освіти; Національний інститут професійної освіти; Інститут досліджень дітей та сім'ї та Центр обдарованих дітей. Дані інституції розробляють документи нормативного, концептуального та аналітичного змісту; здійснюють методологічне керівництво організаціями, які працюють з дітьми; проводять міждисциплінарні наукові дослідження, пов'язані з розвитком обдарованих дітей, та організують наукові заходи; надають консультації та організують акредитовану професійну підготовку і навчання педагогічних кадрів; проводять різноманітні конкурси, предметні олімпіади для учнів тощо.

Наступним у структурі є регіональний рівень, що включає різноманітні центри дітей та молоді, заклади неформальної освіти за інтересами, центри дозвільного виховання, школи, які розташовані в містах та невеликих містечках Чеської Республіки і працюють з обдарованими дітьми.

Слід відзначити традиції та глибоке історичне коріння функціонування, розвитку та популяризації неформальної освіти, що пов'язана з організацією вільного часу дітей. Так, при деяких закладах неформальної освіти та школах, які підвищену увагу приділяють обдарованим дітям, діють клуби батьків обдарованих дітей, де відбувається обмін досвідом щодо навчання та виховання, розглядаються можливості розвитку обдарованих дітей у конкретній школі, організуються громадські обговорення та тематичні семінари для дітей та батьків тощо.

Відмітимо, що третім є недержавний рівень, що передбачає безпосередню участь недержавних організацій у роботі з обдарованими дітьми. Серед них: Центр обдарованості, Товариство талантів, Товариство Менза, Асоціація молодих деброярів Чеської Республіки, Асоціація у справах молоді, науки і технологій (AMAVET), а також регіональні громадські організації, такі як Південноморавський центр міжнародної мобільності тощо.

Третім компонентом організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки є педагогічний компонент, який передбачає єдність мети, змісту, форм, методів та засобів роботи з обдарованими дітьми, організації навчально-виховного процесу.

У процесі дослідження встановлено, що в Чеській Республіці існує інтеграційний підхід до навчання обдарованих дітей. Так, їм надано змогу навчатися в умовах загальноосвітнього закладу, але, водночас, таким дітям створено необхідні умови для розвитку їх потенціалу. Зокрема, допускається «прискорення в освіті» (дочасний вступ до школи, можливість закінчувати школу раніше визначеного строку, складаючи іспити за кожен навчальний рік, який дитина пропускає), можливість навчатися за індивідуальним навчальним планом та у сформованих спеціальних групах.

При цьому в педагогічній діяльності належним чином враховується той факт, що сучасні діти активно користуються мережею Інтернет та є соціально активними. Тому значна увага приділяється організації і проведенню різноманітних заходів щодо розвитку обдарованих дітей через онлайн-мережу і різноманітні проекти. Серед них, інтернет-середовище Talnet, Конкурс проектів науково-дослідницьких робіт для талановитих учнів, проект «Відкрита наука», «Чеська голівонька» тощо.

Виявлено, що наступним компонентом організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки є кадровий. Саме кадрове забезпечення неформальної освіти з розвитку

обдарованих дітей передбачає наявність необхідної кількості підготовлених педагогічних та інших працівників відповідної кваліфікації.

П'ятим компонентом організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки є фінансовий, який передбачає наявність необхідних для діяльності коштів та матеріально-технічної бази.

У зв'язку зі значним позитивним досвідом Чеської Республіки в організації роботи з обдарованими дітьми в системі неформальної освіти постало питання про визначення основних рекомендацій для запровадження в Україні.

РОЗДІЛ III
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ
У СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

3.1. Теоретичні і практичні основи розвитку обдарованих дітей
у системі позашкільної освіти України

У процесі дослідження встановлено, що розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України приділяється велика увага.

Проблематика розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України є предметом наукових зацікавлень багатьох вітчизняних учених.

Теоретичні основи позашкільної освіти закладені в педагогічних працях В. П. Вахтерова, Г. М. Ващенко, А. С. Макаренка, Є. М. Мединського, Н. К. Крупської, І. І. Огієнка, М. І. Пирогова, С. Ф. Русової, С. О. Сірополка, В. О. Сухомлинського, В. І. Чарнолуського, С. Т. Шацького та ін.

Основні положення сучасних методологічних засад позашкільної освіти та виховання, позашкільної роботи представлені в працях українських учених І. Беха, О. Биковська, В. Вербицький, Б. Кобзар, О. Литовченко, В. Мадзігон, І. Мельникова, Г. Пустовіт, В. Сухомлинський, Т. Сущенко, Л. Яременко та ін.

Вагому роль у становленні розвитку сучасних теоретичних засад педагогічного процесу у позашкільних навчальних закладах відіграли праці видатної української вченої в галузі позашкілля Тетяни Іванівни Сущенко. Важливим результатом її досліджень став висновок про необхідність виокремлення позашкільної педагогіки як самостійної галузі педагогіки [108].

Позашкільна педагогіка є новітньою галуззю наукових досліджень, яка передбачає розробку форм і методів формування конкурентоздатної особистості в умовах позашкільної освіти, організацію гурткової роботи у

дитячих таборах відпочинку; розвиток методологічних засад суспільно-активної школи крізь призму досвіду побудови соціального партнерства; підходи до організації роботи позашкільних навчальних закладів у вихідні дні тощо.

Позашкільну педагогіку можна розглядати як науку про виховання творчістю. Вона, як і інші галузі наукових знань про мистецтво виховання, має свою специфіку, свій понятійний апарат. Т. Суцєнко вказує, що пріоритетними її категоріями є такі поняття, як “співтворчість”, “захоплення”, “інтерес”, “творча діяльність”, “дослідництво”, “інтелектуальна незалежність”, “саморозвиток”, “психологічний комфорт”. Тобто це не просте озброєння знаннями, уміннями і навичками. До найважливіших понять позашкільної педагогіки вчена відносить і “обдарованість”, “гармонійний і всебічний розвиток особистості”, “взаємодію” та ін.

Т. Суцєнко вказує, що позашкільна педагогіка ставить особистість дитини, її потреби й інтереси, а не предмет, не зміст і навіть не метод, чим вона суттєво відрізняється від педагогіки школи [108]. Це зобов’язує педагогів позашкільних навчальних закладів відмовитися від професійного егоцентризму, коли добре розуміють і чують тільки себе, визнають правильною лише власну позицію, користуючись щодо дітей сумнозвісною формулою: “Я знаю, що ти маєш робити”. Тому позашкільна педагогіка зобов’язує працівників позашкільних навчальних закладів розуміти, сприймати і приймати своєрідність кожного вихованця, вивчати його емоційний стан у формі співпереживання, вимагає того, щоб педагог допоміг вихованцю просунути далі у своєму розвитку.

Особливе значення у розробці сучасних теоретичних засад позашкільної освіти мають наукові дослідження О. Биковської.

Не можна не погодитися з О. Биковською, яка зазначає, що увага до позашкільної освіти, необхідність і своєчасність її розвитку зумовлені тим, що після нормативного закріплення статусу позашкільної освіти як складової безперервної освіти не проводилися спеціальні дослідження щодо цілісності

теоретико-методичних основ позашкільної освіти, наукового обґрунтування її як системи. За сучасних умов, на думку дослідниці, позашкільна освіта – це складова системи безперервної освіти, цілеспрямований процес і результат навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості у вільний час у позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях [6].

Система позашкільної освіти в загальнометодологічному аспекті являє собою сукупність положень, що є предметом теорії систем, системного підходу, системного аналізу. Найбільш доцільним виявилось щодо системи позашкільної освіти застосувати такі поняття, як: елемент, компонент, підсистема, характеристика, стан, середовище, структура, властивості, показник, зв'язок. Це, власне, і є застосуванням системного підходу в педагогіко-психологічних дослідженнях.

Також цілком погоджуємося із О. Биковською у тому положенні, що системоутворюючим фактором системи позашкільної освіти є освітня діяльність у вільний час.

До структурних компонентів системи позашкільної освіти відносять: організаційні (нормативно-правові, організаційно-управлінські, кадрові, науково-методичні, фінансові та матеріально-технічні), змістові (природа, суспільство, культура, техніка, спорт), методичні (мета, зміст, форми, методи, засоби), процесуальні (навчання, виховання, розвиток, соціалізація), функціональні (дозвілля, пізнання, творчість), діяльнісні (художньо-естетичний, науково-технічний, еколого-натуралістичний, туристсько-краєзнавчий, гуманітарний та інші напрями), інституціональні (навчальні заклади, заклади культури, спорту, сім'я, організації). Кожен з даних компонентів є самостійним і являє собою систему нижчого порядку [6].

Модель сучасної системи організаційного забезпечення позашкільної освіти створена на основі організаційних компонентів і передбачає наявність необхідних нормативно-правових документів; багаторівневої структури і різноманітних за типами, видами, чисельністю позашкільних навчальних закладів та інших соціальних інституцій; підготовлених педагогічних та

інших працівників відповідної кваліфікації; наукових і методичних матеріалів та програмних розробок; коштів та відповідної матеріально-технічної бази [5].

Також О. Биковською обґрунтовано, використання компетентнісного підходу з метою визначення та розробки ефективної за сучасних умов методики позашкільної освіти. У структурі компетентностей, що становлять основу реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті, необхідно виділяти пізнавальну, практичну, творчу і соціальну компетентності. Застосування цих компетентностей в методиці позашкільної освіти забезпечить оволодіння поняттями, знаннями, розширення наукового світогляду; формування практичних умінь та навичок; розвиток здібностей, нахилів, майстерності, уяви, творчості; загальну культуру особистості, вихованість, здатність до співпраці, прийняття рішень [6].

О. Биковська пропонує свою методику позашкільної освіти на основі компетентнісного підходу за основними напрямками позашкільної освіти, структурованими за профілями навчання:

художньо-естетичним (хореографічний, музичний, театральний, художній);

науково-технічним (початково-технічний, спортивно-технічний, предметно-технічний, інформаційно-технічний, художньо-технічний, виробничо-технічний);

еколого-натуралістичним (екологічний, біологічний, сільськогосподарський, лісогосподарський, медичний, хімічний);

туристсько-краєзнавчим (краєзнавчий, туристський, спортивний);

гуманітарним (суспільний, філологічний та соціальний).

На нашу думку, зазначена методика повно і різнобічно розкриває мету, зміст, форми, методи і засоби позашкільної освіти.

Також цілком погоджуємося із тезою про те, що серед організаційних форм і методів найбільш оптимальними в методиці позашкільної освіти на основі компетентнісного підходу є групова та індивідуальна робота.

Розроблена О. Биковською система організаційних форм і методів за чотирма етапами відкриває значні можливості для підвищення рівня освітніх досягнень учнів, якості та ефективності позашкільної освітньої діяльності [8]. Сьогодні актуальним є не часткове вдосконалення окремих аспектів позашкільної освіти, а підвищення її ролі і якості, загалом, як багатоаспектного суспільного явища, що має соціальні, психолого-педагогічні, економічні та інші характеристики. У цьому контексті, важливим питанням постає створення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників для системи позашкільної освіти, науково-методичного забезпечення позашкільних навчальних закладів з метою поглиблення роботи з обдарованими дітьми.

Дослідження Л. Яременко присвячені теорії і практиці розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах [118].

Зокрема, вчена визначає педагогічні умови розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах. Розкрито принципи і мету розвитку креативної особистості. Запропоновано шляхи вдосконалення змісту, форм і методів розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах, організації роботи гуртків, груп та інших творчих об'єднань дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти.

Також експериментально доведено ефективність запропонованих педагогічних умов розвитку креативної особистості в позашкільних навчальних закладах.

Встановлено, що цілісний аналіз етапів становлення і розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні за період 1925–2000 рр. було представлено в дослідженні В. В. Вербицького. Ним виявлено закономірності та організаційно-дидактичні особливості розвитку позашкільної еколого-натуралістичної освіти, тенденції формування її змісту в різні історичні періоди у контексті суспільно-політичних та соціокультурних умов. Запропоновано визначення понять “еколого-натуралістична освіта” та “позашкільна еколого-натуралістична освіта”,

досліджено її теоретичні засади та історико-культурні джерела. Встановлено особливості та узагальнено процес розвитку організаційно-дидактичних форм і змісту позашкільної еколого-натуралістичної освіти у різні історичні періоди. Обґрунтовано шляхи творчого використання прогресивних ідей національного досвіду діяльності позашкільних навчальних закладів, що сприятимуть розвитку еколого-натуралістичної освіти за сучасних умов реформування української освітньої системи [17].

В. В. Вербицький визначив, що позашкільна еколого-натуралістична освіта – складова системи освіти, яка має свою мету, завдання, методологічні основи і методи наукового пізнання, зміст, форми і методи еколого-натуралістичної діяльності. Крім цього позашкільна еколого-натуралістична освіта зазнає істотного впливу суспільно-політичних, соціально-економічних і організаційно-педагогічних чинників.

У подальшому значна увага приділялася окремим психолого-педагогічним аспектам навчання і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах. Так, сучасні проблеми екологічної освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах викладено Г. П. Пустовітом [88].

Ним теоретично обґрунтовано підходи та принципи відбору змісту курсу з екологічної освіти, виховання учнів у позашкільних навчальних закладах, а також критерії їх ефективності у формуванні екологічної вихованості особистості. Також наведено функціональну модель екологічної освіти та виховання учнів у позашкільних навчальних закладах як ефективну педагогічну систему.

За зміни традиційної концептуальної парадигми освіти і виховання учнів у позашкільних навчальних закладах на її культурологічну модель, як указує Г. П. Пустовіт, відбудуться прогресивні зрушення в інтелектуальному і духовному розвитку учнів, формуванні їхньої ціннісної сфери стосовно природи, навичок екологічно доцільної та відповідальної поведінки і діяльності у навколишньому середовищі.

Аналіз історичних основ позашкільної освіти свідчить, що вона має свою давню історію, обумовлену багатогранністю змісту і форм здійснення.

На основі систематизації та узагальнення розвитку позашкільної освіти виділено п'ять укрупнених хронологічних етапів:

I етап – до X ст., який характеризується створенням передумов виникнення позашкільної освіти, а також спрямуванням її змісту на оволодіння елементарними трудовими вміннями і навичками;

II етап – X–XV ст., де активізація освітньої діяльності призвела до розвитку шкільництва, позашкільля, появи перших методичних настанов, а також відкриття іноземних закладів, ознайомлення з іншими культурами;

III етап – XVI – початок XX ст., що полягав у подальшому розвитку позашкільної освіти, розширенні її змісту на засадах народних традицій, народної та козацької педагогіки, урізноманітненні форм організації в позашкільних та інших навчальних закладах;

IV етап – 20–80-і рр. XX ст., де відбувалося розширення мережі позашкільних навчальних закладів, їх функціонування як центрів організаційно-масової та інструктивно-методичної роботи, формування позашкільної освіти як системи, розвиток змісту і форм її організації;

V етап – сучасний, що розпочався у 1991 р. і характеризується становленням і розвитком системи позашкільної освіти, наданням їй статусу складової системи безперервної освіти України, пошуком нових науково обґрунтованих підходів до гарантованої успішної діяльності у сучасних умовах [6].

Отже, у процесі свого історичного розвитку позашкільна освіта набула певного досвіду, престижу і сформувалась як невід'ємна частина цілісної системи освіти України.

Перш за все, цілі й завдання розвитку обдарованих дітей закріплені на законодавчому рівні.

Виявлено, що державну політику у сфері позашкільної освіти України та напрями її розвитку в сучасних умовах визначено в таких документах:

Конституція України (1996 р.), Закон України «Про освіту» (1991 р.), Закон України «Про позашкільну освіту» (2000 р.), Закон України «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Закон України «Про охорону дитинства» (2001 р.), Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.), Положення про позашкільний навчальний заклад (2001 р.) тощо.

Законодавчою першоосновою забезпечення права кожного на здобуття позашкільної освіти в Україні став її Основний Закон – Конституція України. Зокрема ст. 53 Конституції України передбачено, що актуальним є забезпечення розвитку позашкільної освіти, її доступності, а в ст. 54 закріплено право громадян на свободу художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності тощо. Також у ст. 53 Конституції України визначено такі важливі поняття, як «позашкільна освіта», «позашкільний навчальний заклад» [49].

На сьогоднішній день в Україні розроблено і затверджено понад 80 нормативно-правових актів з питань позашкільної освіти. При цьому процес удосконалення нормативно-правової бази у сфері позашкільної освіти, прав та захисту дітей в Україні триває.

Відповідно до законодавства нашої держави, позашкільна освіта – це сукупність знань, умінь та навичок, що отримують вихованці, учні і слухачі в позашкільних навчальних закладах у час, вільний від навчання в загальноосвітніх та інших навчальних закладах [42].

Визначено, що стаття 4 Закону України «Про позашкільну освіту» вказує, що «позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, визначеної Конституцією України, Законом України «Про освіту», цим законом, і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні» [42].

При цьому одним із завдань позашкільної освіти, відповідно до ст. 8 цього закону є пошук та підтримка здібних, обдарованих і талановитих

вихованців, учнів і слухачів. Згідно цим законом позашкільні заклади мають стати інститутом розвитку обдарованості кожної особистості.

У Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті зазначено, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України [76], а Закон України «Про загальну середню освіту» стверджує, що «завдання загальної середньої освіти є формування особистості учня, розвиток його здібностей і обдарувань» [39].

У Законі України «Про освіту» зазначено, що для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей створюються профільні класи (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи навчально-виховних комплексів, об'єднань. Обдарованим дітям держава надає можливості для розвитку і заохочення (зокрема, стипендії, направлення на навчання і стажування до провідних вітчизняних та закордонних освітніх і культурних центрів).

Закон України «Про охорону дитинства» від 26. 04. 2001 р. № 2402-III зазначає, що в порядку, встановленому законодавством, держава забезпечує розвиток та заохочення особливо обдарованих дітей шляхом направлення їх на навчання до провідних вітчизняних та іноземних навчальних закладів і встановлення спеціальних стипендій» [41].

Також існує ціла низка інших законодавчих актів, в яких зафіксовано норми та положення щодо розвитку обдарованої дитини в Україні.

Отже, у сучасних умовах позашкільна освіта України є складовою системи освіти, яка спроможна швидко й мобільно реагувати на зміни в соціальному середовищі, на різноманітність потреб і мотивів соціуму, здібності дітей.

Здійснюються позашкільна освіта навчальними закладами, громадськими організаціями, товариствами, фондами і ґрунтуються на принципі добровільності вибору типів закладів та видів діяльності.

При цьому, до позашкільних навчальних закладів відносяться палаци, будинки, центри, станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, школи мистецтв, студії, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади. Для здійснення навчально-виховної роботи позашкільним навчальним закладам надаються спортивні об'єкти, культурні, оздоровчі та інші заклади безкоштовно та на пільгових умовах. Порядок їх надання визначається місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Також необхідно зазначити, що в Законі України «Про загальну середню освіту» зазначається, що система позашкільної освіти це – освітня підсистема, що включає державні, комунальні, приватні позашкільні навчальні заклади; інші навчальні заклади, такі як центри позашкільної освіти в позаурочний та позанавчальний час (загальноосвітні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, в тому числі школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, професійно-технічні та вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації); гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виробничих комбінатів, професійно-технічних та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації; клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші навчальні заклади, установи; фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти; відповідні органи управління позашкільною освітою і науково-методичні установи [39].

Отже, система позашкільної освіти разом із загальноосвітніми навчальними закладами повинна активно допомагати дитині не тільки зробити правильний вибір майбутньої професійної діяльності, але й дати, по змозі, вже в стінах позашкільного закладу початкову професійну освіту.

На сьогоднішній день в Україні система позашкільної освіти як складова системи неперервної освіти включає в себе державні, комунальні та приватні позашкільні заклади.

Також необхідно наголосити, що витрати на утримання позашкільних закладів фінансуються здебільшого за рахунок місцевих бюджетів, а також за рахунок власних позабюджетних фондів, що формуються з матеріальної допомоги підприємств і організацій, коштів, отриманих від надання платних послуг населенню тощо.

Встановлено, що у 2009 р. у системі Міністерства освіти і науки України діяло 1493 державних та комунальних позашкільних навчальних закладів та 647 дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Ці заклади відвідують понад 1 млн 242 тис. дітей, що становить, за даними Міністерства, 35,7% загальної кількості дітей шкільного віку. При цьому 59% позашкільних закладів мають художньо-естетичне спрямуванням, 16% – науково-технічне, 11% – еколого-натуралістичине, 7% – туристсько-краєзнавче і 7% – інші [6].

Виявлено, що основним напрямом позашкільної освіти, за яким здійснюється розвиток обдарованих дітей є дослідницько-експериментальний. Він сприяє залученню вихованців, учнів і слухачів до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, а також створенню умов для творчого самовдосконалення та виявлення, розвитку і розвитку юних талантів та обдарувань.

Важливість роботи з обдарованими дітьми в позашкільній освіті підтверджується організаційною структурою, яка здійснюється на трьох рівнях – національному, регіональному та місцевому.

Однією з основних її складових у роботі з інтелектуально обдарованою молоддю є Національний центр «Мала академія наук України» (МАН України).

Фактично, на сьогоднішній день Мала академія наук України – це єдиний державний позашкільний заклад, який систематично виконує

загальнодержавні функції з пошуку, підтримки та розвитку обдарованих, здібних до наукової діяльності учнів в Україні.

Встановлено, що МАН України – це структурна складова системи позашкільної освіти, яка сприяє виявленню здібностей, обдарувань, і самовизначенню та реалізації особистості засобами залучення до пошукової, експериментальної, дослідницької роботи в різних галузях науки і техніки, забезпечує її творчий, інтелектуальний, духовний розвиток, професійну орієнтацію, підготовку до майбутньої професійної та громадської діяльності [45].

МАН України здійснює освітню і наукову діяльність у позаурочний та позашкільний час, об'єднуючи за принципами добровільності й доступності учнів загальноосвітніх навчальних закладів II та III ступенів, ліцеїв, гімназій, вищих навчальних закладів, зазвичай, I–II рівнів акредитації та інших типів освітніх і наукових закладів, віком зазвичай до 21 року [70].

До основних завдань Малої академії наук України відносять такі положення: пошук, розвиток та підтримка здібних, обдарованих, талановитих учнів; виховання свідомого громадянина України; створення умов для творчого, інтелектуального, духовного самовдосконалення учнів та його стимулювання; формування в учнів умінь та навичок культури наукового дослідження; формування соціально-адаптованої особистості, її громадського досвіду; пропаганда наукових досліджень учнів та захист їх авторських прав і інтересів; задоволення потреб учнів у професійному самовизначенні та творчій самореалізації.

Також зазначимо, що мета МАН України – поглиблення науково-практичних знань із галузевих наук у секціях і наукових товариствах, подальше зміцнення наукових зв'язків між шкільною молоддю і науковими установами. Педагогічний процес у МАН має свої особливості, які відрізняють його від звичайних уроків у школі. І перш за все, це те, що плани й програми наукових гуртків, клубів, секцій, на відміну від стабільних навчальних програм, охоплюють такі галузі знань і практичної діяльності, які

виходять за межі уроку, враховуючи індивідуальні інтереси та творчий потенціал конкретної дитини.

Аналізуючи діяльність Малої академії наук України, ми маємо яскравий приклад роботи з обдарованими дітьми у системі позашкільної освіти України.

Необхідно також наголосити, що науково-дослідницька робота в Малій академії наук України організована за науковими відділеннями та секціями відповідно до структури, затвердженої Президією МАН України. Для задоволення інтересів і потреб дітей у дослідницькій діяльності в різних галузях науки й техніки щороку в системі роботи МАН запроваджуються нові секції та наукові відділення. Так, у 2008/2009 навчальному році структура наукових відділень МАН складалась із 48 секцій, 6 наукових відділень: фізико-математичного, техніко-технологічного, обчислювальної техніки та програмування, історико-географічного, філології та мистецтвознавства, хіміко-біологічного. У 2009/2010 навчальному році діяльність Малої академії наук була організована у 53 секціях 9 наукових відділень, а в 2010–2011 н. р. – вже у 56 секціях 10 наукових відділень.

Аналіз кількісних показників свідчить, що здебільшого обдаровані діти – члени МАН України надають перевагу науково-дослідницькій діяльності у галузях філології та мистецтвознавства (25%), хімії та біології, екології й аграрних наук (23%), історії та географії (20%). Дещо менше дітей навчається у секціях наукових відділень математики (10%), комп'ютерних наук (7%), фізики і астрономії (6%), технічних наук (4%). Це відображає загальні тенденції зменшення попиту в учнів загальноосвітніх навчальних закладів на природничі й технічні спеціальності. Особливо це стосується дітей із сільської місцевості [45].

Встановлено, що результати своїх досліджень учні – члени Малої академії наук України – представляють під час учнівських наукових конференцій, конкурсів, колоквіумів, семінарів, презентацій.

У процесі дослідження з'ясовано, що заклад має такі головні структурні підрозділи:

навчально-виховний центр,
науково-методичний центр,
інформаційно-видавничий центр,
центр впровадження об'єктів інтелектуальної власності,
центр міжнародної співпраці.

Водночас, кожний із них у своїй структурі має відділи та лабораторії. Також відтепер НЦ «МАН» має науково-технічну раду, науково-дослідні підрозділи. Останні державні рішення, а саме Указ Президента України від 30.09.2010 р. №927/2010 «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та розвитку обдарованих і талановитих дітей та молоді» і відповідний наказ Міністерства освіти і науки України від 01.11.2010 р. № 1033 активізували процес створення у регіонах України у 2010–2011 років нових обласних академій наук учнівської молоді.

Останнім часом авторитет Малої академії наук України суттєво зростає, особливо це спостерігається в регіонах. Як наслідок, зросла чисельність обдарованих дітей, залучених до науково-дослідницької діяльності. Значно розширились і вікові межі учнів, які цікавляться пошуково-дослідницькою роботою. У 2011 р. у пропедевтичних заходах МАН, окрім старшокласників, брали участь діти молодшого та середнього шкільного віку. На сьогодні до дослідницької діяльності щорічно залучається близько 250 тис. обдарованих дітей України. Це свідчить про посилення зацікавленості учнівської молоді навчанням в МАН, яка пропонує юному досліднику сприятливі умови для розвитку його інтелектуального потенціалу, що може бути використано нами також у процесі дослідження нашої проблематики [70].

Важливим напрямом діяльності Малої академії наук України є, зокрема, популяризація здобутків обдарованої учнівської молоді та кращого досвіду науково-педагогічних працівників; участь у презентаційних заходах,

таких як телевізійний проект «Інтелект.ua», Інтернет-проект «Інтелект-TV»; розроблено веб-портал МАН. Мала академія наук України активно здійснює видавничу діяльність. Налагоджена співпраця з багатьма навчальними закладами, науковими установами та громадськими організаціями [45].

Плідною, з нашої точки зору, є міжнародна діяльність МАН України. Зокрема, важливими формами такої роботи є співпраця з Європейським центром ядерних досліджень (Швейцарія, м. Женева), участь у Науковій школі для педагогів фізики в Об'єднаному інституті ядерних досліджень (Російська федерація, м. Москва), участь у Конкурсі молодих вчених Європейського Союзу (Фінляндія, м. Гельсінкі), науково-освітнє співробітництво з французькими науковими установами, захист об'єктів інтелектуальної власності [70].

Встановлено, що діяльність Малої академії наук структурована за напрямками. Одним із основних є проведення масштабних масових заходів з обдарованою учнівською молоддю, таких як:

конкурс «Місто науки» у рамках всеукраїнської виставки-звіту дитячої творчості «Країна юних майстрів»,

всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України, виставка винаходів та розробок у рамках роботи відділення технічних наук Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів МАН України,

всеукраїнська науково-практична конференція «Україна очима молодих»,

всеукраїнська олімпіада з робототехніки «Науковий пікнік» у рамках Всеукраїнського фестивалю науки, всеукраїнська виставка-фестиваль «Обдаровані діти України»,

всеукраїнська виставка-конкурс пошуково-дослідницьких та конструкторських робіт учнів МАН України з енергозбереження,

міжнародна школа-семінар «Спектроскопія молекул та кристалів»,
всеукраїнський літературний конкурс до дня народження Павла Тичини
«Моя країна – Україна»,

всеукраїнський збір переможців всеукраїнських учнівських олімпіад і
Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів –
членів Малої академії наук України для вручення стипендій Президента
України,

екологічна комп'ютерна ділова гра «Дослідження впливу
антропогенного навантаження на рослини паркових зон міст України»,

всеукраїнська виставка молодіжних інновацій та творчих проектів
учнів – членів Малої академії наук «Майбутнє України», всеукраїнський
форум Малої академії наук України тощо.

Також важливим аспектом у діяльності МАНУ є підвищення
професійної компетентності педагогічних кадрів системи Малої академії
наук України, науково-методичне забезпечення дослідницько-
експериментального напрямку позашкільної освіти, пропедевтична діяльність.
Зокрема, проводяться всеукраїнська інтернет-олімпіада Малої академії наук
України «Відкрита природнича демонстрація», всеукраїнський інтерактивний
конкурс «МАН-Юніор», науково-педагогічний проект «Розквіт» [45].

Слід відзначити практику створення спеціалізованих наукових
підрозділів наукових установ, які займаються розробкою інструментальної
бази розвитку обдарованих дітей в Україні. Так у 2007 р. розпорядженням
Кабінету Міністрів України було створено Інститут обдарованої дитини
(ІОД).

Встановлено, що головною метою діяльності Інституту обдарованої
дитини, зважаючи на важливість та актуальність дослідження проблеми
обдарованості людини, є поліпшення науково-методичного та організаційно-
спонукального забезпечення функціонування системи виявлення, підтримки і
розвитку дітей і молоді, що виявляють різні види обдарованості, в реальному
соціально-економічному та освітньому просторі України.

Водночас слід відмітити, що практика створення таких інституцій у нашій державі є новітньою, хоча за кордоном вони функціонують давно.

По-друге, цей інститут бере участь у розробці та реалізації національних, державних програм, а також важливих для освіти положень і концепцій, а також займається дослідженнями феномену обдарованості та розробкою програм і технологій розвитку обдарованої особистості на різних вікових етапах в системі безперервної (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної, вищої) освіти.

Встановлено, що до основних завдань діяльності інституту віднесено розроблення методичного забезпечення для діагностики та розвитку обдарованості, створення сприятливих умов і реалізація проектів та програм фізичного, психічного, соціального, духовного й інтелектуального розвитку обдарованих дітей, їх правового та соціального захисту; впровадження наукових розробок, спрямованих на вирішення актуальних проблем освіти та виховання обдарованих дітей і молоді; формування суспільно-громадської думки щодо усвідомлення державного значення роботи з обдарованою молоддю; інтеграція у міжнародний освітній та інформаційний простір з питань роботи з обдарованою молоддю [69].

Крім того, низка науково-дослідних установ НАПН України присвячують свої дослідження проблемам розвитку обдарованої дитини, за цією тематикою ведуться дослідження, які знаходять своє відображення в кандидатських та докторських дисертаціях.

Отже, необхідність приділення уваги проблематиці розвитку обдарованих дітей в Україні є визнаною на загальнодержавному і регіональному рівнях, і сьогодні здійснюються усі необхідні заходи для оптимізації її вирішення.

Водночас, можемо констатувати, з огляду на реальне становище, що основний тягар роботи з безпосередньо обдарованими дітьми в Україні, а отже і відповідальність за їх розвиток покладено на позашкільну освіту.

Система позашкільної освіти, яка сьогодні функціонує в Україні за своєю суттю є неформальною освітою, відповідає її основним критеріям і є сукупністю знань, умінь та навичок, що отримують діти у позашкільних навчальних закладах у час, вільний від навчання в загальноосвітніх та інших навчальних закладах.

Водночас, система позашкільної освіти в Україні сьогодні потребує удосконалення з урахуванням національних традицій і кращого європейського досвіду. Для цього необхідно проаналізувати концепцію позашкільної освіти в цілому, чітко визначити специфіку і напрями роботи різних позашкільних навчальних закладів; концептуалізувати форми і напрями діяльності дитячих та юнацьких самодіяльних організацій тощо.

Можливих векторів роботи щодо реформування цієї системи набагато більше, ніж можливих напрямів її удосконалення. Але цей процес мусить бути розпочато, і не останню роль у цьому має відіграти аналіз та використання позитивного зарубіжного досвіду вирішення зазначеної проблеми.

Вважаємо, що в цьому плані для розвитку позашкільної освіти України цінним у різних аспектах може бути досвід Чеської Республіки.

3.2. Перспективи використання досвіду Чеської Республіки для розвитку позашкільної освіти України

Спираючись на визначення ЮНЕСКО та Ради Європи, ми можемо констатувати що, позашкільна освіта в Україні за своєю суттю є неформальною освітою, оскільки відповідає основним критеріям неформальної освіти, а саме забезпечує розвиток здібностей і обдарувань дітей шкільного віку, задоволення їхніх інтересів, духовних запитів, потреб у професійному визначенні та реалізується за межами встановленої формальної системи.

Наукові дослідження та педагогічна практика свідчать про динамічний і складний шлях розвитку позашкільної освіти в Україні. Аналіз її становлення і розвитку свідчить про наявність прогресивних досягнень, про її незаперечний вплив на розвиток талантів і творчих здібностей особистості.

Водночас, існуюче протиріччя між соціальною значущістю розвитку обдарованих дітей в позашкільній освіті України та необхідність використання іноземного досвіду, зокрема Чеської Республіки, обумовили визначення рекомендацій.

На нашу думку, при визначенні і розробці рекомендацій щодо перспектив використання досвіду Чеської Республіки для розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України, їх необхідно розглядати з точки зору якомога кращого забезпечення нормативних, організаційних, педагогічних, кадрових та фінансових умов.

Аналіз Законів України у сфері освіти, підзаконних нормативно-правових актів, зокрема, указів і розпоряджень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів міністерств та відомств, які регулюють правовідносини в сфері розвитку обдарованих дітей та молоді, дозволяє стверджувати, що в нашій країні вже прийшли до розуміння, що обдарована

дитина – це майбутнє інтелектуального потенціалу держави, на розвиток якого має бути спрямовано державну політику.

Слід відмітити, що процес формування наукової еліти потребує відповідних дій в освітній діяльності, як на рівні держави, так і на рівні розвитку окремої дитини.

У позашкільній освіті України, як і неформальній освіті Чеської Республіки значна увага приділяється роботі з обдарованими дітьми.

Позашкільна освіта забезпечує розвиток здібностей і обдарувань дітей шкільного віку, задоволення їхніх інтересів, духовних запитів, потреб у професійному визначенні та реалізується за межами встановленої формальної системи.

У процесі дослідження виявлено, що тенденції розвитку вітчизняної освіти визначаються, в першу чергу, на законодавчому рівні. Тому формування достатньої і прогресивної законодавчої і нормативно-правової бази освіти є одним з основних факторів, які можуть забезпечити розвиток обдарованих дітей у позашкільній освіті України.

Встановлено, що на сьогодні необхідним є прийняття профільного закону, який би в комплексі врегулював питання розвитку обдарованих дітей, зокрема дозволив систематизовано врегулювати суспільні відносини, які виникають в процесі застосування заходів державної підтримки. Перш за все, як це зроблено в Чехії, на законодавчому рівні має бути визначено обдаровану дитину, як окрему складову реалізації державної політики. Також цей закон має визначити державну політику у сфері розвитку обдарованих дітей, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади. в комплексі врегулювати питання виявлення (ідентифікації) обдарованих дітей, регламентував умови для розвитку їх творчих здібностей та їх державну адресну підтримку

Необхідним є регламентація розрізаних нормативно-правових актів щодо розвитку обдарованих дітей, внесення до них змін, що системно і повністю врегулює зазначені відносини.

Отже, першою рекомендацією для України з урахуванням досвіду Чеської Республіки щодо розвитку обдарованих у системі позашкільної освіти є створення належної нормативно-правової бази, регламентації цієї сфери.

Але говорити тільки про нормативно-правову регламентацію державної діяльності щодо розвитку обдарованих дітей недостатньо. Законодавчі положення мають знайти свою реалізацію у практичному житті. Для цього на рівні суспільства і приватного сектору також мають здійснюватися певні заходи щодо розвитку таких дітей.

На нашу думку, до основних завдань позашкільної освіти та виховання, належать: формування суспільно-громадського досвіду особистості; розвиток, стимулювання та реалізації її духовного і творчого потенціалів; створення системи пошуку, підтримки і розвитку юних талантів і обдаровань для формування творчої та наукової еліти у різних галузях суспільного життя; залучення до особистісно значущих соціокультурних цінностей, потреба у яких не забезпечується системою базової освіти; задоволення потреб дитини у професійному самовизначенні; забезпечення соціально-педагогічного захисту неповнолітніх та організація їх дозвілля; розвиток психофізичних ресурсів, зміцнення здоров'я, розвиток високої працездатності протягом усього періоду навчання; виховання вольових якостей, формування активної життєвої позиції, здорового способу життя засобами фізичної культури та спорту тощо.

Отже, наступною рекомендацією щодо перспектив використання досвіду Чеської Республіки у системі позашкільної освіти України є удосконалення організаційних умов для розвитку обдарованих дітей. Цього можна досягти шляхом розширення пошуку, розвитку і стимулювання інтелектуально і творчо таких дітей; створення умов для самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві; забезпечення соціально-правового захисту обдарованих.

Так, до заходів удосконалення таких умов можна віднести організацію і проведення низки наукових конкурсів, олімпіад, проектів тощо, для більш активного залучення обдарованих з метою реалізації їх креативного потенціалу.

Аналіз організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України показує, що стан цієї винятково важливої для суспільства справи вимагає невідкладного й усебічного посилення ролі вітчизняної системи освіти в цілому, і неформальної освіти зокрема у виявленні, ідентифікації та розвитку за допомогою її інструментарію феномену обдарованості.

Встановлено і необхідність залучення педагогів, батьків до участі в онлайн-спілкуванні з метою комунікаційного забезпечення розвитку обдарованих дітей; заохоченні дітей та їхніх наукових керівників в їх бажанні брати участь у міжнародних конкурсах для обдарованих дітей.

Звичайно, ресурсів для забезпечення стабільності функціонування позашкільних навчальних закладів у нашій державі не так багато, але можливо перспективним (і менш витратним) є перенесення їх діяльності влітку до дитячих таборів та гуртків на морі, у горах, на природі загалом.

Сьогодні кількість позашкільних закладів абсолютно не залежить від чисельності населення міста чи району. За результатами вивчення стану справ основні фонди площ позашкільних закладів складаються з пристосованих будівель, що мало придатні для занять творчістю, спортом, художньо-творчою діяльністю, туристсько-краєзнавчою роботою, відсутні педагогічні та архітектурні вимоги до споруд навчально-виховного типу, хоча архітектура як вид мистецтва, спроможна і повинна виховувати естетичні смаки дітей. Нові споруди такого призначення сьогодні не будуються. Отже, сьогодні маємо низку проблем і у практичному вимірі позашкільної освіти. Так, зокрема, держава має забезпечувати ретельний контроль процесу забезпечення учнів позашкільною освітою.

При цьому слід зауважити, що педагоги та гігієністи рекомендують учням брати участь не більше ніж у двох гуртках, наприклад, туристичному та шаховому чи танцювальному та малювання, що дає можливість дитині розвивати різнопланові здібності. Але, найчастіше, можемо спостерігати тенденцію участі дітей у гуртку одного типу, а в разі бажання й потреби, можливим є послідовний перехід до іншого гуртка. Ці заняття вимагають часових витрат, які можна знайти тільки за умови чіткої організації режиму дня та методично правильної організації мережі навчально-виховних закладів, наявності в них тих видів занять, що цікавлять кожну конкретну особистість. Значну роль тут мають відігравати і такі провідні фактори, як комплектація та вибір видів занять, інтереси, нахили, вік дітей, бюджет часу та радіус віддаленості виховних структур, фаховий рівень соціальних педагогів, керівників творчих гуртків.

Сучасні батьки нерідко або не мають бажання чи фінансової можливості орієнтувати своїх дітей до участі у тому чи іншому творчому гуртку, або, навпаки, із запалом беруться за цю діяльність, результатом чого стає перевтома дитини внаслідок участі у цілій низці гуртків та творчих об'єднань.

Також сьогодні є характерною тенденція зниження інтересу серед старшокласників до діяльності позашкільних навчальних закладів. Це є цілком зрозуміло, адже під час дорослішання більшість з нас визначається із своєю професійною орієнтацією. Водночас, позашкільні навчальні заклади мають забезпечити до себе інтерес з боку старшокласників за рахунок підвищення професіоналізму своїх працівників, використанням новітніх наукових технологій тощо.

Можливо, заклади позашкільної освіти мають більшу увагу приділяти саме профорієнтаційній роботі, що дозволить їм залучити до своїх лав більшу кількість старшокласників.

Маємо також потребу в організації чіткої послідовності та взаємодії гуртків, що працюють у школах та позашкільних навчальних закладах. У

такому разі дитина, засвоївши основи знань в гуртку при школі, переходить на вищий рівень – до занять у гурток позашкільного закладу.

Досвід Чеської Республіки вказує на необхідність більш масштабної співпраці, об'єднання та координації в справі розвитку обдарованих дітей у неформальній (позашкільній) освіті зусиль держави, громадськості та приватного сектору. Велика увага має приділятися діяльності громадських організацій, які спеціалізуються на роботі з обдарованими дітьми.

Зазначимо, що сьогодні маємо нагальну потребу координації зусиль щодо оптимізації цієї сфери держави, бізнесу, громадянського суспільства (зокрема, недержавних неприбуткових організацій, наукових установ, батьків тощо) з метою поліпшення роботи з обдарованими дітьми.

Обдаровані діти – це досить специфічна категорія дітей, яка потребує особливо пильної уваги з боку суспільного середовища.

У низці країн Європи і, зокрема, у Чеській Республіці громадські організації дуже активно залучено до процесу оптимізації позашкільної освіти і розвитку обдарованої молоді. Це добровільні об'єднаннями громадян, що виникають згідно із видами діяльності з метою задоволення й захисту своїх багатогранних інтересів та запитів і діють відповідно до завдань і цілей, які закріплено у їх статутах.

В Україні також останнім часом розвивається громадський рух, що зумовлено низкою причин об'єктивного і суб'єктивного характерів. Так, до них ми відносимо: наростання кількості явищ і процесів у різних сферах людського життя; загроза війни із застосуванням зброї масового знищення; дедалі більше руйнування життєвого середовища людини – виникненням і розвиток екологічної катастрофи; як реакція-відповідь на наступ консервативних сил у різних країнах сучасного світу, які намагаються ущемити права, свободи людини, життєвий рівень людей; актуалізація гуманістичних цінностей та ідеалів у суспільній свідомості й боротьба за їхнє практичне втілення в життя; зростаючий культурний рівень широких верств

населення; стрімкий розвитком усіх видів комунікацій, які полегшують спілкування людей та сприяють їхньому об'єднанню.

Встановлено, що громадяни України, особливо молодь, мають широкі можливості (сьогодні зростає кількість культурних і наукових учнівських та студентських обмінів) спостерігати, як на Заході такі утворення сприяють і допомагають державі у вирішенні низки проблем, зокрема, й у розвитку обдарованої молоді. Тому зростає практика спроб такого вирішення цих проблем у нашому суспільстві.

Це обумовлено тим, що кожен із нас має природну потребу бути співучасником у справах суспільства. А оскільки в повсякденному житті людина не може постійно займатися справами суспільства, то це роблять громадські організації. Вони звільняють людину від необхідності бути постійним учасником подій і заходів суспільно-політичного життя, самотужки вирішувати безліч проблем. Тож якщо до діяльності і процесу управління системою позашкільної освіти залучено не тільки дітей та їх батьків, але й громадські організації, то ефективність такої діяльності зростає. У Чеській Республіці діяльність останніх активно підтримується державою, як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях. В Україні ж участь недержавних неприбуткових організацій у роботі з обдарованими дітьми розрізнена і часто наштовхується на низку перешкод, у тому числі й з боку держави.

Досвід Чеської Республіки вказує на необхідність залучення приватного сектору до розвитку обдарованих дітей. Крім цього необхідна координація зусиль держави, громадськості і приватного сектору у розвитку обдарованих дітей.

Встановлено, що тут не достатньо тільки зусиль влади. Доти, доки суспільство самостійно не прийде до розуміння створення необхідних організаційних умов розвитку обдарованих дітей, ми не можемо говорити про налагодження та діяльність ефективного механізму їх розвитку, і зокрема, в контексті позашкільної освіти.

Отже, приклад Чеської Республіки засвідчує, що необхідними заходами для створення сприятливих умов розвитку творчого потенціалу дітей є координація зусиль держави, громадськості і приватного сектору, для чого вони мають систематично здійснювати пошук, підтримку і стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей; створювати умови для самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві; забезпечувати соціально-правовий захист обдарованих; систематизувати законодавство про державну підтримку обдарованих дітей.

Рух щодо створення відповідних організаційно-педагогічних умов функціонування та розвитку неформальної освіти має здійснюватися як зверху (від держави), так і знизу (з боку сторони приватного сектору та громадськості).

Досвід Чеської Республіки показує, що у постсоціалістичних та пострадянських країнах існує достатній потенціал для ефективного налагодження ефективної діяльності цієї сфери. Питання полягає тільки в бажанні держави і громадськості об'єднати свої зусилля щодо оптимізації процесу розвитку обдарованих дітей, зокрема в контексті позашкільної освіти. Тільки за умови співпраці держави та громадських організацій можна забезпечити удосконалення цієї сфери. І влада, і громадські організації, бізнесові структури мають об'єднати свої зусилля щодо забезпечення розвитку обдарованих дітей інструментами неформальної освіти; спільними діями організовувати конкурси, наукові проекти, обміни, окремі разові чи систематичні заходи.

Важливим є забезпечення наступності у розвитку обдарованих дітей через позашкільну та загальну середню освіту до вищої освіти та аспірантури. Необхідно пам'ятати, що позашкільна освіта та виховання – процес безперервний. Він не має фіксованих термінів завершення і послідовно переходить із однієї стадії до іншої від створення умов, сприятливих для творчої діяльності дітей та підлітків, до забезпечення їх

співробітництва у творчому процесі та самостійної творчості, яка і формує потребу особистості у подальшому творчому сприйнятті світу [78].

Для реалізації зазначених вище моментів, необхідною є відповідна організація структури позашкільної освіти в Україні.

Сьогодні в нашій державі основний комплекс завдань позашкільної освіти виконують позашкільні навчальні заклади різних типів: палаци, центри, будинки, станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні й музичні школи, школи мистецтв, студії, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади різної форми власності. Як бачимо, перелік позашкільних навчальних закладів досить широкий і гнучкий. Водночас він потребує і допускає можливість подальшого вдосконалення мережі таких заходів і форм та методів їх діяльності відповідно до сучасних вимог, актуальних потреб суспільства, дитячого та молодіжного середовища.

Центрами позашкільної освіти мають також бути загальноосвітні школи, ліцеї, гімназії тощо в складі навчально-виховних комплексів, які забезпечують у специфічних умовах діяльності безперервність загальної середньої та позашкільної освіти та виховання учнівської молоді. Практичність і дієвість такого співіснування закладів формальної і неформальної освіти маємо на прикладі Чеської Республіки.

Водночас, має бути забезпечено удосконалення і розвиток системи позашкільної освіти в Україні не тільки на загальнонаціональному, але й на регіональному та місцевому рівнях, як це зроблено у Чеській Республіці. Адже врахування потреб конкретної громади є не тільки чинником удосконалення і розвитку неформального освітнього процесу, але й демократизації держави.

Кожен регіон має свої потреби, що має бути забезпечено на теоретичному рівні. Крім того, на практиці дуже перспективно розробити моделі функціонування позашкільних навчальних закладів в умовах

конкретного регіону. Можливо, навіть, перспективною є розробка концепції позашкільної освіти дітей для конкретних регіонів України.

Встановлено, що практичного доопрацювання на теоретичному рівні вимагають сутність та специфіка позашкільної освіти як особливого виду освітніх послуг, специфіка регіональної освітньої політики у контексті розвитку такої освіти.

При цьому необхідним є визначення статусу позашкільного навчального закладу відповідно та віднесення до органу управління освіти як державного, обласного, міського, районного. Залежно від статусу має встановлюватися обсяг його діяльності як центру інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи.

Позашкільні навчальні заклади мають організовувати навчально-виховний процес у різновікових і різностатевих учнівських об'єднаннях, використовувати при цьому різноманітні форми і методи групової, індивідуальної і масової роботи; реалізовувати зміст позашкільної освіти та виховання впровадженням гнучких програм і навчальних планів відповідно до трьох рівнів навчання (початкового, базового і вищого), що відрізняє ці типи закладів від інших соціокультурних і виховних структур.

Тож актуальність реформування існуючих раніше форм і методів позашкільної роботи в якісно нову систему позашкільної освіти дітей обумовлена низкою обставин.

По-перше, в умовах демократизації суспільства, переходу до ринкових відносин відбуваються значні зміни у суспільній свідомості, а тому вагомим значення набуває погляд на особистість з позицій культурно-історичної педагогіки розвитку.

По-друге, посилюється тенденція входження різних країн світу, в тому числі, української держави, на нову ступень цивілізації, науково-технічного та соціального прогресу. Ми вже зазначали, що сьогодні актуалізується необхідність виховання особистості творчого типу, здатної до

сприйняття інноваційних процесів у суспільстві, використання і впровадження нових технологій.

По-третє, за сучасних умов культурно-освітні, інформаційні, дозвіллево-розважальні послуги користуються усе більшим попитом і у дітей, і у батьків.

Це вимагає концептуального визначення місця і специфіки позашкільної освіти у цілісній системі всебічного і гармонійного розвитку національно свідомої особистості в соціально-педагогічних умовах її життєдіяльності, а також додаткових заходів щодо збереження існуючої мережі позашкільних навчальних закладів як бази позашкільної освіти, що можливо за низки умов.

Важливо, щоб сучасна позашкільної освіти ґрунтувалася на історично обумовлених традиціях виховання особистості, створених представниками різних національних спільнот України: суспільних та родинних цінностях, ідеях, поглядах, переконаннях, ідеалах і реалізовувалася позашкільними навчальними закладами, а також іншими закладами освіти у позаурочний час, дитячими молодіжними організаціями, творчими дитячими та молодіжними об'єднаннями за місцем проживання, на підприємствах, у різних організаціях і установах.

Саме система позашкільної освіти має створювати умови для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, сприяти підготовці підлітків до життя в умовах переходу до ринкової економіки (транзитних умовах розвитку сучасної України), а також при впровадженні якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучення до різних видів творчості.

Крім того, організація позашкільної діяльності дітей та молоді є одним з резервів підвищення якості та інтенсивності вирішення завдань суспільства в галузі освіти.

Основний навчально-виховний процес у гуртках, групах, творчих об'єднань має сприяти формуванню системності і неперервності знань учнів, культури особистості. Отримані знання, вміння та навички в гуртках початкового рівня можна застосувати на заняттях в гуртках основного рівня. Водночас, учні мають продовжувати займатися пошуковою, експериментально-дослідницькою роботою [42].

Важливим є також той факт, що навчаючись у гуртках учні продовжують поглиблювати свої знання за програмами гуртків вищого рівня, беручи участь у наукових конференціях, у розробці проектів та захисті наукових робіт.

Вищий рівень навчання має за мету перехід від практичної роботи цілеспрямованих учнів до аналізу й узагальнень, а також передбачає дотримання принципу науковості, системності дослідництва та принципу зв'язку навчання з життям. Наукові товариства, клубні об'єднання, різні спецкурси – на цьому рівні найбільш перспективні організаційні структури щодо виявлення і підтримки талантів, обдаровань, розвитку здібностей, формування особистості шляхом використання інноваційних технологій, серед яких найбільш ефективні лекції-дослідження, лекції-екскурсії, семінари-дискусії, експеримент, моделювання, моніторинг; проведення експедицій, польових практик, моніторингових досліджень, які є складовою дослідницьких програм науково-дослідницьких інститутів НАН України і спрямовані на вирішення актуальних наукових та прикладних завдань [42].

Таким чином, слід констатувати, що організація навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах з учнями, слухачами вищого рівня має бути спрямована на створення найсприятливіших умов допрофесійної підготовки. Модель навчально-дослідницької діяльності цього рівня повинна стати продуктивною.

У сучасній системі позашкільної освіти в Україні методи продуктивного навчання кардинально відрізняються від традиційних, оскільки в їх основі лежать заняття студійного та індивідуального типів на

основі особистих інтересів. Відзначимо, що мета позашкільних навчальних закладів – не лише дати учням певну суму знань, але й розвинути їхні інтелект і творчі здібності, необхідні для майбутніх фахівців у різних галузях знання, сприяти духовному самовдосконаленню вихованців, їхній професійній орієнтації та підготовці до практичної діяльності. А все це в цілому і становить розвиваюче середовище.

Особливого значення набуває і розвиток міжнародного співробітництва, сприяння держави у міжнародному обміні досвідом у сфері розвитку обдарованих дітей між самими дітьми, педагогами, батьками, вченими, управлінцями тощо.

Актуальним постає і пропаганда, реклама напрямів і форм діяльності з метою залучення зацікавлених осіб до розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти.

Основні завдання позашкільної освіти та виховання щодо розвитку обдарованих дітей мають реалізовуватися через спільну роботу з театрами, філармоніями, засобами масової інформації, в першу чергу, телебаченням, радіо, газетами, журналами, громадськими дитячими та молодіжними організаціями, творчими дитячими та юнацькими об'єднаннями за місцем проживання, на підприємствах, з фондами, асоціаціями тощо, які разом із закладами освіти мають реалізовувати державну політику в галузі освіти і сприяти формуванню гармонійно розвиненої особистості.

Сучасні підлітки та молодь активно спілкуються, тому залучення до процесу їх позашкільної освіти засобів масової комунікації значно, на нашу думку, активізує цей процес.

Система позашкільної освіти має ґрунтуватися на визнанні того факту, що вона може забезпечити розвиток обдарованої дитини тільки за рахунок своєї багатофункціональності та гнучкості. Адже саме позашкільна (неформальна) освіта є більш варіативною у порівнянні з традиційною. Враховуючи, що вона ґрунтується на принципах добровільності, особистої зацікавленості дітей, позашкільні навчальні заклади мають невичерпні

можливості щодо створення найбільш сприятливих умов для розвитку особистості, розкриття її здібностей, задоволення багатогранних особистісних потреб у процесі реальної творчої діяльності. Саме тому вони і сприяють розвитку обдарованих дітей.

Виявлено, що чітко визначені навчальні програми із переліком годин та освітніх ресурсів – не є прерогативою позашкільної освіти. Її специфічна риса – варіативність і поліваріантність. Загалом, виходячи із поставлених завдань, кожний конкретний педагогічний колектив позашкільного навчального закладу мав і має змогу визначити перспективи вдосконалення соціально-виховної діяльності, конкретної перебудови своєї структури, комплектності, штатів, матеріально-технічного забезпечення тощо. Тобто, рекомендацією для системи позашкільної освіти є її удосконалення не тільки за рахунок організаційного впливу, але ще й за допомогою самоорганізаційного впливу, тобто активної діяльності суспільства, громадськості щодо цього.

Зокрема, педагог має пам'ятати, що робота з обдарованими дітьми вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової аполітичної, розвиваючої, творчої діяльності. Вона під силу висококваліфікованим, небайдужим до свого предмета вчителям та педагогам.

Наступною рекомендацією є те, що має також змінитися ставлення різних керівних структур до діяльності позашкільних навчальних закладів, їх робота має оцінюватися не за кількістю гучних, часто заформалізованих і нецікавих масових заходів, а глибиною змісту, своєрідністю форм, різноманітністю видів діяльності, багатогранністю програм творчих об'єднань за інтересами та всього закладу в цілому.

При цьому до визначення ефективної структури позашкільних навчальних закладів мають залучитися не тільки державні службовці, але й науковці, і освітяни-практики.

Сьогодні у нашій державі функціонують комплексні позашкільні заклади, зокрема, будинки творчості дітей та юнацтва, палаци учнівської молоді, центри дитячої творчості, клуби при районних соціальних службах та клуби за місцем проживання тощо. Окрему категорію становлять спеціалізовані однопрофільні позашкільні виховні заклади: станції юних техніків, дитячі флотилії, дитячі туристичні станції, станції юних натуралістів тощо. Тому можемо стверджувати, що багатoproфільні та спеціалізовані однопрофільні позашкільні навчальні заклади у нашій державі функціонують достатньо ефективно. Але на регіональному та місцевому рівнях їх мережа і можливості не задовольняють суспільних потреб.

Діюча мережа позашкільних навчальних закладів найбільш розвинена, звичайно, у великих містах України: Києві, Одесі, Харкові, Донецьку, Львові, Луганську. Водночас потребує свого розвитку налагодження системи позашкільної освіти у невеличких містах та селищах. Адже обдарованих дітей, які потребують розвитку своїх обдарувань у них також багато.

Також потрібно пам'ятати, що низка закладів діє сезонно, тобто, як правило, улітку вони припиняють свою роботу. Наслідком цього є підвищення дитячого травматизму, погіршення криміногенного стану в мікрорайонах, поширення асоціального «досвіду» проведення часу з негативним його впливом на особистість, зниження загального рівня оздоровлення дітей та підлітків [98]. Тому і держава, і громадськість мають об'єднати свої зусилля щодо забезпечення умов більш сталого функціонування таких закладів.

Окремим напрямом рекомендацій щодо перспектив використання досвіду Чеської Республіки для розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України є педагогічна складова. Зокрема, актуалізація психолого-педагогічного консультування батьків обдарованих дітей; покращення науково-методичного забезпечення роботи з категорією обдарованих; інтенсифікація процесу залучення новітніх технологій до даної роботи.

Встановлено, що зміст навчальної інформації має доповнюватися науковими відомостями, які більш здібні учні можуть одержати в процесі виконання додаткових завдань у той же час, що й інші учні, але за рахунок вищого темпу обробки навчальної інформації.

При цьому формами роботи з обдарованими можуть бути групові та індивідуальні заняття на уроках і в позаурочний час, факультативи.

Серед методів навчання обдарованих учнів мають превалювати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєних знань, умінь і навичок. Контроль за їх навчанням повинен стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у їх навчанні. Додаткові завдання повинні мати творчий, диференційований характер.

Ось тут і маємо потребу в більш тісній співпраці позашкільної і загальноносередньої освіти. Зазначені аспекти, мають бути органічно вплетеними не тільки на уроці, але й доповнюватися системою позакласної та позашкільної роботи: виконання учнем позанавчальних завдань; заняття у наукових товариствах; відвідування гуртка або участь у тематичних масових заходах (вечорах любителів літератури, історії, фізики, хімії тощо); огляди-конкурси художньої, технічної та інших видів творчості, зустрічі з ученими тощо.

Також перспективними для розвитку креативного потенціалу обдарованих є індивідуальні форми позакласної роботи, які передбачають виконання різноманітних завдань, участь в очних і заочних олімпіадах, конкурсах на кращу науково-дослідну роботу. Педагоги повинні послідовно стежити за розвитком інтересів і нахилів учнів, допомагати їм в обранні профілю позашкільних занять.

Держава також має не відсторонюватися від такої діяльності. У Чеській Республіці створено можливості для прискорення у навчанні. Цю практику може бути реалізовано, впроваджено як систему, а не окремі випадки і в Україні. Таке навчання враховує здатність обдарованих дітей

швидко засвоювати навчальний матеріал. Прискорене навчання може відбуватися завдяки більш ранньому початку навчання дитини у школі, «перестрибуванню» через класи, переходу до старшої вікової групи, але тільки з деяких предметів, більш ранньому вивченню курсу, який пізніше вивчатиметься всім класом, тимчасовому переведенню обдарованих учнів у спеціальну групу.

Також позитивною є практика створення спеціальних класів і спеціальних шкіл для обдарованих дітей. У Чехії існує така школа, і перспективним є створення таких шкіл в українських умовах. Це зумовлено тим, що обдаровані діти краще почуваються з рівними собі за інтелектуальним розвитком. Звичайно, створення таких шкіл має і низку засторог, про що вже йшлося вище, проте досвід Чехії засвідчує і ефективність такої роботи з обдарованими дітьми.

Потенційною корисною і плідною може бути робота з обдарованими дітьми за спеціальними програмами, які акцентують увагу на певних сильних сторонах особистості (посилююча модель) або на слабких (коригуюча модель), посилюють сильні сторони, щоб компенсувати слабкі (компенсуюча модель).

Також важливим аспектом є вибір форми навчання в залежності від можливостей викладацького колективу, його здатності й уміння налагодити навчання відповідно до результатів діагностичного обстеження дітей, стимулювати їх когнітивні (лат. *cognitio* – знання, пізнання) здібності, індивідуальні особливості кожної дитини.

Необхідним є долучення викладачів до прийняття визначення «обдарованої дитини», виокремлення критеріїв обдарованості, як це зроблено у Чеській Республіці. До того ж має бути створено систему, яка б протезувала розвиток талановитої дитини від школи, позашкільних і вищих навчальних закладів до аспірантури.

У Чехії, зокрема, активно проводиться психолого-педагогічне консультування і педагогів, і педагогів, і батьків щодо специфіки роботи з

обдарованими дітьми. В Україні можуть бути створені спеціальні освітні і дозвільні портали в мережі Інтернет, де всі зацікавлені сторони можуть обмінюватися своїм досвідом щодо особливостей розвитку таких дітей.

Саме забезпечення сприятливих організаційно-педагогічних умов забезпечить високий рівень вітчизняної системи позашкільної освіти.

Встановлено, що нагальною є потреба професійного забезпечення позашкільних закладів працівниками всіх рівнів.

Низький рівень заробітної плати працівників сфери освіти, зокрема сфери культурно-освітньої, безперечно, негативно впливає на залучення справжніх професіоналів до роботи з дітьми. Дуже часто компетентність таких працівників залишається на дуже низькому рівні.

Водночас, незважаючи на труднощі, позашкільні навчальні заклади в період сучасного розвитку України, особливо в регіонах, в основному виправдовують своє призначення – виховувати дітей, які були б гідні свого народу, традицій, працьовитих і чесних, морально стійких і гуманних, а головне – творчо розвинених.

Отже, важливою рекомендацією для України щодо розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти є профільна підготовка висококваліфікованих кадрів для роботи з такими дітьми. Адже успіх будь-якої справи залежить від наявності висококваліфікованих кадрів. Водночас потрібно враховувати (як засвідчує досвід Чеської Республіки), що до підготовки педагогів, які будуть чи планують займатися розвитком обдарованих дітей, також на рівні держави і суспільства має бути висунена низка вимог.

Значний ефект може дати також удосконалення роботи кадрового складу позашкільних навчальних закладів на основі аналізу чеського досвіду щодо розвитку обдарованих дітей, а саме:

забезпечення високого професійного рівня керівника позашкільного навчального закладу, його вміння перебудовувати роботу згідно з вимогами сьогодення;

створення творчого мікроклімату, взаєморозуміння і взаємодопомоги серед співробітників та учасників творчих мікрогруп;

підбір кваліфікованих працівників, їх навчання, самоосвіта, розстановка відповідно до потреб і їхніх інтересів та здібностей;

врахування специфіки регіону, району обслуговування;

створення гуртків згідно з інтересами дітей, зацікавлених підприємств, організацій;

вибір оптимального режиму роботи, територіальне розташування тощо.

Об'єктивні закономірності розвитку суспільства потребують такого керівника, який би міг вивести позашкільний навчальний заклад на новий рівень роботи [51]. Керівник повинен стати «генератором ідей» чи їх прихильником та вправним виконавцем, правильно обрати стиль та методи управління відповідно до наявної сукупності ділових та особистісних якостей, має бути здатен створити колектив педагогів, який, працюючи разом, може послідовно здійснювати позитивні, в тому числі кардинальні зміни.

Необхідним буде підхід щодо особистості керівника позашкільного навчального закладу: «Діяльність, пов'язана з прийняттям рішень, з організацією, спрямованою на впровадження рішень в життя, з регулюванням системи у відповідності з визначеною метою, з визначенням підсумків діяльності, з систематичним отриманням, переробкою та використанням інформації, є найбільш складною і потребує особливого відбору осіб, що нею займаються» [78]. Але сьогодні відповідно цим умовам процесу відбору керівників не налагоджено призначення чи вибори на посаду часто відбуваються на основі особистих відносин, як на рівні колективу позашкільних навчальних закладів, так і на рівні вищих інстанцій.

Найважливішою проблемою розвитку системи управління в сучасних умовах є визначення оптимального поєднання професійних та особистісних якостей людини, яка обіймає посаду керівника, але при цьому відчуває

сучасну ситуацію стосовно розбудови державності, посилення нових пріоритетів.

Тому маємо констатувати, що сьогодні особливо актуальною є ґрунтовна робота з педагогічними кадрами позашкільних навчальних закладів. На рівні держави ця проблема частково вирішується проведенням заходів щодо підвищення професійної підготовки кадрів. Щорічно через обласні інститути удосконалення педагогів, педагогічні інститути та через структуру короткотермінових курсів, семінарів підвищує свою кваліфікацію велика кількість педагогів позашкільних закладів. Але головне, щоб самі педагоги розуміли необхідність такого підвищення кваліфікації.

Пропоновані нами рекомендації щодо оптимізації системи позашкільної освіти в Україні, відповідно до організаційно-педагогічних умов її діяльності поділяються на зовнішні та внутрішні.

До перших нами віднесено: увага, розвиток з боку керівних закладу при вирішенні проблем забезпечення діяльності позашкільних закладів; тісні ділові контакти з організаціями та окремими особами; взаємодія зі школами, налагодження «ступеневої системи» виховної роботи з учнями; узгодження планів, програм загальних справ з усіма існуючими у регіоні позашкільними навчальними закладами різного типу; координація всієї системи виховної діяльності з учнями в радіусі обслуговування; пропаганда, реклама напрямів і форм виховної діяльності з метою залучення зацікавлених осіб.

До матеріально-фінансового забезпечення ми відносимо: наявність достатньої матеріально-фінансової бази:

- а) безперервне державне фінансування;
- б) наявність спортивних, ігрових, театральних, виставкових площ, тощо;
- в) відповідність приміщень вимогам для занять гуртків, клубів, тощо; існування мережі гуртків та секцій з різними видами фінансування; забезпечення гуртків обладнанням та матеріалами; допомога спонсорів, меценатів; наявність коштів для проведення екскурсій, масових свят,

нагородження, преміювання дітей та співробітників; залучення державних, громадських та добровільних внесків тощо.

Отже, подальшою перспективою використання досвіду Чеської Республіки для розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України є удосконалення фінансового забезпечення, зокрема фінансування державою і активного залучення приватного сектору до регіональних проектів щодо розвитку обдарованих дітей.

Таким чином, сучасні загальні тенденції вимагають розвитку позашкільних навчальних закладів у нашій державі. Виходячи з необхідності вирішення таких завдань необхідним є:

питання перебудови діяльності позашкільних навчальних закладів відповідно до реального стану справ, із належним матеріально-технічним забезпеченням, кадровим посиленням, відповідно до особливостей регіону (це обумовлює не тільки зміну назви позашкільного закладу, а й конкретизує напрями і зміст роботи);

розширення мережі гуртків (формування відповідно до регіональних традицій, попиту та бажання учнів і батьків конкретної місцевості);

перекомплектація та підвищення кваліфікації педагогів – керівників гуртків в нових умовах розбудови незалежної держави;

оновлення, налагодження методичної роботи, забезпечення добору та розробки методичних матеріалів, навчання працівників позашкільних установ;

введення в структуру позашкільних навчальних закладів гуртків з оплатою за рахунок батьків чи спонсорів за умови збереження гуртків, де діти можуть займатись безкоштовно;

створення гуртків нової спрямованості, наприклад, менеджменту, економіки та бізнесу, психології тощо.

Є, як відомо, ринок, який визначає попит, і підприємства (у нашому випадку позашкільні навчальні заклади), які визначають пропозицію на цей попит. Якщо пропозиція не відповідає суспільному попиту, то говорити про

ефективність діяльності таких підприємств, закладів немає підстав – цим також зумовлюється необхідність перепрофілювання деяких позашкільних навчальних закладів.

Таким чином до заходів удосконалення організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих у системі неформальної освіти України на основі залучення досвіду Чехії можна віднести: оптимізація функціонування усієї системи неформальної освіти (передбачає її реформування як зсередини, так і ззовні); залучення приватного сектору до розвитку обдарованих; профільна підготовка висококваліфікованих кадрів для роботи з такими дітьми; фінансування державою діяльності громадських організацій, які спеціалізуються на роботі з такою категорією дітей; психолого-педагогічне консультування батьків обдарованих дітей; покращення науково-методичного забезпечення роботи з обдарованими; фінансування державою і приватним сектором регіональних проектів щодо розвитку обдарованих дітей у системі неформальної освіти; обмін досвідом між викладачами, педагогами, батьками щодо розвитку обдарованих; інтенсифікація процесу залучення новітніх технологій до такої роботи; сприяння держави в міжнародному обміні досвідом у цій сфері. Тільки забезпечивши ці, а також низку інших організаційно-педагогічних умов, ми можемо сподіватися на розвиток потенціалу обдарованих дітей, зокрема в контексті неформальної освіти.

Ми не можемо говорити про розвиток обдарованості у дітей без таких моментів, як державна підтримка діяльності позашкільних навчальних закладів; реформування і вдосконалення змісту, форм і методів позашкільного навчально-виховного процесу; об'єднання зусиль органів місцевої влади, різних міністерств і відомств, творчих, громадських організацій у створенні умов у цих закладах для творчого зростання особистості; залучення сім'ї до співпраці у вихованні та творчому розвитку дітей і учнівської молоді тощо.

Виявлено, що перспективними напрямками діяльності позашкільних навчальних закладів в Україні є: формування розвиваючого середовища

позашкільного навчального закладу; моніторинг в позашкільній освіті; активізація творчої і пізнавальної діяльності вихованців позашкільних закладів через використання сучасних педагогічних технологій; соціалізація та гуманізація профільної та допрофесійної освіти; формування розвиваючого середовища позашкільного навчального закладу тощо [108].

Зазначимо, що сьогодні в Україні розвиваюча система навчання перманентно працює в пошуковому режимі, що обумовлює інноваційний характер управління, переважання процесів прийняття оперативних рішень, відповідних конкретним обставинам. Цим і визначаються організаційно-педагогічні умови формування розвиваючого середовища позашкільного навчального закладу. Розвиваюче середовище – це середовище, яке стимулює особистість до всебічного гармонійного розвитку, набуття професійних навичок та здібностей. Тільки в такому середовищі учні зможуть себе реалізувати якнайкраще [108].

Зовнішнє розвиваюче середовище позашкільного навчального закладу тільки тоді буде ефективним, коли зможе надати кожному вихованцю підтримку і допомогу в навчально-виховному процесі. Організація навчально-виховного процесу в гуртках, творчих учнівських об'єднаннях здійснюється за передбаченими Законом «Про позашкільну освіту» трьома рівнями навчання і виховання: початковим, основним, вищим [42].

Тут діє принцип поступовості, від найнижчого (початковий) до найвищого рівнів. Тобто, здобуті знання та навички в гуртках початкового рівня можна використовувати на заняттях в гуртках основного, а потім, аналогічно, і вищого рівнів. Не можна сказати, що один із рівнів навчання і виховання є головним чи визначальним у формуванні особистості, виявленні її здібностей. Кожен рівень є важливою складовою формування розумної, вихованої, цілеспрямованої особистості, починаючи від початкового і закінчуючи вищим [42].

Необхідною з урахуванням досвіду Чеської Республіки і привабливою, на наш погляд, є ідея про використання в управлінні

позашкільними навчальними закладами методу моделювання. Метод моделювання – це невід’ємний атрибут сучасної системи управління позашкільних навчальних закладів. Важливим, нехай і проміжним, результатом процесу моделювання є створювана педагогічна модель.

Отже, будь-яке педагогічне явище, яке моделюється, у свою чергу, зумовлено функціями конкретного виду професійної педагогічної діяльності. Тому для успішного управління позашкільних навчальних закладом із застосуванням модельованих систем і технологій потрібні: розкриття, уточнення сенсу додаткової освіти; створення оптимальних організаційно-педагогічних умов для вирішення інноваційно-творчих завдань; виокремлення основних напрямків творчого розвитку дитини на основі реалізації ідей педагогіки співтворчості; забезпечення вільного вибору професійної орієнтації та можливого доступу до соціально-культурних цінностей.

Позашкільний навчальний заклад має максимально розкривати творчий потенціал дитини, формувати у дітей мотивацію до пізнання, особистісного і професійного самовизначення. Така основна стратегічна лінія розвитку установи, визначає проектування оптимальної управлінської технології роботи.

Позашкільна освіта має реалізовувати у щоденній роботі і забезпечувати для дітей «можливості бути» і активно розвиватися. Зазначені стратегічні завдання в основному і входять до складу змісту роботи керівника-управлінця, що ставить за мету розвиток позашкільних навчальних закладів, а в кінцевому підсумку, і розвиток особистості дитини, формування її творчої спрямованості.

Також важливого значення тут набуває система управління (менеджменту) позашкільного навчального закладу. Управляти позашкільним навчальним закладом – значить реалізовувати на практиці теоретичну модель «мотиваційно-інтелектуального» управління,

спрямованого на розвиток, на цільове, програмно-методичне цільове забезпечення освітнього процесу, психологічно грамотний його супровід.

Також важливо зазначити, що має бути не тільки чітко визначено мету і стратегію діяльності позашкільного навчального закладу, але й відпрацьовано відповідний механізм реалізації цієї мети та завдань діяльності закладу, її концепції розвитку, свідомо орієнтованої на розкриття можливостей людини. Учасники освітнього процесу: директор, його заступники, головний бухгалтер, керівники структурних підрозділів, методисти та педагоги, педагоги-організатори, діти – прямо або опосередковано мають бути включені в процес управління. Це також визначає збільшення можливостей розвитку креативного потенціалу учнів позашкільного навчального закладу.

Система управління позашкільним навчальним закладом має бути побудована на міцних традиціях вітчизняної педагогічної науки, на виваженій кадровій політиці, де в основі – увага до дитини, турбота про неї, допомога їй у творчому розвитку.

Управління позашкільним навчальним закладом є важливим інструментом розвитку, цивілізованого шляху взаємодії із загальноосвітніми закладами та іншими соціальними інститутами. Водночас управлінська діяльність утворює свою власну, більшою чи меншою мірою автономну систему, що вимагає щоденного теоретичного і технологічного аналізу, систематичного вдосконалення.

У процесі дослідження виявлено, що до основних принципів управління позашкільним навчальним закладом має неодмінно входити принцип демократизації. Під ним ми маємо на увазі, свого роду децентралізацію, розумний розподіл повноважень і відповідальності між усіма потенційними учасниками управлінських дій.

Другий принцип – це гуманізація. Він означає корекцію адміністрацією функціоналу в напрямі забезпечення прав і можливостей персоналу на задоволення своїх культурно-освітніх потреб.

Третій принцип – диференціація. Вона передбачає мобільність і свідомий розвиток багаторівневості, багатопрофільності керуючої і керованих систем. Ще один принцип – відкритість. Він передбачає той факт, що реалізована система управління повинна бути зрозуміла всім, відкрита для будь-якого потенційно зацікавленого учасника навчального процесу.

Управляти позашкільним навчальним закладом мають і адміністрація навчального закладу, і педагогічний персонал, а також має бути залучено дітей та їхніх батьків. Контроль над ефективністю управління позашкільним навчальним закладом має перейти у режим самоконтролю. У цьому ми вбачаємо позитивну тенденцію зростання культури колективного управління розвитком позашкільних навчальних закладів.

Нове розуміння традиційних функцій управління має стати рушійною силою та забезпечувати режим сталого розвитку. Для цього, на наше переконання необхідні такі заходи:

реалізація безперервно якісно оновлюваної концепції розвитку позашкільних навчальних закладів як соціально відкритої педагогічної системи;

оволодіння колективом навчального закладу навичками систематичної роботи в режимі сталого розвитку;

оволодіння керівниками підрозділів технологією моделювання навчально-виховного процесу як системи, пріоритетно орієнтованої на творчий розвиток особистості педагога і дитини; затвердження престижності інноваційної та дослідно-експериментальної діяльності в колективі;

організація системно-цілісної взаємодії науково-методичної та психолого-педагогічної служб;

створення системи дитячого самоврядування, яка самоорганізується;

розширення спектру альтернативних освітніх послуг, що забезпечують вибір творчих видів діяльності;

забезпечення достатньої навчально-матеріальної бази для організації оптимального, високоефективного освітнього середовища і виховного простору.

Запорукою успішного функціонування сучасної системи позашкільної освіти є її моніторинг. Сьогодні моніторинг розглядається як невід'ємна складова процесу освіти: предметом моніторингових досліджень є не лише практично всі складові освітнього процесу, а й різноманітні фактори, які, так чи інакше, впливають на систему освіти [84].

Встановлено, що перш за все, моніторинг це системний збір та фіксація інформації, часу, що дозволить дати конкретний та об'єктивний (а не візуальний) аналіз діяльності позашкільного навчального закладу, творчого учнівського об'єднання або конкретного педагога [87].

По-друге, усі дані моніторингових досліджень за певний період можуть стати основою для виявлення тенденцій, які визначають успішність або, навпаки, проблеми в роботі позашкільного навчального закладу, творчого учнівського об'єднання. По-третє, на основі аналізу інформації, отриманої в ході моніторингу, можна зробити об'єктивний прогноз напрямків подальшого розвитку діяльності позашкільного навчального закладу.

Проведення моніторингових досліджень має сприяти підвищенню ефективності як управлінської діяльності, так і стану навчально-виховного процесу позашкільного закладу в цілому. Сьогодні моніторингові дослідження набувають все більшої ваги й значимості в позашкільній освіті.

Переконливим свідченням ефективної практики моніторингу позашкільної освіти, зокрема, можуть слугувати результати такої діяльності в Чеській Республіці. У ній сформувався достатньо різноманітний емпіричний досвід організації та проведення моніторингових досліджень з різноманітних проблем, який заслуговує на увагу і застосування в Україні.

Практика свідчить, що учні, залучені до безпосередньої участі в наукових проектах, фактично стають співучасниками виконання реального

наукового дослідження. Що особливо позитивно позначається на їхньому розвитку як особистості, стимулює розпочату діяльність і може вплинути на вибір майбутньої професії. Водночас це сприяє розробці змісту і форм викладання предмета відповідно до сучасних наукових досягнень, розробці індивідуальних програм самоосвіти учнів, забезпеченню профільності навчання зі старшокласниками, надає учням можливість самостійно проводити науково-дослідницькі роботи і захищати їх на олімпіадах, науково-практичних конференціях, що вимагає від учнів не лише знань, умінь та навичок, відтворення програмового матеріалу, а також демонстрації здібностей до творчості [42].

Отже, доцільність використання системи моніторингу з метою оптимізації організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей в системі позашкільної освіти України незаперечна.

Системна фіксація різних показників має і прикладну користь: у педагога чи керівника навчального закладу завжди буде «під рукою» повна та об'єктивна інформація, що звільнить його від необхідності кожного разу збирати та опрацьовувати статистичні чи аналітичні дані [84].

Необхідно не тільки визнати, але й прийняти і забезпечити реалізацію на практиці права кожної людини на вільний розвиток особистості, право дитини на відпочинок, дозвілля, всебічну участь у культурному і творчому житті, надання відповідних можливостей для творчої діяльності. Крім того, маємо пам'ятати, що завданням освіти щодо забезпечення системного розвитку людської особи і її права вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися мистецтвом, брати участь у наукових програмах і користуватися творчими надбаннями.

Висновки

до розділу III

Аналіз законів України у сфері освіти, підзаконних нормативно-правових актів, зокрема указів і розпоряджень Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, наказів міністерств та відомств, які регулюють правовідносини у сфері розвитку обдарованих дітей та молоді, дозволяє стверджувати, що в нашій країні суспільство вже прийшло до розуміння, що обдарована дитина – це майбутнє інтелектуального потенціалу держави, наукова еліта, на розвиток якої має бути спрямовано державну політику.

Слід відмітити, що процес формування наукової еліти потребує певних цілеспрямованих дій в освітній діяльності як на рівні держави, так і на рівні розвитку окремої дитини.

Встановлено, що в Україні функціонує система позашкільної освіти, яка за своєю суттю подібна до системи неформальної освіти в Чехії та інших європейських державах, відповідає їх основним критеріям і є складовою системи безперервної освіти, цілеспрямованим процесом та результатом навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості у вільний час у позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях.

У позашкільній освіті України, як і неформальній освіті Чеської Республіки, значна увага приділяється роботі з обдарованими дітьми.

Аналіз ситуації показує, що основним напрямом позашкільної освіти в Україні, за яким здійснюється розвиток обдарованих дітей, є дослідницько-експериментальний. Він сприяє залученню вихованців, учнів і слухачів до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, а також створенню умов для творчого самовдосконалення та виявлення, підтримки і розвитку юних талантів та обдарувань.

Основою організаційної структури, що координує, формує та реалізовує державну політику України у сфері роботи з обдарованими

дітьми, діяльність позашкільних навчальних закладів, а також гуртків, груп та інших творчих об'єднань дослідницько-експериментального напрямку, є Національний центр «Мала академія наук України» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Національної академії наук України (Мала академія наук України).

Встановлено, що основною метою і змістом діяльності Малої академії наук України є виявлення, підтримка і розвиток обдарованих дітей і молоді, стимулювання їх творчого потенціалу, розвиток наукової та дослідницько-експериментальної діяльності.

Водночас, для забезпечення більш успішної роботи з розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України важливим є вивчення і впровадження кращого досвіду інших держав, зокрема Чеської Республіки.

У процесі дослідження визначені і розроблені рекомендації щодо перспектив використання досвіду Чеської Республіки для розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України за нормативним, організаційним, педагогічним, кадровим та фінансовим напрямками.

Установлено, що за нормативним напрямом першою рекомендацією для України з урахуванням досвіду Чеської Республіки щодо розвитку обдарованих у системі позашкільної освіти є вдосконалення існуючої нормативно-правової бази, належна регламентація цієї сфери. При цьому важливими є узгодження розрізнених нормативно-правових актів щодо розвитку обдарованих дітей, прийняття офіційного визначення поняття «обдарована дитина».

Наступною рекомендацією щодо перспектив використання досвіду Чеської Республіки для розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України є удосконалення організаційних умов цієї діяльності. Так, важливим постає питання розширення системи пошуку, підтримки і стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей; створення умов

для їх реалізації з урахуванням власних потреб та потреб суспільства; забезпечення соціально-правового захисту.

Крім цього, досвід Чеської Республіки вказує на необхідність більш масштабної співпраці, об'єднання та координації в справі розвитку обдарованих дітей у неформальній (позашкільній) освіті зусиль держави, громадськості та приватного сектору, зокрема – стосовно пропаганди та реклами напрямів і форм діяльності з метою залучення зацікавлених осіб до розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти.

Встановлено, що актуальним постає і забезпечення наступності в розвитку обдарованих дітей через дошкільну, позашкільну, загальну середню освіту на їх шляху до вищої освіти та аспірантури.

Вагомого значення набуває і вдосконалення міжнародної діяльності у сфері роботи з обдарованими дітьми в позашкільній освіті, спрямованої на розвиток та зміцнення взаємовигідного співробітництва з навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до законодавства.

Наступним, третім, напрямом рекомендацій щодо перспектив використання досвіду Чеської Республіки для розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України є педагогічна складова, зокрема розробка і впровадження ефективних методик розвитку обдарованих дітей; покращення науково-методичного забезпечення роботи з категорією обдарованих; актуалізація психолого-педагогічного консультування батьків обдарованих дітей; інтенсифікація процесу залучення новітніх технологій до даної роботи.

Слід відмітити і необхідність більш широкої організації для обдарованих дітей на національному й місцевому рівнях низки наукових, пошуково-дослідницьких проектів, проведення конкурсів, олімпіад, залучення педагогів, дітей та їхніх батьків до участі в онлайн-спілкуванні.

Важливою рекомендацією для України щодо розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти, як засвідчує досвід Чеської Республіки, є

профільна підготовка висококваліфікованих кадрів для роботи з такими дітьми.

Корисним і перспективним може стати використання в Україні досвіду Чеської Республіки щодо фінансового забезпечення, зокрема фінансування як державою, так і приватним сектором регіональних проектів щодо розвитку обдарованих дітей.

Таким чином, врахування вищезазначених рекомендацій з розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти України відкриває перспективи для формування майбутньої наукової еліти, розширення міжнародного співробітництва, підвищення якості позашкільної освіти, що у свою чергу сприятиме успішному розвитку держави та піднесенню її престижу.

Проведене дослідження розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки дозволило зробити відповідні висновки.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження теорії та практики розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті показало, що проблема є досить актуальною. Необхідність і своєчасність її розробки зумовлені докорінними соціальними, економічними, політичними змінами, що відбулися в Україні, інтеграцією до європейського і світового освітнього простору. Важливим є підвищення ролі позашкільної освіти в Україні, а також використання зарубіжного досвіду, зокрема неформальної освіти щодо розвитку обдарованих дітей.

Виявлено, що у світовій освітній практиці поняття «неформальна освіта», «позашкільна освіта», «додаткова освіта» є тотожними і використовуються як синоніми.

У процесі дослідження з'ясовано, що неформальна освіта – це освіта, що здійснюється у вільний час і охоплює навчання життєвим навикам, навикам трудової діяльності і загальної культури, забезпечує задоволення інтересів особистості. Особливе місце у змісті неформальної освіти займає робота з обдарованими дітьми.

2. Встановлено, що особливо актуальним для України з розвитку обдарованих дітей у неформальній (позашкільній) освіті є досвід Чеської Республіки як європейської держави з подібною до української структурою освіти, що вже пройшла процес адаптування до європейського освітнього простору.

Узагальнення різних теоретичних підходів до неформальної освіти і практики показали, що розвиток обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки – це процес становлення і зростання особистості, її здібностей, талантів у певній діяльності у вільний час без здобуття освітнього рівня, що здійснюється професійними педагогами.

Визначено організаційно-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки за основними компонентами.

Встановлено, що основними є такі компоненти: нормативний (наявність необхідної нормативної бази, що є основою забезпечення розвитку обдарованих дітей, неформальної освіти); організаційний (створення, ефективне функціонування та розвиток багаторівневої структури і різноманітних закладів неформальної освіти та інших соціальних інституцій, у яких забезпечується розвиток обдарованих дітей); педагогічний (сукупність мети, змісту, форм, методів та засобів роботи з обдарованими дітьми, організації навчально-виховного процесу); кадровий (наявність необхідної кількості підготовлених педагогічних та інших працівників відповідної кваліфікації); фінансовий (наявність необхідних для діяльності коштів та матеріально-технічної бази) організаційно-педагогічних умов розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки.

3. У дослідженні розкрито особливості роботи з обдарованими дітьми у системі позашкільної освіти України. З'ясовано, що система позашкільної освіти, яка функціонує в Україні, за своєю суттю подібна до неформальної освіти Чеської Республіки та інших держав, відповідає її основним критеріям і значну увагу приділяє роботі з обдарованими дітьми. Основним напрямом позашкільної освіти, що відповідає за розвиток обдарованих дітей, є дослідницько-експериментальний.

Дослідженням виявлено, що основою організаційної структури, яка займається роботою з обдарованими дітьми, є Національний центр «Мала академія наук України».

Визначено, що Мала академія наук України включає позашкільні навчальні заклади, гуртки, секції та інші творчі об'єднання дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти, які забезпечують виявлення, підтримку і розвиток обдарованих дітей і молоді, стимулювання їх творчого потенціалу, розвиток наукової та дослідницько-експериментальної діяльності.

4. Встановлено, що перспективами використання досвіду Чеської Республіки для розвитку обдарованих дітей у системі позашкільної освіти

України є: удосконалення нормативно-правової бази, належна регламентація цієї сфери діяльності; удосконалення організаційних умов для розвитку обдарованих дітей; розширення змісту, форм та методів роботи з обдарованими дітьми; створення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників до роботи з обдарованими дітьми; покращення фінансового та модернізація матеріально-технічного забезпечення позашкільної освіти з розвитку обдарованих дітей.

Разом з тим, дане дослідження не претендує на вичерпне висвітлення всіх питань розвитку обдарованих дітей у неформальній освіті. Подальшої теоретико-методичної розробки потребує вивчення зарубіжного досвіду інших держав, проведення порівняльного аналізу з Україною, питання підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими дітьми тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Бабенко І. Є. Історія визначення «обдарованості» та «таланту» в дослідженнях американських вчених / І. Є. Бабенко // Творча особистість: формування і розвиток : зб. наук. пр. / редкол. : Г. П. Шевченко та ін. – Луганськ–Донецьк, 2008. – С. 23–28.

2.Березина В. А. Дополнительное образование как средство их творческого развития : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / В. А. Березина. – М., 1998. – 22 с.

3.Березина В. Дополнительное образование детей – это не излишество / В. Березина // Учит. газ. – 2007. – 17 июля.

4. Биковська О. В. Основні напрями виховання учнів в позашкільних навчальних закладах / О. В. Биковська // Наук. записки НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. ст. – К. : НПУ, 2004. – Вип. LV (55). – С. 28–38. – (Серія «Пед. науки»).

5. Биковська О. В. Основні принципи позашкільної освіти / О. В. Биковська // Наука і сучасність : зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – Т. 52. – С. 3–12.

6. Биковська О. В. Позашкільна освіта : теоретико-методичні основи : моногр. / О. В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.

7.Биковська О. В. Практика позашкільної освіти в розвинутих зарубіжних країнах / О. В. Биковська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 39. – С. 49–57.

8. Биковська О. В. Сучасні дослідження проблем позашкільної освіти / О. В. Биковська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 41. – С. 27– 34.

9.Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 2008. – 464 с.

10. Большая советская энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bse.sci-lib.com/article004199.html>. – Заголовок с экрана.
11. Бочарова О. Стан підтримки та розвитку одарованих дітей у Польщі – [Електронний ресурс] / Бочарова О. // «Гуманізація навчально-виховного процесу»: Збірник наукових праць. Випуск LI. – Слов'янськ, 2010 – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gnvp/2010_51/23.pdf
12. Буева Л. П. Социальная среда и сознание личности / Л. П. Буева. – М. : Изд-во МГУ, 1998. – 268 с.
13. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение / Л. П. Буева. – М. : Наука, 2008. – 216 с.
14. Вазина К. Я. Коллективная мыследеятельность – модель саморазвития человека / К. Я. Вазина. – М. : Педагогика, 2010. – 196 с.
15. Вахтеров В. П. Основы новой педагогики / В. П. Вахтеров. – М., 1913. – 581 с.
16. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, виховників, молоді і батьків / Всеукр. пед. т-во ім. Григорія Ващенко / Г. Ващенко. – 4-е вид. – Л. : Камула, 2006. – 278 с.
17. Вербицкий В.В. Еколого-натуралістична освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи — Монографія.. — К.: «Аверс». — 2003. — 304 с.
18. Волик В. Досвід підтримки та розвитку обдарованих дітей у Федеративній Республіці Німеччина : «Серія ПРОСвіт». – К. : Інститут обдарованої дитини, 2011. – 72 с.
19. Волик В.В. Законодавчі ініціативи німецькомовних країн в сфері обдарованості. В.В. Волик // Матеріали III Між нар. Наук.-практ. конф. «Обдаровані діти –інтелектуальний потенціал держави» 21-25 вересня 2010 р., смт. Гаспра АР Крим. – Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2010 – С. 67–72.

20. Выготский Л. С. Об особенностях кризисных периодов развития / Л. С. Выготский // Вопросы психологии. – 1972. – № 2. – С. 114–123.
21. Выготский Л. С. Психология развития ребенка / Л. С. Выготский. – М. : Смысл ; Эксмо, 2004. – 512 с. – (Серия «Библиотека всемирной психологии»).
22. Выготский Л. С. Проблема обучения и умственного развития в школьном возрасте [Электронный ресурс] / Л. С. Выготский. – Режим доступа : <http://psychlib.ru/mgppu/VUR/VUR-0031.htm#1> (Электрон. б-ка Моск. город. психол.-пед.ун-та).
23. Гальтон Ф. Наследственность таланта : законы и последствия / Ф.Гальтон. – М. : Мысль, 1996. – 269 с.
24. Гербачевский В. К. Современные направления в экспериментальном исследовании черт личности / В. К. Гербачевский // Личность и деятельность. – 2011. – С. 36–43.
25. Гильбух Ю. З. Внимание: одаренные дети / Ю. З. Гильбух. – М. : Знание, 1991. – 80 с.
26. Гласе Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / Дж. Гласе, Дж. Стенли. – М. : Прогресс, 2010. – 495 с.
27. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Гончаренко С. – Київ : «Либідь» 1997. – 375 с.
28. Гордеева Т. О. Мотивационные предпосылки одаренности: от модели Дж. Рензулли к интегративной модели мотивации [Электронный ресурс] / Т. О. Гордеева // Психологические исслед : электрон. науч. журн. – 2011. – № 1(15). – Режим доступа : <http://psystudy.ru>. – Заголовок з екрана.
29. Державна цільова програма роботи з обдарованою молоддю на 2007–2010 роки : затв. Постановою ВР України від 8 серп. 2007 р. № 1016 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1016-2007-%EF>

30. Деркач Ю. Неформальна освіта як умова неперервного навчання молоді / Ю. Деркач // Вісник Львів. нац. ун-ту імені І. Франка. – Серія педагогічна. – 2008. – Вип. 23. – С. 17–22.
31. Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина ХХ століття) : моногр. – К. : «АртЕк», 2005. – 405 с.
32. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології/ І. Дичківська навч. посіб. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
33. Доблаев Л. П. К постановке проблемы оценивания в психологии / Л. П. Доблаев // Проблема оценивания в психологии. – 2008. – № 10 (147). – С. 3–5.
34. Додонов В. И. Эмоция как ценность / В. И. Додонов. – М. : Политик, 2009. – 272 с.
35. Дополнительное образование детей: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений/ Под ред. О.Е. Лебедева.- М.: Гуманит. Изд. центр ВЛАДОС – 300с.
36. Дубровина В. В. Проблемы психологической подготовки молодежи к семейной жизни / В. В. Дубровина // Вопросы психологии. – 2011. – № 4. – С. 146–151.
37. Дубровина В. В. Школьная психологическая служба / В. В. Дубровина. – М. : Педагогика, 2011. – 232 с.
38. Закон Российской Федерации «Об образовании» от 10.07.1992 № 3266-1 (действующая редакция) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consultant.ru/popular/edu/>. – Заголовок з екрана.
39. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_02/. – Заголовок з екрана.
40. Закон України «Про освіту» // Освіта України : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Міленіум, 2001. – С. 11–38. – (Нормативно-правові документи).

41. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kyiv-oblosvita.gov.ua/index.php?mode=n_doc_1&file=z2402_01. – Заголовок з екрана.
42. Закон України «Про позашкільну освіту» // Освіта України : нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Міленіум, 2001. – С. 229–251. – (Нормативно-правові документи).
43. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей / упоряд. зб. : І. К. Туркевич та ін. – К. : Дитяч. фонд ООН «ЮНІСЕФ», 2002. – 318 с.
44. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень / [В. О. Моляко (ред.), О. Л. Музика (ред.)] – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.
45. Інформаційно-аналітичний звіт за підсумками III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів МАН України у 2011 році / [відп. за випуск О. Лісовий, О. Пономаренко]. – К. : ТОВ «Праймдрук», 2011. – 204 с.
46. Казачінер О. С. Організація навчання обдарованих учнів [Електронний ресурс] / О. С. Казачінер. – Режим доступу : <http://kazachiner.narod.ru/engodar.html>
47. Карпенко Н. А. Дитяча обдарованість як соціально-психологічна проблема / Н. А. Карпенко // Наук. Вісн. Львів. Держ. уні-ту. внутр. справ. Серія «Психологічна» : зб. наук. пр. / гол. ред. В. Л. Ортинський. – Львів : ЛьвДУВС, 2008. – Вип. 1. – С. 332–345.
48. Книга керівника позашкільного навчального закладу : довід.-метод. вид. / [упоряд. З. М. Рудакова, Л. М. Павлова]. – Х. : Торсінг плюс, 2006. – 608 с.
49. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України, 28 червня 1996 р. – К. : Вид-во, 2004. – 87 с.

50. Концепція позашкільної освіти та виховання // Ін форм.зб. Мі-ва нар. освіти України. – 1997. – № 7. – 19 с.
51. Копцева О. А. Детские общественные организации и социальное творчество учащихся / О. А. Копцева // Социол. исслед. –2005. – № 2. – С. 113–120.
52. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Під. ред. Л.М.Проколієнко. – К., 1989. – 609 с.
53. Кравченко А. И. Культурология : учеб. пособие для вузов / А. И. Кравченко. – 3-е изд. – М. : Академ. проект, 2011. – 453 с.
54. Краткий психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд. – Ростов н/Д: «Феникс», 1999. – 512 с.
55. Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. – М. : Наука, 2008. – 479 с.
56. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2006. – ??? с.
57. Кулемзина А.В. Детская одаренность как предмет педагогического анализа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/detskaya-odarennost-kak-predmet-pedagogicheskogo-analiza>
58. Кулемзина А.В. Детская одаренность: психолого-педагогическое исследование. – Томск, изд-во ТГУ, 1999. – 163 с.
59. Кульчицька О. І. Методика діагностики інтелектуальної обдарованості / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 39–41.
60. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і суть / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 17–24.

61. Кульчицька О. І. Одаренность как психологическая проблема / О. І. Кульчицька // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 8. – С. 14–15.
62. Кульчицька О. І. Проблеми обдарованості в сучасній психології / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2008. – № 1. – С. 2–7.
63. Кульчицька О. І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / Кульчицька О. І. // Обдарована дитина. – 2004. – № 8. – С. 2–9 ; 2007. – № 1. – С. 25–31.
64. Кульчицька О. І. Соціально-психологічні фактори формування таланту / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2005. – № 8. – С. 2–11.
65. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия / Н.С. Лейтес. – М. : Воронеж, 1997. – 448 с.
66. Лейтес Н. С. К проблеме сенситивных периодов психического развития: принцип развития в психологии / Н. С. Лейтес. – М., 1978 – 221 с.
67. Магун В. С. Потребности и психология социальной деятельности личности / В. С. Магун. – М. : Наука, 2003. – 176 с.
68. Малафійк І. В. Дидактика : навч. посіб. / І. В. Малафійк. – К. : Кондор, 2009. – 406 с.
69. Материали сайту Інституту обдарованої дитини АПН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iod.gov.ua/infusions/archive_events/archive_events.php. – Заголовок з екрана.
70. Матеріали Малої академії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.man.gov.ua. – Заголовок з екрана.
71. Матюшкин А. М. Загадки одаренности : проблемы практической диагностики / А. М. Матюшкин. – М. : Школа-Пресс, 1993. – 127 с.
72. Матюшкин А. М. Одаренные и талантливые дети / А. М. Матюшкин, Д. А. Снек // Вопр. психологии. – 1982. – № 4. – С. 88–7.
73. Мельничук О. Б. Психологія особистості / О. Б. Мельничук, Р. Ф. Пасічник. – К. : Днина, 2010. – 231 с.

74. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 1998. – № 1. – С. 3 – 5.
75. Мухлаева Т. В. Международный опыт неформального образования / Т. В. Мухлаева // Человек и образование . – 2010. – № 4. – С.158–162.
76. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/2827/>. – Заголовок з екрана.
77. От внешкольной работы – к дополнительному образованию детей : сб. нормат. и метод. материалов для дополнительного образования детей / сост. А. К. Бруднов // . – М. : Владос, 2000. – 544 с.
78. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / С.Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – 549 с.
79. Панов В. И. Одаренные дети: выявление – обучение – развитие / В. И. Панов // Педагогика. – 2001. – № 4. – С. 30–44.
80. Платонов К. К. Система психологии и теория отражения / К. К. Платонов. – М. : Наука, 2011. – 309 с.
81. Подоляк Л. Г. Основи вікової психології : навч. посіб. / Л. Г. Подоляк. – К. : Стилос. – 2011. – 231 с.
82. Поливанова Н. М. Человечество и цивилизация на пороге перемен (материалы «круглого стола») / Н. М. Поливанова // Время. – 2010, – № 5. – С. 67–81.
83. Положення про позашкільний навчальний заклад // Освіта України : норм.-прав. док. : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Міленіум, 2001. – С. 252–263. – (Нормативно-правові док.).
84. Пріоритетні напрями розвитку позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку на 2009/2010 навч. рік : метод. рек. до використання на серпн. конф. педагогів природничих дисциплін)

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nenc.gov.ua/730.html>. – Заголовок з екрана.

85. Психологический словарь : [авт.-сост. В. Н. Копорулина и др. ; под. общ. ред. Ю. Л. Неймера]. – Ростов на/Д. : Феникс, 2003. – 639 с.

86. Психология одаренности детей и подростков / под ред. Н. С. Лейтеса. – М. : Академия, 1996. – 416 с.

87. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища шк., 1982. – 216 с.

88. Пустовіт Г. П. Екологічна освіта учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. - К. - Луганськ: Альма-матер, 2004. -540 с.

89. Рабочая концепция одаренности / Д. Б. Богоявленская (отв. ред.), В. Д. Шадриков (науч. ред.), Ю. Д. Бабаева, А. В. Брушлинский, В. Н. Дружинин. – 2-е изд., расш. и перераб. – М. : Изд-во, 2003. – 95 с.

90. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс. // Вопр. психологии– 1990. – № 1. – С. 164–168.

91. Розенова М. Обдаровані діти: психологічні проблеми розвитку, навчання й виховання [Електронний ресурс] / М. Розенова. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/psychology/1706>

92. Савенков А.И. Современные концепции одаренности / А.И.Савенков // Обдарована дитина. – 2001. – № 6. – С. 2–10.

93. Савин Н. В. Педагогика : методы обучения в начальных классах / Н. В. Савин. – М. : Просвещение, 2008. – 129 с.

94. Саяпіна С. Визначення обдарованості у працях сучасних дослідників / С. Саяпіна // «Гуманізація навчально-виховного процесу»: Збірник наукових праць. Випуск LIV. – Слов'янськ, 2011 – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Gnvp/2011_54/19.pdf

95. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підруч. / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.

96. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С. О. Сисоєва. – К. : Поліграфкнига, 1996. – 406 с.

97. Соціальна педагогіка : підруч. / [А. Й. Капська, Л. І. Міщик та ін. ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова]. – 2-е вид., перероб. та доп.. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 255 с.

98. Соціальна робота в Україні: теорія і практика : [наук.-метод. журн.] / [редкол. : А. Й. Капська, С. В. Толстоухова, І. М. Пінчук та ін. ; НПУ ім. М. П. Драгоманова ; ДСССДМ ; БО «ФСР» ; ВГО «ЛСПУ»]. – 2005. – № 1(9). – 173 с.

99. Стрижалковська В. В. Освітні проекти з підтримки обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки / В. В. Стрижалковська // Навчання та виховання обдарованої дитини : теорія та практика : зб. наук. пр. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2011. – Вип. 6. – С. 128–135.

100. Стрижалковська В. В. Основні аспекти державної підтримки обдарованої дитини у Чеській Республіці / В. В. Стрижалковська // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 26. – С. 136–140.

101. Стрижалковська В. В. Особливості організації неформальної освіти в Чеській Республіці / В. В. Стрижалковська // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 25. – С. 194–198.

102. Стрижалковська В. В. Особливості організації неформальної освіти в Чеській Республіці / В. В. Стрижалковська // Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (Україна, Київ, 27–28 жовт. 2010 р.) упоряд. О. В. Биковська, О. В. Лісовий, С. О. Лихота, Л. Л. Макаренко ; М-во освіти і науки України ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т екології економіки і права ; Нац. центр «Мала академія наук України». – Вип. 2. – К. : Інформ. системи, 2010. – С. 231–235.

103. Стрижалковська В. В. Підтримка обдарованих дітей у неформальній освіті Чехії / В. В. Стрижалковська // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 19. – С. 184–192.

104. Стрижалковська В. В. Підтримка обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки : аналіз діяльності громадських організацій. – [Електронний ресурс] / В. В. Стрижалковська // Науковий вісник Донбасу. – 2012. – № 1 (17). – Режим доступу : http://almamater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN17/12svvdgo.pdf

105. Стрижалковська В. В. Підтримка обдарованих дітей у Чеській Республіці / В. В. Стрижалковська // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2010 рік. – К. : Інститут педагогіки, 2011. – С. 99–100.

106. Стрижалковська В. В. Праксеологічні засади підтримки обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської Республіки / В. В. Стрижалковська // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка : педагогічні науки. – 2012. – № 7 (242), Ч. II. – С. 235–244.

107. Сущенко Т. І. Педагогічний процес в позашкільних закладах : дис. .. доктора пед. наук : 13.00.01 / Сущенко Тетяна Іванівна. – К., 1993. – 347 с.

108. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка: теорія, історія практика : наук.-метод. посібник / Т. І. Сущенко. – К. : ТОВ «Праймдрук», 2011. – 299 с.

109. Теплов Б. М. Способности и одаренность / Б. М. Теплов // Избранные труды. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – С. 15–41.

110. Тугаринов В. П. Избранные философские труды / В. П. Тугаринов. – М. : Изд-во МГУ, 2009. – 344 с.

111. Українська Радянська Енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.libr.dp.ua/catalogues/encikloped.htm#Ukr>. – Заголовок з екрана.

112. Федеральный закон «О дополнительном образовании» от 16.07.2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.camps.ru/association/docs/dopobraz.htm>. – Заголовок з екрана.

113. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

114. Хеллер К.А. Диагностика и развитие одаренных детей и подростков // Основные современные концепции творчества и одаренности / Под ред. Д.Б.Богоявленской. – М. : Молодая гвардия, 1997. – С. 243–264.

115. Шевцова С. Метод проектів у плеканні обдарованої особистості / С. Шевцова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://osvita.ua/school/technol/1409/>.

116. Шумакова Н.Б. Обучение и развитие одаренных детей / Н.Б.Шумакова. – М. : МПСИ, 2004. – 336 с.

117. Юркевич В. С. Одаренный ребенок: иллюзии и реальность / В. С. Юркевич. – М. : Просвещение ; Учеб. л-ра, 1996. – 81 с.

118. Яременко Л. А. Розвиток креативної особистості у позашкільних навчальних закладах / Л. А. Яременко // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 26. – С. 140–144.

119. An analysis of the current stste of research, development and innovationin the Czech Republik and comparison with the situation abroad in 2009 [Электронный ресурс] / Office of the Government Research Development and Innovation Council. – Praha, 2009. – Режим доступа : http://www.vyzkum.cz/storage/att/E546D07CA8A6FF724780BD6AA46FE298/Analysis_R&D&I_2009_.pdf

120. Analýza stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2010 [Электронный ресурс] / Rada pro výzkum, vývoj a inovace. – Режим доступа : <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=593520>

121. Asociace pro mládež, vědu a techniku AMAVET [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : [o. s //amavet.fvtp.cz/](http://amavet.fvtp.cz/)
122. Asociace vzdělavatelů pedagogů volného času [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://www.avpvc.cz/informace.htm>
123. Asociace středoškolských klubů ČR, o.s. (ASK ČR) [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://askcr.cz/ask-cr/>
124. Bendl, S. Školní kázeň v teorii a praxi / S. Bendl. – Triton, 2011. – 208 s.
125. Bendl, S. Školní kázeň, metody a strategie / S. Bendl. – Praha : ISV, 2001. – 267 s.
126. Berezina V. Additional (Non-formal) Education of Children in Russia: tradition and innovations / V. Berezina, V. Kiselev // In: Clarijs R. (ed.) Leisure & Non-Formal Education – EAICY. – Praha, 2008. – P. 307–322.
127. Bratská, M. Pedagogická psychológia / M. Bratská. – Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1997. – 463 s.
128. Bykovska O. Children's leisure time organization in Poland / O. Bykovska, Mirosław J. Szymanski. – Krakow : Wyd. Naukowe UP, 2008. – 236 p.
129. Centrum nadání [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : [//www.centrumnadani.cz/](http://www.centrumnadani.cz/)
130. Centrum rozvoje nadaných dětí [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : [// http://www.nadanedeti.cz/](http://www.nadanedeti.cz/)
131. Česká hlava [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://www.ceskahlava.cz>
132. Česká rada dětí a mládeže : Výroční zpráva 2010 – duben 2011 [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://www.crdm.cz/download/dokumenty/VZ-CRDM-2010.pdf>
133. České děti mají nejvíce mimoškolních aktivit v Evropě [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://www.mediafax.cz/domaci/2941103-Ceske-deti-maji-nejvice-mimoskolnich-aktivit-v-Evrope>

134. Child and Youth Policy in the Czech Republic // Forum 21 European Journal on Child and Youth Policy. – № 12. – 2008. – P. 44–52.

135. Chmela, L. Názory na aspiraci mládeže na přírodovědně technické obory / / Ladislav Chmela, Jiří Semrád, Milan Škrabal // In Sborník příspěvků XVIII. ročníku celostátní konference ČAPV. – Liberec : Pedagogická fakulta TUL, 2010. – 10 s.

136. Chráska, M. Metody pedagogického výzkumu / M. Chráska. – Praha : Grada, 2007. – 265 s.

137. Commission of the European Communities (2000): Memorandum on Lifelong Learning, SEC(2000) 1832, Brussels, p. 9 et seq.

138. Coombs P. Attacking Rural Poverty. How non-formal education can help / P. Coombs and M. Ahmed. – Baltimore : John Hopkins Press., 1974.

139. DEBRUJÁŘI – Asociace malých debrujarů České republiky [Elektronický resurs]. – Režim dostupy : www.debrujar.cz/

140. Document 8595, Non-Formal Education. December 1999 / Council of Europe . – Strasbourg : Council of Europe, 1999.

141. Dvořáček, J. Kompendium pedagogiky / J. Dvořáček. – Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2009, – 176 s.

142. Dvořáček, J. Základy pedagogiky pro učitele a vychovatele / J. Dvořáček. – Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2004, – 144 s.

143. European Council for High Ability (ECHA) [Elektronický resurs] – Režim dostupy : <http://giftedphoenix.wordpress.com/europe/the-european-council-for-high-ability-echa/>

144. European guidelines for validating non-formal and informal learning [Elektronický resurs]. Cedefop, European Centre for the Development of Vocational Training, 2009 – Režim dostupy : <http://www.cedefop.europa.eu/EN/publications/5059.aspx>

145. Feldhusen J. F. A conception of giftedness / J. F. Feldhusen // Conceptions of Giftedness / eds. : Sternberg R. J., Davidson J. E. – New York : Cambridge University Press, 1986. – P. 112–127.

146. Festeu D. Non-formal Education through Outdoor Activities Guide / D. Festeu, B. Humberstone – European Institute for Outdoor Adventure Education and Experiential Learning, 2006 –256 p.

147. Fordham, P. E. 'Informal, non-formal and formal education programmes' in YMCA George Williams College ICE301 Lifelong Learning Unit 2 / P. E. Fordham. – London : YMCA George Williams College, 1993.

148. Fořtík, V. Nadané dítě a rozvoj jeho schopností / V, Fořtík, J.Fořtíková. – Praha : Portál. – 2007. – 126 s.

149. Fortikova J. Talent a nadani / J. Fortikova. – Praha : NIDM MŠMT, 2009. – 96 s.

150. Freeman J. Giftedness in the long term / J. Freeman // J. for the Education of the Gifted. – 2006. – № 29. – P. 394–403.

151. Freemanová J. Volnočasové aktivity pro nadané a talentované u nás a ve světě / Freemanová J. ; Fořtíková J. (Ed.). – Praha : NIDM MŠMT, 2009. – 84/

152. Gavora, P. Úvod do pedagogického výzkumu / P. Gavora. – Bratislava : Univerzita Komenského Bratislava. – 1999. – 236 s.

153. Geist, B. Psychologický slovní / B. Geist. – Praha : Vodnář, 2000. – 425 s.

154. Gifted learners a survey of educational policy and provision [Електронний ресурс]/ European Agency for Development in Special Needs Education. – 2009. – Режим доступу : <http://www.tehetsegpont.hu/dokumentumok/gifted.pdf>

155. Hartl, P. Psychologický slovník/ P.Hartl,H. Hartlová. – Praha, Portál 2000. – 774 s.

156. Helus, Z. Sociální psychologie pro pedagogy / Z. Helus. – Praha : Grada, 2007. – 280 s.

157. Inspiromat [Elektronní resurs]. – Режим доступа : // <http://www.nidm.cz/inspiromat>
158. Instytut pedagogicko-psychologickego poradenství [Elektronní resurs]. – Режим доступа : // www.ippp.cz
159. International standard classification of education, ISCED 1997// http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm
160. Jeffs, T. Using Informal Education. An alternative to casework, teaching and control / T. Jeffs and Smith, M. K. (eds.) . – Milton Keynes : Open University Press, 1999.
161. Jihomoravské centrum pro mezinárodní mobilitu, Z. S. P. O. [Elektronní resurs]. – Режим доступа : // <http://jcmm.cz>
162. Juraskova J. Zaklady pedagogiky nadanych / J. Juraskova. – IPPP CR, 2006. – 131 s.
163. Kalhous, Z. Obst. Školní didaktika / Z. Obst Kalhous, O. A Kol. Praha : Portál, 2002. – 447 s.
164. Klíče pro život [Elektronní resurs]. – Режим доступа : // <http://www.nidm.cz/projekty/realizace-projektu/klice-pro-zivot>
165. Koncepce péče o mimořádně nadané děti a žáky pro období let 2009–2013 [Elektronní resurs]. – Режим доступа : http://www.ippp.cz/images/stories/doc/nadani/ostatni_soubory/koncepce_pese_o_nadane_2009_13.pdf
166. Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007-2013/ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [Elektronní resurs]. – Режим доступа : <http://www.msmt.cz/mladez/koncepce-statni-politiky-pro-oblast-deti-a-mladeze-na-obdobi-2007-2013>
167. Kratochvílová E. Pedagogika volného času / E. Kratochvílová // Pedagogická revue. – 1996. – 356 s.
168. Landa, E. Odvaha k nadání / E. Landa. – Praha : Akropolis s.r.o., 2007. – 162 s.

169. Landa, E. Odvaha k nadání / E. Landa. – Praha : Akropolis s.r.o., 2007. – 162 s.
170. Leisure&Non-Formal Education.Clarijs R. (ed.) – EAICY, 2008 – 355p.
171. Lievegoed, B. C. J. Vývojové fáze dítěte / B. C. J. Lievegoed. – Praha : Baltazar, 1992. 166 s.
172. Magnin J. Political, economical, social, educational and cultural issues in present-day Europe and how they are linked to EAICY's objectives / J. Magnin // Lecture on EAICY's Conference (Prague, November 2001). – Prague, 2001.
173. Maňák, J. Slovník pedagogické metodologie / J. Maňák. – Brno : Paido, 2005. – 134 s.
174. Maňák, J. T. Orientace české základní školysborník z pracovního semináře / J. Maňák, T. Janík. – Brno : MU. – 2005. – 312 s.
175. Mensa [Elektronický resurs]. – Režim dostupy : //www.mensa. cz
176. Metodický portál [Elektronický resurs]. – Režim dostupy : //www.rvp.cz
177. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [Elektronický resurs]. – Režim dostupy : // http://www.msmt.cz/
178. Mládež české republiky : Informační publikace o dětech a mládeži v České republice [Elektronický resurs]. – Režim dostupy : http://soubory.nidm.cz/file/oddeleni-propagace/mladez-cr-web.pdf
179. Monks F. Gifted education in 21 European Countries: Inventory and perspective / F. Monks, R. Pfluger. – Nijmegen : Radboud University, 2005. – MSD. 2007. – 400 s.
180. Nakonečný, M. Psychologie osobnosti / M. Nakonečný. – Praha : Academia, 2009. – 620 s.
181. Nakonečný, M. Sociální psychologie / M. Nakonečný. – Praha : Academia, 2009. – 498 s.
182. Národní informační centrum pro mládež [Elektronický resurs]. – Režim dostupy : // http://www.nicm.cz/

183. Národní institut dětí a mládeže [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : // <http://www.nidm.cz>
184. Národní institut pro další vzdělávání [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : // www.nidv.cz/cs
185. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice («Bílá kniha») / J. Kotásek a kol. – Praha : MŠMT, 2001.
186. Národní registr výzkumů o dětech a mládeži [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : // <http://www.vyzkum-mladez.cz/>
187. Národní ústav odborného vzdělávání [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : // <http://www.nuov.cz>
188. National Programme for the Development of Education in the Czech Republic White Paper [Elektronický zdroj] / Ministry of Education Youth and Sport. – Prague, 2001. – Režim dostupnosti : <http://info.edu.cz/en/system/files/whitepaper.pdf>
189. Non-formal and informal education in Europe / Clarijs R. (ed.) – Prague. EAICY, 2005.
190. Non-formal education : Encyclopaedia of non-formal education [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : // www.infed.org/biblio/b-nonfor.htm
191. Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2010/2011 : Informacje i opracowania statystyczne [Elektronický zdroj] – Zakład Wydawnictw Statystycznych Warszawa, 2011. – Režim dostupnosti : http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/e_oswiata_i_wychowanie_2010-2011.pdf
192. Otevřená věda I [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : // <http://archiv.otevrena-veda.cz/>
193. Otevřená věda II [Elektronický zdroj]. – Režim dostupnosti : // <http://www.otevrenaveda.cz/>
194. Patříte mezi nás? Aneb Kdy se daří začleňování dětí s handicapem do oddílů a kroužků. O výsledcích výzkumu na téma: Klíčové faktory ovlivňující inkluzi dětí a mládeže se specifickými vzdělávacími potřebami do zájmového a

neformálního vzdělávání [Електроний ресурс] Národní institut dětí a mládeže, 2010. – Режим доступа : <http://www.vyzkum-mladez.cz/zpravy/1259751364.pdf>

195. Pávková, J. Pedagogika volného času / J. Pávková a kol. – Praha : Portál, 2002. – 224 s.

196. Persson R.S. Voices in the wilderness: counseling gifted students in a Swedish egalitarian setting / R.S. Persson // International Journal of Applied Counselling. – 2005. – № 27 (2). – 263–276 p.

197. Pohořely S. Možnosti rozvoje talentu dětí a žáků / S. Pohořely // Mezinárodní seminář «Nové trendy a moderní technologie ve výuce mimořádně nadaných dětí» (Praha, 3–5. 11.2005). – Praha, 2005. – 8–10 p.

198. Portešová, Š. Projevy mimořádně nadaných / Š. Portešová [Електроний ресурс]. – 2009 [cit. 2010]. – Режим доступа : http://www.nadanedeti.cz/index.php?stranka_id=17

199. Práce s talentovanou mládeží. Sborník příspěvků z mezinárodní konference (Brno, 25.–27. září 2008). – Brno: Jihomoravské centrum pro mezinárodní mobilitu, 2008. – 238 p.

200. Praktická příručka pro učitele o práci s talentovanými žáky na středních školách : Spoluautorské kolektivní dílo pro projekt č. CZ.1.07/1.2.09/01.0031 «Vzdělávání a rozvoj talentované mládeže v JMK» – Brno, 2010.

201. Program Mládež v akci [Електроний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mladezvakci.cz/>

202. Průcha, J. a kol. Pedagogický slovník / J. Průcha a kol. – Praha : Portál – 1998. – 328s.

203. Recommendation 1248 (1994)¹ on education for gifted children : Assembly debate (on 7 October 1994 31st Sitting) [Електроний ресурс]. // Doc. 7140, report of the Committee on Culture and Education / Rapporteur: Mr Hadjidemetriou. – Режим доступа : <http://assembly.coe.int//main.asp?link=http://assembly.coe.int/documents/adoptedt/ta94/erec1248.htm#1>

204. Renzulli J.S. The three-ring conception of giftedness: a development model for creative productivity. / J.S. Renzulli // *Conception of giftedness* R.J. Sternberg / J.E. Davidson (red.). – Cambridge University Press, 1986. – P. 53–92.

205. Report on the European youth forum study visit to the Czech Republic 2008 [Elektronický resurs]. – Režim dostupu : www.youthforum.org/fr/system/files/yfj_public/strategic_priorities/en/0533-08_Report_SV_CZ_final.pdf

206. Rogers Alan. Non-formal education: flexible schooling or participatory education (CERC studies in comparative education) / Alan Rogers. – New-York, Springer science+ Business Media, Inc, 2005. –308 p.

207. Sak, P. *Mládež na křižovatce* / P. Sak, K. Saková. – Praha : Svoboda servis, 2004.

208. Sdělení č. 104/1991 Sb. Federálního ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o právech dítěte [Elektronický resurs]. – Režim dostupu : http://nove.raabe.e4.cz/files/l_sd_ms_sdel.%20c.%20104-1991%20sb..pdf

209. Sdružení na podporu talentované mládeže České republiky [Elektronický resurs]. – Režim dostupu : <http://www.snptm.cz>

210. Sdružení pracovníků domů dětí a mládeže v České republice [Elektronický resurs]. – Režim dostupu : <http://www.spddm.org>

211. Šedá, S. Individuální vzdělávací plán [Elektronický resurs] / S. Šedá [online]. 2009 [cit.2010] . – Režim dostupu : <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/2999/INDIVIDUALNI-VZDELAVACI-PLANPRO-ZAKY-MIMORADNE-NADANE-S-POKYNY-KTVORBE.html>

212. Shrnutí dílčích šetření současného stavu a způsobů realizace politik podpory identifikace a rozvoje kognitivně nadaných se zájmem o přírodovědné a technické obory v ČR a vybraných zemích EU [Elektronický resurs]. – Praha : NIDM, 2008. – Režim dostupu <http://www.vyzkum-mladez.cz/zpravy/1239194140.pdf>

213. Simkins, T. Non-Formal Education and Development : Some critical issues / T. Simkins. – Manchester : Department of Adult and Higher Education, University of Manchester, 1977. – 77p.

214. Šimoník, O. Dimenze pedagogické práce s nadanými žáky / Šimoník, O., kol. – Brno : MSD, 2007. – 400 s.

215. Šimoník, O. Výchova a nadání 2 / O. Šimoník. – Brno : MSD, spol.s. r. o.. 2008. – 98 s.

216. Škrabal, M. Informace o výzkumné sondě uskutečněné v průběhu 32. Celostátní přehlídky Středoškolské odborné činnosti (SOČ) / M. Škrabal. – Praha : NIDM a ÚK SOČ, 2010.

217. SOČ – Středoškolská odborná činnost [http](http://www.soc.cz/) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//www.soc.cz/](http://www.soc.cz/)

218. Současný stav a způsoby realizace politik podpory identifikace a rozvoje kognitivně nadaných se zájmem o přírodovědné a technické obory v ČR a vybraných. Zpráva o provedeném šetření zemích EU» [Електронний ресурс]. – Praha : Národní institut dětí a mládeže, 2008. – Режим доступу : <http://www.vyzkum-mladez.cz/zpravy/1239194140.pdf>

219. Společnost pro talent a nadání [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//www.talent-nadani.cz](http://www.talent-nadani.cz)

220. Strašáková, M. Střediska volného času v ČR aktuálně... [Електронний ресурс]. – NIDM, 2011. – Режим доступу : <http://userfiles.nidm.cz/file/oddeleni-neformalniho-vzdelavani/11-04-29-text-strediska-volneho-casu-final.pdf>

221. Strategie celoživotního učení ČR. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Praha 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.et2020.cz/dokumenty/1185920438.pdf>

222. Struktury systémů vzdělávání a odborné přípravy v Evropě. Česká republika [Електронний ресурс]. – European Commission, 2009/10. – Режим доступу:

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/structures/041_CZ_CS.pdf

223. Talent nad zlato aneb Všichni o talentované pracovníky stojí, ale...O výsledcích výzkumu na téma : možné formy účasti zaměstnavatelů v systému podpory identifikace a rozvoje kognitivně nadaných dětí (13–19 let) v přírodovědných a technických oborech. – Praha : Národní institut dětí a mládeže 2010. – 17 p.

224. Talentcentrum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.talentcentrum.cz/

225. Talnet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.talnet.cz

226. Tannenbaum A. J. Gifted children: Psychological and educational perspectives / A. J. Tannenbaum. – NY : Macmillan, 1983. – 245 p.

227. Torrance E. P. Rewarding Creative Behaviour. Experiments in classroom creativity / E. P. Torrance. – Prentice Hall, 1965. – 353p.

228. Tutr V. Talnet – komunikace s cílovými skupinami / V. Tutr // Sbornik příspěvků z mezinárodní konference «Talent nezná hranic» (Praha, 21– 22 října 2010). – Praha, 2010. – S. 87–91.

229. Vágnerová, M. Vývojová psychologie I / M. Vágnerová. – Praha : Univerzita Karlova, 1996. – 353 s.

230. Vstupní studie řešení v ČR a vybraných zemí EU, srovnávací analýza politik a aktivit (ČR a EU) : Shrnutí dílčích šetření současného stavu a způsobů realizace politik podpory identifikace a rozvoje kognitivně nadaných se zájmem o přírodovědné a technické obory v ČR a vybraných zemích EU [Електронний ресурс]. – Praha : Národní institut dětí a mládeže, 2008. – Режим доступу : <http://www.vyzkum-mladez.cz/zpravy/1239194140.pdf>

231. VÚP PRAHA. Individuální vzdělávací plán [Електронний ресурс]. [online]. 2009 [cit.2010]. – Режим доступу : <http://clanky.rvp.cz/clanek/s/S/2996/UVOD-KE-STRUKTUREINDIVIDUALNICH-VZDELAVACICH-PLANU-DALE-JEN-IVP.html/73>

232. Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků [Elektronní zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-317-2005-sb>

233. Vyhláška č. 72/2005 Sb. : o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních [Elektronní zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>

234. Vyhláška č. 73/2005 Sb. : o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných [Elektronní zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-73-2005-sb-1>

235. Vyhláška č. 74/2005 Sb. : o zájmovém vzdělávání [Elektronní zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://www.msmt.cz/mladez/vyhlaska-c-74-2005-sb-o-zajmovem-vzdelavani>

236. Vyhledavame rozumove nadane zaky : metodicka prirucka. – Praha : Výzkumný ústav pedagogický, 2010. – 68 s.

237. Vyrocni zprava NIDM 2009 [Elektronní zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://userfiles.nidm.cz/file/o-nidm/vyrocni-zprava-2009-web.pdf>

238. Vyrocni zprava NIDM 2010 [Elektronní zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://userfiles.nidm.cz/file/o-nidm/vyrocni-zprava-2010.pdf>

239. Výzkumný ústav pedagogický [Elektronní zdroj]. – Režim dostupnosti : // www.vuppraha.cz

240. Vzdělávání nadaných dětí a žáků (přehled základních dokumentů)// VUP Praha leden 2010 [Elektronní zdroj]. – Režim dostupnosti : // http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2010/02/Nadani_prehled.pdf

241. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) [Elektronní zdroj]. – Režim dostupnosti : <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>

242. Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.msmt.cz/mladez/zakon-c-563-2004-sb-o-pedagogickych-pracovnicich>

243. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 529/2008 Z. z. «O výchove a vzdelávaní» z 22. května 2008(školský zákon) ZAKY-MIMORADNE-NADANE-S-POKYNY-KTVORBE.

244. Zeelenda S.Talnet – Online k přírodním vědám: Od Talnetu k Perunu: online aktivity mezi současnými příležitostmi pro nadané // Sborník příspěvků z mezinárodní konference «Talent nezná hranic» (Praha, 21– 22 října 2010). – Praha, 2010. – S. 91–100.

245. Zelenda, S. Multinational activity on the top of opportunities for gifted : the case of the project Talnet Intenational / S. Zelenda, M. Lokajíčková, S. Zelendová // Faísca, REVISTA DE ALTAS CAPACIDADES. Journal of High Abilities. – 2008. – Vol.13, N° 15. Octubre,. – P. 94–107.